

Міністерство освіти і науки України
Університет митної справи та фінансів

Факультет фінансовий
Кафедра фінансів, банківської справи та страхування

Кваліфікаційна робота магістра

на тему: Вплив бюджетної політики на соціально-економічний розвиток держави в умовах воєнного стану

Виконав: здобувач освіти групи ФК 24-1м
спеціальність 072 «Фінанси, банківська справа,
страхування та фондовий ринок»

Красовська Олена Іванівна
(прізвище, ім'я та по-батькові)

Керівник к.е.н., доцент Івашина С.Ю.
(науковий ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали)

Рецензент Український державний університет
науки і технологій

(місце роботи)

доцент кафедри Фінансів, обліку та психології
(посада)

к.е.н., доцент Пікуліна О. В.
(науковий ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали)

Дніпро – 2026

АНОТАЦІЯ

Красовська О. І. Вплив бюджетної політики на соціально-економічний розвиток держави в умовах воєнного стану. Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю **072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок»**. – Університет митної справи та фінансів, Дніпро, 2026.

У роботі розкрито теоретичні основи бюджетної політики як ключового чинника соціально-економічного розвитку в умовах війни. Проаналізовано зміни в доходах і видатках державного бюджету України протягом 2022–2024 років, що зумовили перехід до мобілізаційної моделі фінансування. Досліджено вплив безпекової ситуації на регіональні диспропорції та роль бюджетних інструментів у забезпеченні стійкості територій.

Визначено фіскальні інструменти мобілізації внутрішніх ресурсів, зокрема через мінімізацію податкових розривів у торгівлі, що дозволяють розширити фіскальний простір без посилення тиску на легальний сектор. Обґрунтовано необхідність зміни парадигми бюджетного фінансування соціальної сфери: перехід від пасивної моделі «соціального утримання» до активного інвестування в людський капітал через програми мікрогрантів та самозайнятості. Розраховано фіскальну ефективність та термін окупності бюджетних інвестицій у соціалізацію вразливих груп населення.

Кваліфікаційна робота магістра складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків, подана на 89 сторінках, містить 20 таблиць, 15 рисунків, 1 додаток. Список використаних джерел складає 50 найменувань..

Ключові слова: бюджетна політика, соціально-економічний розвиток, воєнний стан, фіскальні інструменти, мобілізація ресурсів, активна соціалізація, фіскальна ефективність, державний бюджет.

Список публікацій здобувача

Іваненко О. І. (Красовська О. І.) Вплив бюджетної політики на соціально-економічний розвиток держави в умовах воєнного стану. Економіко-правові, управлінсько-технологічні та соціальнопсихологічні виміри сьогодення: молодіжний погляд : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Дніпро : Університет митної справи та фінансів, 2025. Том 1. 463 с. С. 52-54

ANNOTATION

Krasovska O. I. The impact of budget policy on the socio-economic development of the state under martial law. Qualification work for obtaining a master's degree in specialty 072 "Finance, banking, insurance and stock market". - University of Customs and Finance, Dnipro, 2026.

The paper reveals the theoretical foundations of budget policy as a key factor of socio-economic development in wartime. Changes in revenues and expenditures of the state budget of Ukraine during 2022–2024 are analyzed, which led to the transition to a

mobilization financing model. The impact of the security situation on regional imbalances and the role of budget instruments in ensuring the stability of territories are investigated.

Fiscal instruments for mobilizing internal resources are identified, in particular through minimizing tax gaps in trade, which allow expanding the fiscal space without increasing pressure on the legal sector. The need to change the paradigm of budget financing of the social sphere is substantiated: the transition from the passive model of "social support" to active investment in human capital through microgrant and self-employment programs. The fiscal efficiency and payback period of budget investments in the socialization of vulnerable groups of the population are calculated.

The master's qualification work consists of an introduction, three sections, conclusions, a list of sources used and appendices, presented on 89 pages, contains 20 tables, 15 figures, 1 appendix. The list of sources used is 50 items..

Keywords: budget policy, socio-economic development, martial law, fiscal instruments, resource mobilization, active socialization, fiscal efficiency, state budget.

List of publications of the applicant

Ivanenko O. I. (Krasovska O. I.) The impact of budget policy on the socio-economic development of the state under martial law. Economic-legal, managerial-technological and socio-psychological dimensions of the present: a youth perspective: materials of the international scientific and practical conference. Dnipro: University of Customs and Finance, 2025. Volume 1. 463 p. pp. 52-54

ЗМІСТ

ВСТУП	5	
РОЗДІЛ 1	ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ВІЙНИ	8
РОЗДІЛ 2	АНАЛІЗ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ЇЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ НАСЛІДКІВ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ	27
2.1	Структурні зміни в доходах і видатках державного бюджету України.	27
2.2	Аналіз регіональних диспропорцій у соціально-економічному розвитку внаслідок бюджетної політики під час війни	43
РОЗДІЛ 3	НАПРЯМИ ОПТИМІЗАЦІЇ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	59
3.1	Фіскальні інструменти мобілізації фінансових ресурсів	59
3.2	Пріоритетні напрями бюджетного регулювання соціально-економічного розвитку	73
ВИСНОВКИ	86	
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	90	
ДОДАТКИ	96	

ВСТУП

Актуальність дослідження. В умовах повномасштабної агресії бюджетна політика держави перетворюється з інструменту економічного регулювання на ключовий механізм забезпечення національної стійкості та виживання. Її вплив на соціально-економічний розвиток набуває критично важливого значення, оскільки пріоритет національної безпеки переважає класичні економічні цілі, вимагаючи складного балансування між військовою необхідністю, соціальною підтримкою та макрофінансовою стійкістю.

Трансформація бюджетної системи в режим воєнного стану призвела до різкої мілітаризації видатків та критичної залежності від зовнішньої допомоги. Водночас бюджетна політика залишається головним гарантом соціальної стійкості, забезпечуючи функціонування критичної інфраструктури та підтримку вразливих верств населення. Необхідність переходу від моделі виживання до стратегії відновлення та європейської інтеграції зумовлює актуальність пошуку нових фіскальних інструментів мобілізації ресурсів та оптимізації бюджетного регулювання.

Проблеми формування та реалізації бюджетної політики, її впливу на економічне зростання та соціальну сферу висвітлюються в роботах багатьох науковців: І. Я. Чугунова, Ю. Ю. Арістова, І. А. Валуйського, І. В. Дедушева, О. Р. Західної, В. В. Круглякової, І. Р. Рахвал та інших.

Незважаючи на значну кількість досліджень, питання адаптації бюджетних механізмів до тривалих військових викликів, подолання регіональних диспропорцій та впровадження інструментів «розумної адресності» соціальних видатків потребують додаткового вивчення в умовах мінливого середовища.

Метою кваліфікаційної роботи є дослідження впливу бюджетної політики на соціально-економічні процеси в умовах воєнного стану та розробка рекомендацій щодо її оптимізації для забезпечення стійкості й подальшого відновлення держави.

Для досягнення поставленої мети було визначено такі **завдання**:

- розкрити теоретичні основи бюджетної політики як чинника соціально-економічного розвитку;
- проаналізувати структурні зміни в доходах і видатках державного бюджету під час війни;
- дослідити регіональні диспропорції у розвитку регіонів внаслідок реалізації бюджетної політики;
- обґрунтувати фіскальні інструменти мобілізації внутрішніх фінансових ресурсів;
- визначити пріоритетні напрями бюджетного регулювання соціальної сфери на засадах інвестиційної моделі.

Об’єктом дослідження є процес формування та реалізації бюджетної політики держави в умовах воєнного стану.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних та практичних аспектів впливу бюджетної політики на показники соціально-економічного розвитку України під час війни.

Методи дослідження. У роботі використано загальнонаукові та спеціальні методи: системний підхід (при дослідженні складових соціально-економічного розвитку), порівняльний статистичний аналіз (при оцінці бюджетних показників 2022–2024 років), метод моделювання (для розрахунку фіскальних результатів мобілізації ресурсів) та графічний метод.

Апробація матеріалів кваліфікаційної роботи. Результати досліджень за темою «Вплив бюджетної політики на соціально-економічний розвиток держави в умовах воєнного стану», викладені в кваліфікаційній роботі, оприлюднені на Міжнародній науково-практичній конференції «Економіко-правові, управлінсько-технологічні та соціально-психологічні виміри сьогодення: молодіжний погляд», м. Дніпро, 2025 р..

Практичне значення отриманих результатів полягає у розробці математичної моделі взаємодії «обсягу ризику» та «коефіцієнта успішності» для наповнення бюджету, а також обґрунтуванні переходу від стратегії «соціального утримання» до активного інвестування в людський капітал.

Інформаційною базою дослідження є законодавчі та нормативні акти України, Проект Бюджетної декларації на 2026–2028 роки, статистичні дані Міністерства фінансів України та наукові праці провідних економістів.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків, подана на 89 сторінках, містить 20 таблиць, 15 рисунків, 1 додаток. Список використаних джерел складає 50 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ВІЙНИ

В умовах повномасштабної агресії бюджетна політика держави перетворюється з інструменту економічного регулювання на ключовий механізм забезпечення національної стійкості та виживання. Її вплив на соціально-економічний розвиток набуває критично важливого, часто деструктивного, але безальтернативного характеру, оскільки пріоритет національної безпеки повністю переважає класичні економічні цілі. Вплив війни на бюджетну політику держави в рамках соціально-економічного розвитку можна представити у вигляді таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Вплив війни на бюджетну політику держави

Ознака	Складові	Характеристика
1	2	3
Трансформація бюджетної політики: від розвитку до оборони	Перевага оборонних видатків	Лєвова частка бюджетних ресурсів спрямовується на фінансування Сил оборони та безпеки. Це призводить до жорсткого секвестрування або заморожування капітальних видатків (інвестицій у розвиток інфраструктури, освіти, науку), які є основою довгострокового економічного зростання.
	Джерела фінансування дефіциту	Оскільки власні доходи не можуть покрити як військові, так і мінімальні соціальні видатки, бюджетна політика стає критично залежною від зовнішньої фінансової допомоги (грантів, кредитів від міжнародних партнерів) та внутрішніх запозичень. Це неминує веде до надшвидкого зростання державного боргу, що створює довгострокові ризики для фінансової стабільності.
Соціально-економічні наслідки та виклики стійкості	Макроекономічна нестабільність	Значне бюджетне фінансування, яке покривається емісійними джерелами (НБУ) або швидким нарощенням боргу, може провокувати інфляційні процеси. Хоча інфляція в умовах війни часто стримується зниженням попиту та фіксацією курсу, надмірний бюджетний дефіцит є постійним інфляційним ризиком.
	Забезпечення соціальної стійкості	Бюджетна політика має завдання мінімізувати соціальний шок. Це вимагає гарантування фінансування пенсій, соціальних виплат, а також забезпечення функціонування критичних соціальних послуг (медицина, освіта, соціальний захист ВПО). Успіх цієї політики визначає рівень бідності та соціальної напруги в країні.

Продовження табл. 1.1

1	2	3
	Регіональні диспропорції	Бюджетна політика в умовах воєнного стану посилює нерівність. Регіони, що постраждали від бойових дій, потребують значно більших видатків на відновлення та підтримку, тоді як доходи, особливо військовий ПДФО, можуть концентруватися в інших регіонах. Це створює виклики для збалансованого регіонального розвитку.
Стратегічний фокус: від виживання до відновлення	Ефективність та прозорість витрат	Критичним завданням є підвищення ефективності бюджетних витрат (зокрема, оборонних) та забезпечення максимальної прозорості використання коштів міжнародної допомоги. Це є необхідною умовою для збереження довіри донорів та громадян.
	Планування відновлення	Бюджетна політика має вже зараз закладати основи для середньострокового бюджетного планування відбудови. Це включає формування спеціальних фондів відновлення, визначення пріоритетів (енергетика, логістика, житло) та розробку механізмів залучення приватних інвестицій через бюджетні стимули (податкові пільги, державні гарантії).
	Управління боргом	Бюджетна політика повинна передбачати стратегію реструктуризації державного боргу після завершення активної фази війни, щоб звільнити фінансові ресурси для інвестицій у розвиток замість обслуговування боргових зобов'язань.

Джерело: розробка автора

Бюджетна політика у воєнний час характеризується різкою мілітаризацією видаткової частини та значним зростанням дефіциту.

Таким чином, бюджетна політика в умовах воєнного стану – це складний процес балансування між військовою необхідністю, соціальною підтримкою та макрофінансовою стійкістю.

Взагалі, забезпечення соціально-економічного розвитку здійснюється за наступною схемою (рис. 1.1):

Бюджет – це план формування та використання фінансових ресурсів держави, а бюджетна політика – це сукупність заходів держави для його зміцнення та забезпечення соціально-економічного розвитку. Бюджетний механізм – це практичне застосування бюджету, що включає мобілізацію та використання коштів відповідно до бюджетної політики [1]. Усі ці елементи (бюджет, політика, механізм) тісно пов'язані із соціально-економічними процесами, впливаючи на них,

а також залежать від них, на кшталт через податкові надходження та державні видатки.

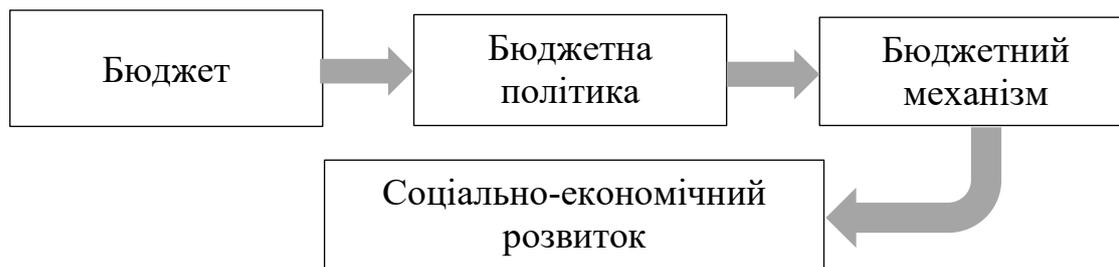

Рис. 1.1. Схема забезпечення соціально-економічного розвитку

Джерело: систематизовано автором на основі: [1]

Говорячи про бюджетну політику держави, необхідно зазначити, що дана дефініція є досить багатогранною, а тому і не має однозначного тлумачення серед науковців. Розбіжність у визначеннях є досить суттєвою, зустрічаються наступні думки: чинники економічного зростання, елементи фінансової політики, діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, сукупність заходів держави тощо.

Отже, Чугунов І.Я. та Арістов Ю. Ю. розглядають бюджетну політику, як один із вагомих чинників економічного зростання, оскільки вона забезпечує формування пріоритетних напрямів використання державних фінансів відповідно до нагальних потреб розвитку країни на конкретному етапі [2, с. 26].

Валуйський І. А. у своїй дисертаційній роботі «Трансформація бюджетної політики України у кризовий період», визначає бюджетну політику, як один із найважливіших елементів фінансової політики, стверджуючи, що саме вона є визначальною компонентою у визначенні ефективності системи управління державними фінансами та, яка має безпосередній вплив на національну економіку загалом [3, с. 26].

Ефективність економічних перетворень, які стимулюються бюджетною політикою, значною мірою обумовлена якісною інституційною складовою бюджетної архітектури та стійкістю фінансової системи держави. Бюджетна політика впливає на підвищення конкурентоспроможності національної економіки шляхом оптимізації державного фінансового управління, включаючи

результативне бюджетне планування, міжбюджетне регулювання та системи контролю. Ключовою умовою успіху є розробка інструментарію для об'єктивної оцінки соціально-економічної результативності бюджетних програм і забезпечення прозорого зв'язку між фінансовими ресурсами та кінцевими показниками [4, с. 115].

Досить цікавою і ґрунтовною є думка Дедушева І. В., який вважає, що бюджетна політика являє собою цілеспрямовану діяльність уповноважених органів влади (державної, регіональної та місцевої) із формування та використання фінансових ресурсів, необхідних для виконання їхніх функцій протягом бюджетного періоду. Даній політиці притаманна дуальність, що виражається у поєднанні об'єктивного та суб'єктивного аспектів. Об'єктивний аспект відображає функціонування політики в реальних економічних процесах і набуває першочергового значення в умовах збройної агресії та спричинених нею негативних економічних змін. Ігнорування цих об'єктивних економічних відносин може призвести до спотворення розрахунків і неефективності заходів. Тому суб'єкт, формуючи бюджетну політику, зобов'язаний детально вивчити розподільчі процеси та розробити модель, яка б ґрунтувалася на об'єктивних реаліях. Своєю чергою, суб'єктивний аспект охоплює безпосередню практичну розробку та впровадження бюджетних заходів, успішність яких прямо залежить від компетенції відповідальних виконавців. Ігнорування будь-якої з цих взаємопов'язаних складових – об'єктивної (базису) чи суб'єктивної (надбудови) – може мати значні негативні наслідки для держави та суспільства [5, с. 39-40]. Виходячи з цього, можна сказати, що бюджетна політика є критично важливим, багатоаспектним інструментом впливу на соціально-економічні процеси, ефективність якого визначається не лише її інституційною якістю та стійкістю, а й необхідністю забезпечення відповідного зв'язку між обсягом витрачених ресурсів і досягнутими результатами. Успіх політики залежить від збалансованого врахування її дуальності – об'єктивних економічних реалій (базису) та суб'єктивної діяльності уповноважених органів щодо практичного планування і впровадження заходів (надбудови).

Той самий науковець в іншому своєму дослідженні зазначає, що бюджетна

політика слугує найголовнішим середовищем для реалізації бюджетної доктрини України, що передбачає цілісну систему державних дій для досягнення довготривалих цілей та пріоритетів. Однак, на жаль, до сьогодні в Україні не розроблена комплексна бюджетна доктрина, що повинно стати нагальним питанням для уповноважених органів.

Попри відсутність доктрини, при формуванні бюджетної політики держава зобов'язана дотримуватися низки ключових умов, особливо в умовах воєнного стану:

1. Актуалізація контексту: обов'язкове врахування специфіки суспільних процесів, насамперед – опору збройній агресії та спричинених війною деструктивних економічних проявів;

2. Об'єктивність та законність: дотримання вимог об'єктивних економічних законів і закономірностей розвитку суспільства;

3. Використання досвіду: ретельне вивчення та інтеграція як попереднього національного досвіду господарського й фінансового розвитку, так і успішного досвіду післявоєнного відновлення інших країн;

4. Комплексний підхід: забезпечення цілісності та узгодженості бюджетної політики з іншими секторальними політиками (фінансовою, кредитною, ціновою, соціальною тощо) з урахуванням поточного етапу розвитку та міжнародної обстановки [6, с. 267-268].

Науковці Західна О. Р., Круглякова В. В., Рахвал І. Р. акцентуючи свою увагу на меті, компонентах та завданнях бюджетної політики стверджують, що бюджетна політика є сукупністю рішень органів законодавчої та виконавчої влади, що визначають розвиток і використання фінансових відносин в інтересах суспільства і держави. Традиційно, вона охоплює заходи, спрямовані на забезпечення неінфляційного зростання та повної зайнятості, а її головна мета полягає у формуванні та виконанні бюджету для досягнення конкретних політичних цілей. Основними компонентами політики є зміни у державних видатках, податковій системі та методології бюджетування, які використовуються для регулювання соціально-економічних процесів.

Головним завданням бюджетної політики є розробка комплексної концепції розвитку бюджету, що базується на ґрунтовному аналізі соціально-економічних тенденцій та стратегічних пріоритетів. В умовах воєнного часу політика зіткнулася з низкою критичних проблем – зокрема, зі скороченням податкової бази, руйнуванням енергетичної інфраструктури та логістичними перешкодами. Ці виклики вимагають постійного вдосконалення політики. Хоча ключовим завданням мирного часу є збалансування та зниження дефіциту, в умовах війни важливість досягнення абсолютної збалансованості бюджету може об'єктивно зменшуватися, поступаючись пріоритетам оборони та національної стійкості [7, с. 195].

Формування бюджетної політики має на меті досягнення фінансової і соціальної стабільності суспільства, що вимагає врахування сукупності національних детермінант – історичних, політичних, соціально-економічних та інших унікальних особливостей держави. Саме ця потреба в інтеграції різноманітних факторів зумовлює специфіку формування політики через призму її функціонального призначення [8]. Крім того, реалізації цієї стратегічної мети підпорядковується формування основних завдань та пріоритетів, які розробляються урядом на конкретний період з обов'язковим урахуванням поточного стану економічного та соціального розвитку.

Згідно Проекту Бюджетної декларації на 2026-2028 роки, реалізація бюджетної політики в середньостроковій перспективі поступово починає бути орієнтованою на перехід від режиму військової економіки до моделі відновлення, інтеграції та стійкого розвитку. Цей процес вимагає багатовекторних дій, які можна згрупувати за наступними стратегічними напрямками, представленими в таблиці 1.2.

Отже, з даних таблиці 1.2 можна зробити наступні висновки: середньострокова бюджетна політика України намагається здійснити стратегічний перехід від режиму виживання до моделі стійкого відновлення та європейської інтеграції. Головний фокус полягає в одночасному забезпеченні військової безпеки та масштабної відбудови, що нерозривно пов'язано з впровадженням ключових структурних реформ, модернізацією управління публічними інвестиціями та поступовою, контрольованою стабілізацією державних фінансів через зменшення

бюджетного дефіциту.

Таблиця 1.2

Напрямки реалізація бюджетної політики на 2026-2028 роки

Напрямок	Характеристика
Інтеграція та структурні реформи	Бюджетна політика буде спрямована на продовження реалізації ключових реформ, узгоджених із міжнародними партнерами. Ці реформи мають на меті не лише забезпечити макрофінансову підтримку, але й створити міцний інституційний і регуляторний фундамент для подальшого відновлення та розвитку економіки. Невід'ємною складовою цього напрямку є фінансове забезпечення заходів, які прискорюють інтеграцію України до Європейського Союзу та імплементацію відповідних стандартів.
Національна безпека, відбудова та соціальна підтримка:	Ключовим пріоритетом залишається посилення обороноздатності та відновлення територіальної цілісності держави. Паралельно бюджетні ресурси будуть акумулюватися для масштабної відбудови регіонів, постраждалих внаслідок збройної агресії. На соціальному рівні політика зосереджується на підвищенні соціальних стандартів, забезпеченні ефективної соціальної підтримки громадян (особливо постраждалих верств населення та ВПО) та стимулюванні економічної активності для створення робочих місць.
Реформування управління публічними фінансами:	Невідкладним завданням є впровадження нової, сучасної моделі управління публічними інвестиціями. Ця модель має забезпечити створення єдиної та прозорої системи, що охоплює всі рівні влади, гарантуючи ефективність використання як бюджетних, так і донорських коштів, спрямованих на капітальне відновлення.
Макрофінансова стійкість та боргова безпека:	Стратегічним фіскальним завданням є поступове та контрольоване зменшення дефіциту державного бюджету. Такий крок є критично необхідною передумовою для забезпечення довгострокової фінансової стабільності та боргової стійкості держави. Досягнення цих цілей є фундаментальною вимогою для зміцнення довіри суспільства до державної фінансової політики

Джерело: сформовано автором на основі: [9].

Як і будь-яка інша політика, бюджетна політика має свій власний механізм реалізації (рис. 1.2), тобто сукупність методів, правових, організаційних та фінансових інструментів, за допомогою яких держава мобілізує та витрачає бюджетні кошти для досягнення своїх економічних та соціальних цілей. Він включає систему суб'єктів бюджетного процесу, бюджетні норми, доходи, видатки та контроль, а також регулює бюджетні відносини та потоки коштів.

З рисунку 1.2 видно, що реалізація бюджетної політики здійснюється державою через бюджетні процеси, які активують двоскладовий механізм: механізм управління та механізм регулювання. Ці механізми розподілені між гілками влади: виконавча влада переймає функцію управління, законодавча – регулювання, а судова влада виконує функцію забезпечення взаємодії та контролю за дотриманням законності у їхній роботі [3, с. 34].

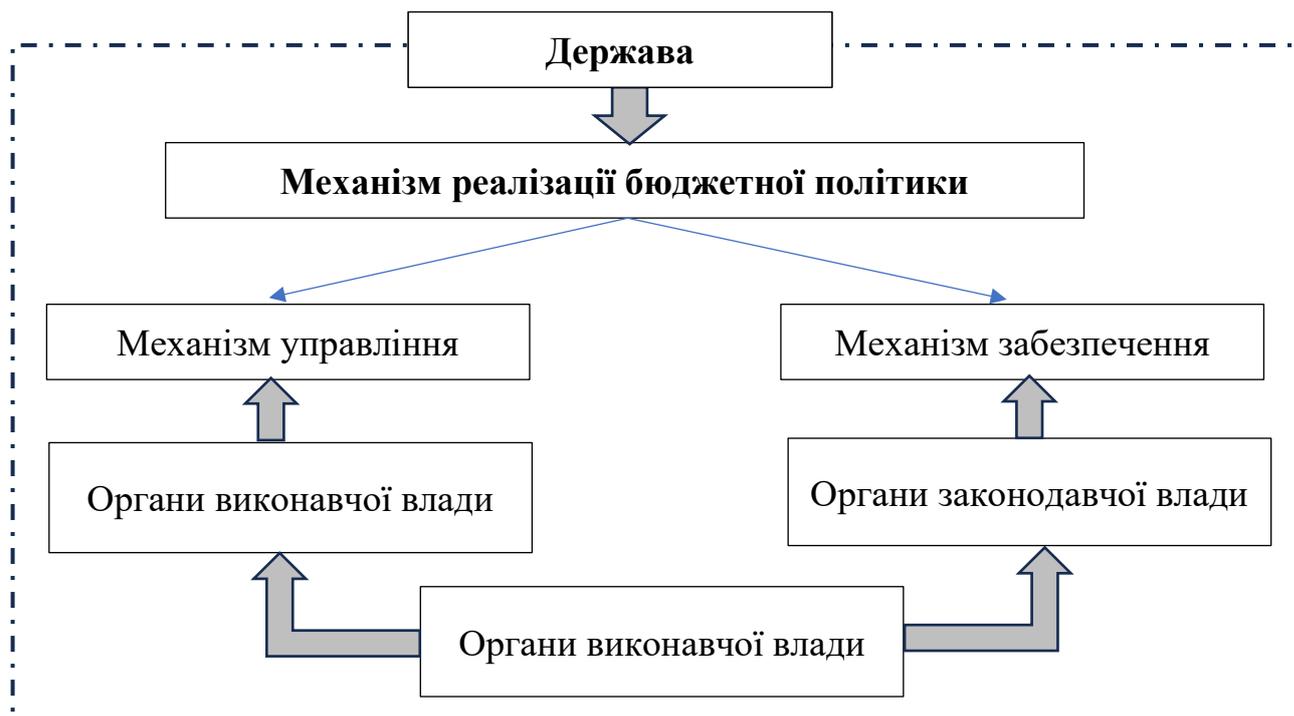

Рис. 1.2. Механізм реалізації бюджетної політики

Джерело: розробка автора

Також необхідно зазначити, що бюджетна політика диференціюється на бюджетну стратегію та бюджетну тактику, залежно від проміжку часу та специфіки поставлених завдань.

Бюджетна стратегія, що визначається соціально-економічним устроєм і реалізується через бюджетне прогнозування та програмування органами законодавчої і виконавчої влади, є довгостроковим баченням. Її сутність полягає у забезпеченні фінансової, соціальної стабільності та сталого економічного зростання на найближчу і віддалену перспективу. Цілі стратегії є гнучкими,

залежать від етапу розвитку країни та її соціально-економічної системи і тісно корелюють з тактичними заходами.

Бюджетна тактика, зі свого боку, є формою реалізації стратегії. Це комплекс адаптивних та оперативних заходів, спрямованих на своєчасну зміну бюджетних взаємовідносин, переорієнтацію механізму та перерозподіл фінансових ресурсів для досягнення параметрів, визначених стратегічними завданнями. Таким чином, стратегія і тактика виступають взаємодоповнюючими чинниками, які спільно сприяють піднесенню економіки [10, с. 11].

Інакше кажучи, бюджетна політика функціонує як двокомпонентна система, що складається з довгострокової бюджетної стратегії (визначеної соціально-економічним устроєм і спрямованої на стабільність і зростання) та оперативної бюджетної тактики (комплексу адаптивних заходів для реалізації стратегічних цілей). Їхня тісна взаємодія та гнучкість є вирішальними для ефективного розвитку економіки.

З проведеного дослідження можна однозначно сказати, що бюджетна політика має безпосередній вплив на соціально-економічний розвиток держави, як у звичайному житті, так і в умовах кризових явищ, невизначеності чи нестабільності, зокрема в період військового стану.

Перш ніж визначитись з поняттям соціально-економічного розвитку, необхідно розуміти, що таке розвиток в загалі. На нашу думку, Розвиток – це складний, багатоаспектний і незворотний процес якісних та кількісних змін, спрямований на перехід від нижчого до вищого, більш досконалого стану. Це не просто зростання, а докорінна трансформація, що веде до підвищення ефективності, складності системи та поліпшення якості життя. Крім того, розвиток визначається як спосіб існування конкретного, цілісного об'єкта, обмеженого у часі та просторі, що фіксує початок і кінець змін у рамках певної якості.

Ключовим моментом цього процесу є виникнення нового. Матеріальний об'єкт виникає шляхом системного з'єднання наявних елементів, що створює цілісну систему. Внаслідок цього з'являється нова якість, яка не може бути представлена як проста адитивна сума властивостей окремих елементів (так званий

ефект емерджентності). Системні уявлення про об'єкт дозволяють деталізувати механізми народження цієї новизни та оцінювати її як прогресивну або регресивну ознаку.

Суперечлива природа розвитку знаходить своє відображення у його дуальності. По-перше – це якісний перехід, тобто зміна постає як повний перехід від одного стану до іншого. По-друге – це зміна у певних рамках, тобто зміна відбувається в межах деяких заданих відносин або визначеної якості системи.

Саме розгляд розвитку в рамках заданої, конкретної системи зумовлює ідею його спрямованості (вектору зміни) [11, с. 40]. В економіці та соціумі розвиток має декілька складових (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Складові розвитку в економіці та соціумі

Складові	Характеристика
Кількісне зростання (Економічне зростання)	Збільшення обсягу виробництва товарів і послуг (зростання ВВП, промислового виробництва).
Якісні зміни (Трансформація)	Структурні зміни в економіці (перехід від сировинної до інноваційної економіки, модернізація технологій, підвищення продуктивності праці).
Соціальний прогрес	Поліпшення соціальних показників (зниження рівня бідності, підвищення рівня освіти та медичного обслуговування, зростання тривалості життя, зменшення нерівності).
Інституційний розвиток	Вдосконалення державних інститутів, підвищення ефективності управління, забезпечення верховенства права та боротьба з корупцією.
Сталість	Забезпечення такого розвитку, який задовольняє потреби сьогодення без шкоди для можливості майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби (екологічний та економічний баланс).

Джерело: систематизовано на основі [12, 13, 14]

Таким чином, соціально-економічний розвиток – це узгоджений процес, що поєднує стійке економічне зростання з позитивними якісними змінами у соціальній сфері та інституційній структурі держави.

Для забезпечення будь-якого розвитку, необхідна відповідна стратегія, яка враховуватиме стан та специфіку об'єкту розвитку.

Поняття «стратегія соціально-економічного розвитку» на державному та регіональному рівнях є на сьогодні недостатньо обґрунтованим у сфері

стратегічного управління. Значна частина дослідників помилково прирівнює його до поняття економічного розвитку. Для забезпечення ефективної стратегії розвитку країни чи регіону необхідно знайти відповідний зв'язок між соціальною та економічною складовими, інтегрувавши їх у спільний стратегічний вектор [15, с. 45].

На нашу думку, соціально-економічний розвиток держави є цілісним процесом, де економічна та соціальна складові виступають нерозривно пов'язаними, взаємозалежними елементами, що формують стійкий цикл (рис. 1.3).

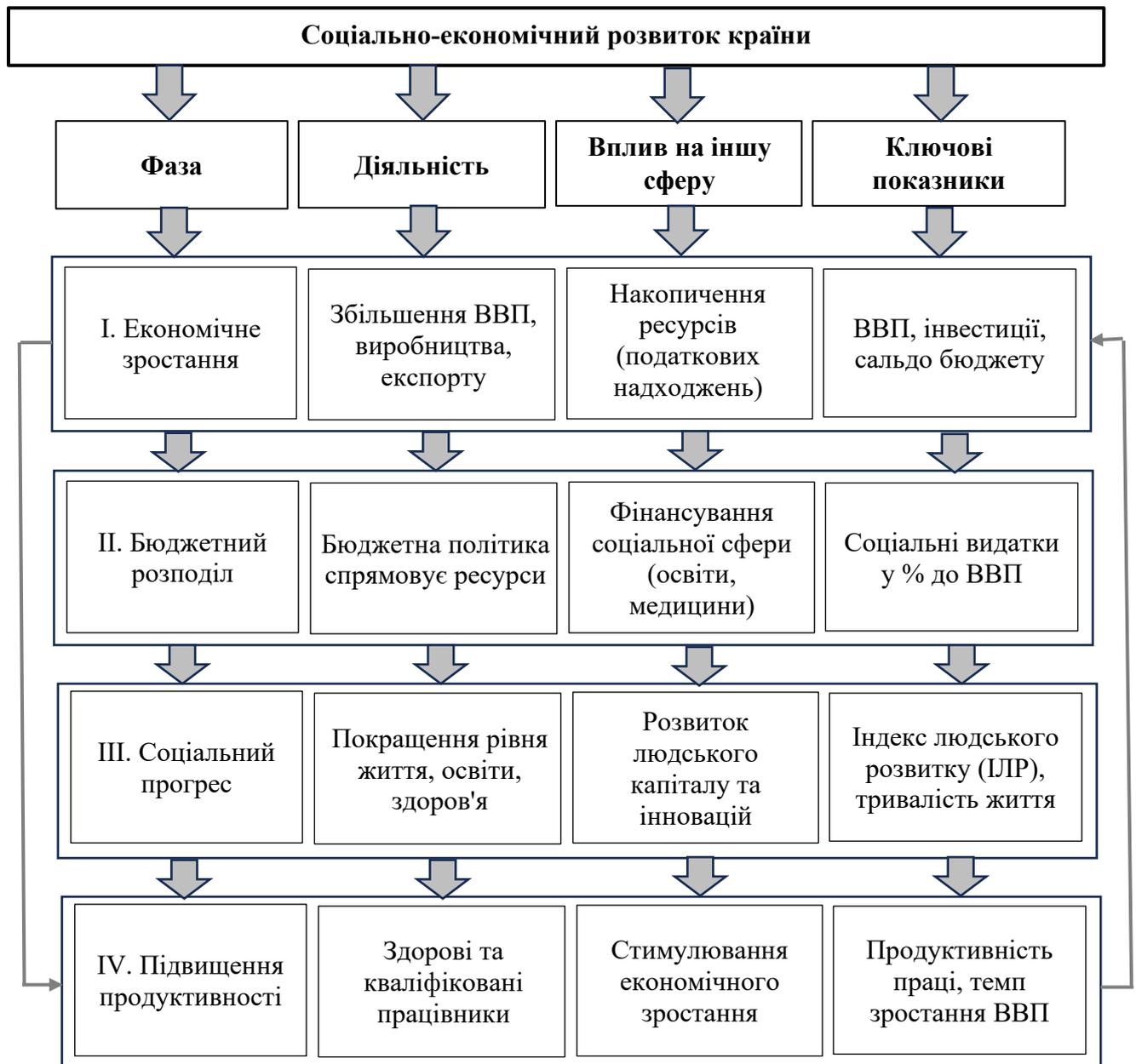

Рис. 1.3. Модель взаємозв'язку економічного та соціального розвитку держави

Джерело: розробка автора

З рисунку 1.3 чітко видно, що соціально-економічний розвиток є замкненим циклом, що має дві взаємозалежні багатокomпонентні складові (економічну та соціальну), та який можна описати наступним чином:

1. Економічний розвиток як передумова соціального прогресу:

– економічний розвиток (зростання ВВП, модернізація виробництва, підвищення продуктивності) слугує базисом і джерелом ресурсів для соціального прогресу;

– надання ресурсів: збільшення національного доходу (через економічне зростання) дозволяє державі та приватним особам генерувати достатні фінансові ресурси (податкові надходження) для інвестицій у соціальну сферу;

– фінансування соціальних стандартів: бюджетна політика спрямовує ці ресурси на ключові соціальні видатки: освіта, охорона здоров'я, пенсійне забезпечення та соціальний захист. Це є прямим втіленням мети, яка полягає у забезпеченні гідного життєвого рівня населення;

– зменшення бідності: стійке економічне зростання, супроводжуване створенням робочих місць, є найефективнішим інструментом для зниження рівня бідності та майнової нерівності.

2. Соціальний розвиток як каталізатор економічного зростання:

– соціальний розвиток (підвищення якості життя, освіти, здоров'я) виступає каталізатором і рушійною силою для подальшого економічного зростання;

– формування людського капіталу: інвестиції в освіту та охорону здоров'я підвищують якість людського капіталу. Здоровіші та освіченіші працівники є більш продуктивними, інноваційними та здатними до швидкої адаптації до технологічних змін.

– підвищення інноваційності: соціальний прогрес, зокрема розвиток науки та освіти, стимулює інноваційну активність, яка, у свою чергу, є головним драйвером довгострокового економічного розвитку.

– соціальна стабільність: зменшення нерівності та забезпечення соціальної справедливості підвищує суспільну довіру, знижує соціальну напругу, роблячи внутрішнє середовище більш передбачуваним і сприятливим для інвестицій.

Таким чином, ці два елементи перебувають у постійному нерозривному зворотному зв'язку: економічне зростання забезпечує фінансування соціального прогресу, а соціальний прогрес підвищує продуктивність, необхідну для подальшого економічного зростання.

Як зазначалося раніше, для забезпечення соціально-економічного розвитку країни необхідна стратегія, яка включає певні елементи, етапи та потребує постійного перегляду, залежно від нагальних потреб. Якщо брати до уваги законодавчу базу, то стратегія соціально-економічного розвитку зустрічається лише в розрізі регіонів, а на рівні держави наразі діють Стратегія сталого розвитку до 2030 року [16], Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки [17], Національна економічна стратегія 2030 [18] тощо, в яких враховуються аспекти, як економічного, так і соціального розвитку.

Деякі науковці, зокрема Пробоїв А. О., пропонують механізм формування стратегії соціально-економічного розвитку країни, представляючи його через регіональний аспект розвитку з урахуванням реформ з метою досягнення стратегічних цілей (рис. 1.4)

З рисунку 1.4 видно, що механізм формування національної стратегії соціально-економічного розвитку, орієнтований на регіональний аспект, є циклічним процесом, який забезпечує узгодження загальнодержавних цілей з конкретними потребами та потенціалом окремих територій.

Процес реалізується через такі ключові етапи:

1. Визначення загальнонаціональних орієнтирів. Процес починається з вищого рівня, тобто стратегія соціально-економічного розвитку країни задає загальні рамки та стратегічні орієнтири. Ці орієнтири слугують вектором, у межах якого регіональні стратегії мають бути узгоджені.

2. Діагностика та аналіз регіональних проблем. На цьому етапі проводиться глибокий аналіз конкретного регіону чи території з метою виявлення стратегічних проблем та потреби в реформуванні його соціально-економічної системи. Діагностика включає оцінку чотирьох ключових сфер:

- стан виробничо-технологічного сектору регіону (оцінка рівня модернізації, конкурентоспроможності та структури економіки);

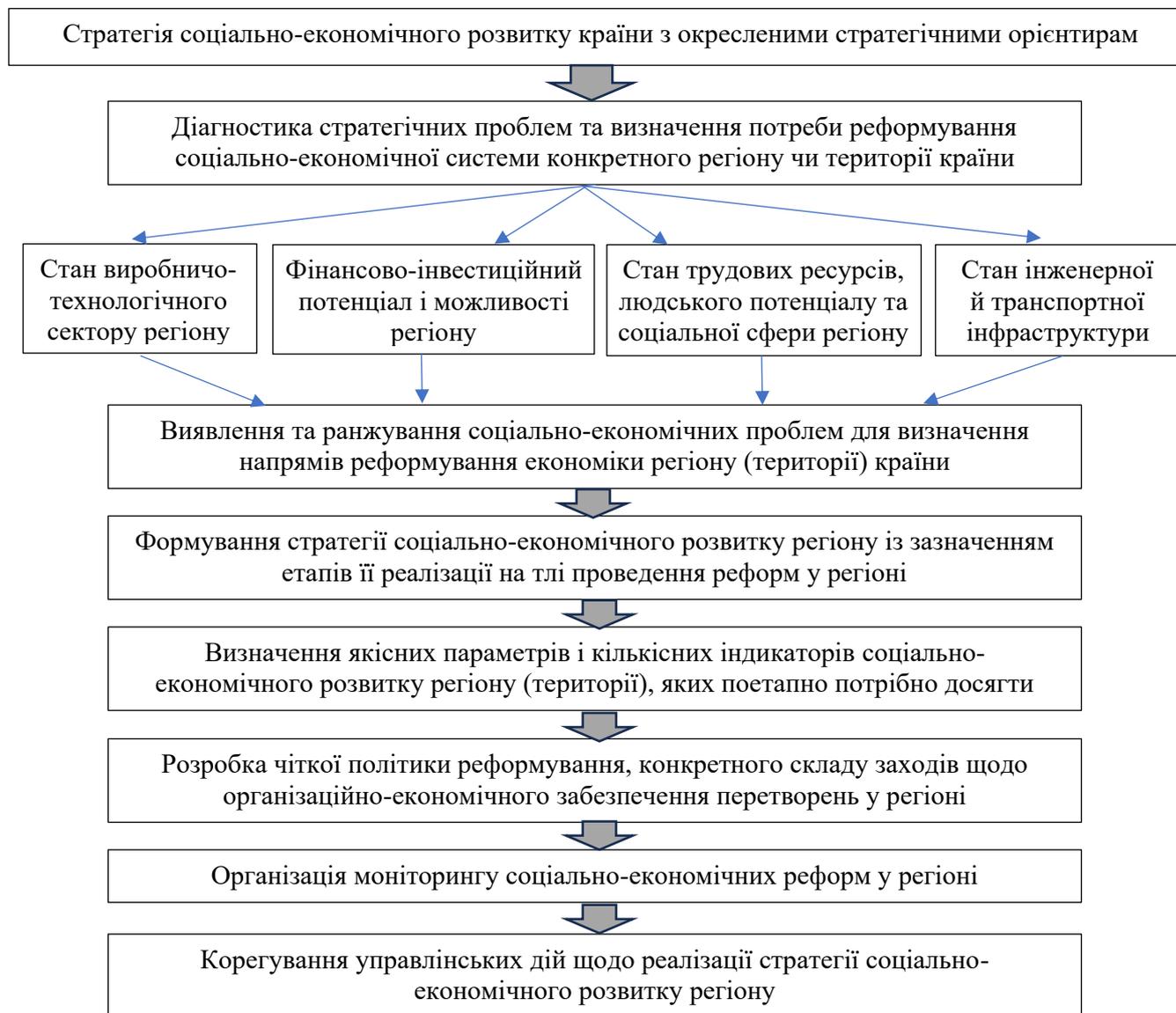

Рис. 1.4. Механізм формування стратегії соціально-економічного розвитку країни через регіональний аспект розвитку

Джерело: [15, с. 49]

- фінансово-інвестиційний потенціал і можливості регіону (аналіз власних доходів, інвестиційної привабливості та доступу до фінансових ресурсів);
- стан трудових ресурсів, людського потенціалу та соціальної сфери регіону (оцінка рівня зайнятості, якості освіти, охорони здоров'я та демографічних тенденцій);

– стан інженерної й транспортної інфраструктури (аналіз забезпеченості та якості критичної інфраструктури).

3. Виявлення та ранжування проблем. На основі діагностики здійснюється виявлення та ранжування соціально-економічних проблем. Це дозволяє визначити найбільш критичні напрями, які потребують першочергового реформування економіки регіону (території) та країни в цілому.

4. Формування регіональної стратегії та планування заходів. На цьому етапі відбувається безпосереднє формування стратегії, яке передбачає:

- формування стратегії соціально-економічного розвитку регіону (визначення етапів її реалізації на тлі проведення загальнонаціональних реформ);
- визначення якісних параметрів і кількісних індикаторів (встановлення конкретних, вимірюваних показників, яких поетапно потрібно досягти);
- розробка чіткої політики реформування (формування конкретних заходів щодо організаційно-економічного забезпечення перетворень у регіоні).

5. Моніторинг та коригування. Етап реалізації вимагає постійної уваги та контролю, що забезпечується двома фінальними кроками:

- організація моніторингу соціально-економічних реформ у регіоні;
- корегування управлінських дій щодо реалізації стратегії соціально-економічного розвитку регіону, що забезпечує гнучкість і адаптивність політики до зовнішніх і внутрішніх змін.

Таким чином, механізм забезпечує вертикальну узгодженість (від країни до регіону) і горизонтальну (між різними секторами регіону), створюючи систему постійного вдосконалення та управління розвитком.

Необхідно також зазначити, що стратегія соціально-економічного розвитку кожного регіону значно відрізняється, особливо в умовах військового стану. Це зумовлено тим, що на територіях, де ведуться найбільш активні бойові дії, взагалі складно говорити про будь-який розвиток, там потреби значно нагальніші ніж у більш віддалених і безпечних регіонах, та потребують швидких рішень та дій. Тому розглянемо стратегії декількох регіонів від більш безпечних до гарячих точок (Додаток А).

Роблячи висновки з Додатку А, досліджувані міста умовно можна розподілити за рівнем безпеки наступним чином (таблиця 1.4):

Таблиця 1.4

Умовний розподіл міст Дніпро, Запоріжжя, Харків, Львів за рівнем безпеки станом на кінець 2025 року

Група	Місто	Безпекова ситуація
Група А (фронтіві/прифронтіві)	Харків, Запоріжжя, Дніпро	Високий ризик, регулярні обстріли, близькість до зони бойових дій.
Група Б (відносно безпечні)	Львів	Віддаленість від зони бойових дій, фокус на внутрішньому переміщенні та міжнародній співпраці.

Джерело: розробка автора

Виходячи з даних таблиці 1.5, можна виділити наступні основні пріоритети, характерні, як для окремих, так і для всіх досліджуваних територій, в залежності від безпекової ситуації:

1. Пріоритет «Виживання та стійкість» (група А: Харків, Запоріжжя, Дніпро). Для міст, що перебувають у зоні прямого впливу військових дій (Харків, Запоріжжя, частково Дніпро), першочергові цілі мають вимушено оборонний та функціональний характер:

- безперервність функціонування (Запоріжжя, Харків): акцент на гарантуванні повноцінної роботи всіх сфер життєдіяльності (ЖКГ, транспорт, тарифи) в умовах воєнного стану. Це пріоритет виживання;

- стабілізація та безпека (Запоріжжя, Харків): чітка фіксація завдання підвищення рівня безпеки як передумови для будь-якого економічного зростання;

- фінансова мобілізація (Харків): наголос на стабільному наповненні доходної частини бюджету для забезпечення базових потреб, що відображає високі фінансові втрати.

Тут стратегія зосереджена на утриманні системи від руйнування, а лише потім – на розвитку.

2. Пріоритет «Розвиток та інновації» (група Б: Львів). Для Львова, який став хабом для внутрішньо переміщених осіб та міжнародних партнерів, стратегія має більш виражений розвиваючий та гуманітарно-інноваційний вектор:

- національна безпека та стійкість разом з підтримкою ЗСУ (Львів): хоча підтримка армії є універсальною, Львів додає до неї акцент на «Стійкість (Resilience)», підкреслюючи свою роль як тилової бази;

- людський капітал та реабілітація (Львів): чітко виділено розвиток екосистеми людяності UNBROKEN та ветеранської спільноти. Це відображає його роль як медичного та реабілітаційного центру країни;

- інноваційна економіка: Львів може дозволити собі сфокусуватися на інноваційній економіці як ключовій рушійній силі, оскільки його економічний базис менше постраждав від прямих руйнувань.

3. Універсальні (спільні) пріоритети. Незважаючи на різницю в ступені загрози, для всіх міст єдиними пріоритетами є:

- відновлення та інфраструктура: усі міста (включаючи Дніпро, Запоріжжя та Харків) виділяють необхідність відновлення інженерно-транспортної інфраструктури та підвищення енергетичної стійкості;

- соціально-гуманітарна сфера: розвиток людського капіталу, вирішення соціальних питань та забезпечення інклюзивності є спільним і критично важливим для всіх;

- європейська інтеграція та врядування: розбудова ефективного багаторівневого врядування та співпраця з міжнародними партнерами (наближення до практик ЄС) є загальнонаціональною стратегічною вимогою, яка відображена в пріоритетах усіх громад.

Стратегії міст демонструють дворівневу структуру пріоритетів в умовах війни:

Перший рівень – нагальна тактика (фронтові міста): орієнтація на збереження життя, безпеку, безперебійне функціонування критичної інфраструктури та мобілізацію власних фінансових ресурсів (виживання).

Другий рівень – стратегічний розвиток (тилові міста): орієнтація на формування інноваційної економіки, розбудову потужного реабілітаційного та гуманітарного хабу, а також активне інституційне наближення до європейських стандартів (розвиток).

Таким чином, ступінь безпеки прямо корелює з горизонтом планування: чим вищий ризик, тим більш тактичними та функціональними є цілі; чим безпечніша ситуація, тим більше стратегія фокусується на інноваціях та довгостроковому розвитку.

Як було з'ясовано раніше, соціально-економічний розвиток, як країни, так і регіонів, забезпечується завдяки реалізації бюджетної політики, і чим краще вона розроблена, тим ефективнішим буде розвиток. Крім того, необхідно зазначити, що сьогодні безпекова ситуація та економічний стан різних регіонів має зворотній вплив на бюджетну політику, а відповідно й на соціально-економічну ситуацію в країні.

Отже, оскільки, одним із головних завдань бюджетної політики є забезпечення соціально-економічних процесів, то вона відіграє безпосередню роль у соціально-економічному розвитку країни.

Роблячи підсумок проведеного дослідження, можна сказати наступне, було ґрунтовно досліджено теоретичні основи бюджетної політики та її ключовий взаємозв'язок із соціально-економічним розвитком держави, особливо в контексті воєнного стану. Визначено, що бюджетна політика є багатогранною дефініцією, яку науковці розглядають як вагомий чинник економічного зростання і найважливіший елемент фінансової політики, що являє собою цілеспрямовану діяльність органів влади щодо формування та ефективного використання фінансових ресурсів. Систематизований функціональний механізм підтверджує, що бюджетна політика відіграє безпосередню роль у соціально-економічних процесах, оскільки саме бюджет формує ресурси, бюджетна політика задає пріоритети, а бюджетний механізм забезпечує практичне застосування цих пріоритетів для досягнення цілей соціально-економічного розвитку. Ефективність цієї політики значною мірою залежить від якості інституційної складової

бюджетної архітектоники та прозорого зв'язку між фінансовими ресурсами та кінцевими соціально-економічними показниками.

Встановлено, що в умовах повномасштабної агресії бюджетна політика зазнає кардинальної трансформації, перетворюючись з інструменту економічного регулювання на ключовий механізм забезпечення національної стійкості та виживання, де пріоритет національної безпеки повністю переважає класичні економічні цілі. Ця трансформація проявляється у перевазі оборонних видатків, що призводить до жорсткого скорочення капітальних інвестицій, які є основою довгострокового розвитку. Водночас, політика стає критично залежною від зовнішнього фінансування (грантів і кредитів), що неминуче спричиняє надшвидке зростання державного боргу, створюючи довгострокові макрофінансові ризики.

Під час війни критична роль бюджетної політики у забезпеченні соціально-економічного розвитку полягає, насамперед, у завданні мінімізації соціального шоку. Це досягається шляхом гарантування фінансування пенсій, соціальних виплат та функціонування критичних соціальних послуг, таких як медицина та підтримка внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Успіх у цьому напрямі безпосередньо визначає рівень соціальної стійкості в країні. Крім того, бюджетна політика посилює виклики регіональних диспропорцій, спричиняючи нерівність через концентрацію доходів в одних регіонах та значну потребу у видатках на відновлення в інших. Стратегічний фокус бюджетної політики в перспективі зміщується на планування відновлення. Це включає необхідність вже зараз закладати основи середньострокового бюджетного планування, підвищення прозорості витрат (зокрема міжнародної допомоги) та розробку стратегії управління боргом для звільнення фінансових ресурсів під інвестиції у післявоєнну відбудову.

Таким чином, бюджетна політика в умовах воєнного стану – це складний і багатовекторний інструмент балансування між військовою необхідністю, соціальною підтримкою та макрофінансовою стійкістю, визначаючи не лише поточне виживання, але й потенціал майбутнього соціально-економічного відновлення держави.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ЇЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ НАСЛІДКІВ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

2.1. Структурні зміни в доходах і видатках державного бюджету України

Аналіз структурних змін у доходах і видатках державного бюджету України в період воєнного стану є критично необхідним інструментом для забезпечення фінансової стійкості держави, ефективного управління обмеженими ресурсами та виявлення спроможності соціально-економічного розвитку в умовах екстремальної невизначеності. З метою виявлення даної спроможності, необхідно провести комплексний аналіз динаміки та структурних трансформацій державного бюджету України протягом 2022–2024 років, що дозволить об'єктивно оцінити рівень адаптивності бюджетної політики та її ключову роль у забезпеченні соціально-економічної стійкості країни в умовах повномасштабного воєнного стану. Для цього необхідно оцінити джерела формування доходів для виявлення ступеня залежності від зовнішньої фінансової допомоги, провести аналіз глибоких структурних зрушень у видатковій частині з акцентом на пріоритетність сектору оборони, а також визначити масштаби трансформації соціальної сфери, зокрема освіти та охорони здоров'я. Крім того, необхідно приділити увагу характеристиці бюджетних заходів, спрямованих на відновлення критичної інфраструктури та підтримку економічної активності, що в сукупності дозволяє розкрити безпосередній взаємозв'язок між фіскальною стабільністю та спроможністю держави виконувати базові соціальні зобов'язання перед громадянами.

Необхідність детального аналізу саме цих показників обґрунтовується тим, що в умовах війни державний бюджет перетворюється на головний інструмент управління кризовими процесами, де кожен показник відображає стратегічний вибір держави між фізичним виживанням та соціальним розвитком. Моніторинг надходжень у формі грантів та запозичень є критично важливим для розуміння реального стану економічної безпеки, оскільки він демонструє межі фінансової

автономії країни та стійкість системи виплат бюджетному сектору. Своєю чергою, аналіз питомої ваги видатків на безпеку у порівнянні з соціальними статтями дозволяє оцінити «ціну стійкості» та виявити ризики деградації людського капіталу через відносне скорочення фінансування освіти та медицини. Вивчення динаміки витрат на житлово-комунальне господарство та економічну підтримку надає можливість оцінити ефективність бюджетної політики як механізму оперативного відновлення після руйнувань. Таким чином, комплексне вивчення представлених показників доходів і видатків є єдиним способом сформулювати цілісне уявлення про ефективність воєнної трансформації бюджетної системи України та її реальний вплив на соціально-економічний потенціал майбутнього відновлення.

На першому етапі аналізу відстежимо динаміку доходів державного бюджету України за статтями доходів за 2022-2024 рр. (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Динаміка доходів державного бюджету України за статтями доходів за 2022-2024 рр., млн грн

Показник	2022	2023	2024	Відхилення		Відхилення	
				2023/ 2022, грн	2023/ 2022, %	2024/ 2023, грн	2024/ 2023, %
1	2	3	4	5	6	7	8
Усього	1787395,6	2671998,0	3122713,4	884602,4	49,49	450715,4	16,87
Податкові надходження	949764,4	1203544,1	1647189,6	253779,7	26,72	443645,5	36,86
Податки на доходи, прибуток та збільшення ринкової вартості:	265477,1	350781,9	597232,3	85304,8	32,13	246450,4	70,26
податок на доходи фізичних осіб	148427,3	206944,8	326094,9	58517,5	39,43	119150,1	57,58
податок на прибуток підприємств	117049,9	143837,1	271137,4	26787,2	22,89	127300,3	88,50
Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів	85365,0	60327,7	52430,5	-25037,3	-29,33	-7897,2	-13,09
Внутрішні податки на товари та послуги:	569353,8	748143,9	944861,8	178790,1	31,40	196717,9	26,29
акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів	60699,1	92583,9	105205,5	31884,8	52,53	12621,6	13,63
акцизний податок з ввезених в Україну підакцизних товарів	41653,8	74762,7	105200,9	33108,9	79,49	30438,2	40,71

Продовження табл. 2.1

1	2	3	4	5	6	7	8
податок на додану вартість з вітчизняних товарів (з урахуванням бюджетного відшкодування)	213948,0	214639,3	268327,9	691,3	0,32	53688,6	25,01
податок на додану вартість з імпортних товарів	253053,0	366158,0	466127,5	113105	44,70	99969,5	27,30
Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції	26246,0	40559,4	48279,3	14313,4	54,54	7719,9	19,03
Інші податки та збори	3322,4	3731,1	4328,2	408,7	12,30	597,1	16,00
Неподаткові надходження	346327,7	991601,7	974398,5	645274	186,32	-17203,2	-1,73
Доходи від власності та підприємницької діяльності	87172,4	123912,4	125956,9	36740	42,15	2044,5	1,65
Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної діяльності	8166,1	14257,6	17020,9	6091,5	74,59	2763,3	19,38
Інші неподаткові надходження	16147,0	41025,8	52796,8	24878,8	154,08	11771	28,69
Власні надходження бюджетних установ	234842,3	812405,9	778623,8	577563,6	245,94	-33782,1	-4,16
Доходи від операцій з капіталом	611,0	100,3	183,9	-510,7	-83,58	83,6	83,35
Кошти від закордонних країн і міжнародних організацій	481090,7	433404,5	473945,2	-47686,2	-9,91	40540,7	9,35
Цільові фонди	136,2	432,1	473,9	295,9	217,25	41,8	9,67
Офіційні трансферти	9465,6	42915,3	26522,3	33449,7	353,38	-16393	-38,20

Джерело: систематизовано та розраховано автором на основі: [23]

Аналіз динаміки доходів державного бюджету України за 2022–2024 роки (табл. 2.1) виявляє глибокі та нерівномірні зміни, які стали прямим наслідком переходу економіки на військовий стан. Загальні доходи зросли майже вдвічі: з 1 787 395,6 млн грн у 2022 році до 3 122 713,4 млн грн у 2024 році. Найбільший відносний ріст відбувся у 2023 році (+49,49% до 2022 р.), тоді як у 2024 році темп зростання уповільнився до +16,87%.

Ключові відхилення відбулися у категорії неподаткових надходжень, яка показала найбільше відносне зростання (+186,32% у 2023 р.), збільшившись з

346 327,7 млн грн у 2022 році до 991 601,7 млн грн у 2023 році. Це зростання майже повністю забезпечила стаття власних надходжень бюджетних установ, яка зросла з 234 842,3 млн грн у 2022 році до 812 405,9 млн грн у 2023 році (+245,94%). Це колосальне збільшення відображає масштабну мобілізацію внутрішніх ресурсів на фінансування національної безпеки та оборони, оскільки значна частина цих коштів пов'язана з діяльністю силових структур. У 2024 році динаміка цієї категорії уповільнилася, і вона навіть показала невелике падіння до 974 398,5 млн грн (-1,73%).

Податкові надходження після відносно уповільненого зростання у 2023 році (+26,72%) прискорили динаміку у 2024 році (+36,86%), сягнувши 1 647 189,6 млн грн. Це свідчить про часткову адаптацію економіки. Це прискорення було забезпечене за рахунок: податку на прибуток підприємств, який продемонстрував найбільший стрибок (+88,50% у 2024 р.), зростаючи з 143 837,1 млн грн у 2023 році до 271 137,4 млн грн у 2024 році, що відображає відновлення діяльності підприємств; податку на доходи фізичних осіб (ПДФО), який мав стійке та прискорене зростання (+57,58% у 2024 р.), досягнувши 326 094,9 млн грн. Це є прямим наслідком збільшення грошового забезпечення військовослужбовців та інших виплат, що зробило його ключовим чинником наповнення бюджету; податку на додану вартість з імпорتنих товарів, який стабільно зростає, досягнувши 466 127,5 млн грн у 2024 році. Це зростання зумовлене критичним імпортом та скасуванням податкових пільг.

Водночас, негативні відхилення, спричинені втратами внаслідок війни, чітко простежуються у категорії рентна плата, яка демонструє стійке падіння протягом обох років: з 85 365,0 млн грн у 2022 році до 52 430,5 млн грн у 2024 році (-13,09% у 2024 р.). Це прямий наслідок окупації територій та руйнування інфраструктури у видобувних регіонах. Крім того, надходження коштів від закордонних країн і міжнародних організацій є менш стабільними, коливаючись від 481 090,7 млн грн у 2022 році до 473 945,2 млн грн у 2024 році, і залежать від графіків та обсягів міжнародної фінансової допомоги (грантів), які є ключовим джерелом покриття дефіциту.

Таким чином, динаміка доходів державного бюджету за 2022–2024 роки

підтверджує перехід на надзвичайний режим функціонування з критичною залежністю від зовнішньої підтримки та внутрішньої мобілізації коштів на оборону, водночас фіксуючи ознаки адаптації та відновлення окремих податкових баз.

Наступним етапом доцільно проаналізувати структуру та структурні зрушення доходів державного бюджету за період з 2022 року по 2024 рік, що наведено в таблиці 2.2.

Аналіз структури доходів державного бюджету України за 2022-2024 роки демонструє глибокі структурні зрушення, спричинені воєнним станом, що призвело до критичної зміни моделі фінансування. Головна трансформація полягає у значному зниженні частки податкових надходжень (з 53.14% у 2022 р. до 45.04% у 2023 р.) через падіння економічної активності та надання пільг, тоді як ключовими джерелами стали міжнародна фінансова підтримка (гранти від закордонних країн та організацій, 26,92% у 2022 р.) та мобілізаційні неподаткові надходження, частка яких різко зросла (зокрема, власні надходження бюджетних установ досягли 30,40% у 2023 р.), що безпосередньо пов'язано з фінансуванням оборонної сфери. Внутрішня структура податків також змінилася: частка ПДФО зросла до 10,44% у 2024 році (ймовірно, за рахунок виплат військовослужбовцям), тоді як частка рентної плати суттєво зменшилася (до 1,68% у 2024 р.) через окупацію та обмеження видобутку. Таким чином, Державний бюджет перейшов на надзвичайний режим функціонування, де його стійкість залежить від зовнішніх донорів і внутрішніх механізмів фінансування оборони, хоча зростання податкових надходжень у 2024 році (до 52,75%) може свідчити про початок економічної адаптації та відновлення податкової бази.

Аналізуючи зміни у 2024 році порівняно з 2022 роком, можна сказати наступне. Загальний дохід державного бюджету є значно вищим у 2024 році (+74.71%) порівняно з фактичним виконанням 2022 року, що відображає інфляційні процеси, адаптацію економіки та фінансові потреби війни.

Таблиця 2.2

**Структура доходів державного бюджету України за статтями доходів за
2022-2024 рр., млн грн**

Показник	2022	Частка, %	2023	Частка, %	2024	Частка, %
Усього	1787395,6	100,00	2671998,0	100,00	3122713,4	100,00
Податкові надходження	949764,4	53,14	1203544,1	45,04	1647189,6	52,75
Податки на доходи, прибуток та збільшення ринкової вартості:						
податок на доходи фізичних осіб	265477,1	14,85	350781,9	13,13	597232,3	19,13
податок на прибуток підприємств	148427,3	8,30	206944,8	7,74	326094,9	10,44
Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів	117049,9	6,55	143837,1	5,38	271137,4	8,68
Внутрішні податки на товари та послуги:	85365,0	4,78	60327,7	2,26	52430,5	1,68
акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів	569353,8	31,85	748143,9	28,00	944861,8	30,26
акцизний податок з ввезених в Україну підакцизних товарів	60699,1	3,40	92583,9	3,46	105205,5	3,37
податок на додану вартість з вітчизняних товарів (з урахуванням бюджетного відшкодування)	41653,8	2,33	74762,7	2,80	105200,9	3,37
податок на додану вартість з імпортованих товарів	213948,0	11,97	214639,3	8,03	268327,9	8,59
Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції	253053,0	14,16	366158,0	13,70	466127,5	14,93
Інші податки та збори	26246,0	1,47	40559,4	1,52	48279,3	1,55
Неподаткові надходження	3322,4	0,19	3731,1	0,14	4328,2	0,14
Доходи від власності та підприємницької діяльності	346327,7	19,38	991601,7	37,11	974398,5	31,20
Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної діяльності	87172,4	4,88	123912,4	4,64	125956,9	4,03
Інші неподаткові надходження	8166,1	0,46	14257,6	0,53	17020,9	0,55
Власні надходження бюджетних установ	16147,0	0,90	41025,8	1,54	52796,8	1,69
Доходи від операцій з капіталом	234842,3	13,14	812405,9	30,40	778623,8	24,93
Кошти від закордонних країн і міжнародних організацій	611,0	0,03	100,3	0,00	183,9	0,01
Цільові фонди	481090,7	26,92	433404,5	16,22	473945,2	15,18
Офіційні трансферти	136,2	0,01	432,1	0,02	473,9	0,02
	9465,6	0,53	42915,3	1,61	26522,3	0,85

Джерело: систематизовано та розраховано автором на основі: [23]

Неподаткові надходження продемонстрували найбільше зростання у

відносному вираженні (+181,35%). Це зумовлено колосальним зростанням власних надходжень бюджетних установ (+231.55%), які, як зазначалося, включають надходження від Міноборони. Податкові надходження також суттєво зросли (+73.43%), але їхнє внутрішнє зростання нерівномірне.

Найбільш динамічними статтями є податок на прибуток підприємств (+131.64%) та податок на доходи фізичних осіб (+119.70%). Це зростання є важливим індикатором відновлення та мобілізаційних виплат. ПДВ з імпорتنих товарів також значно зріс (+84.20%), підтверджуючи активну роль імпорту у фінансовій системі країни.

Єдиною великою статтею, що показала абсолютне падіння, є рентна плата та плата за використання природних ресурсів (-38.58%), що прямо відображає наслідки окупації та обмеження видобутку.

Кошти від закордонних країн і міжнародних організацій у 2024 році є приблизно на рівні 2022 року, показуючи незначне зниження (-1.49%), але зберігаючи свою високу абсолютну вартість.

Оцінюючи результати трансформації дохідної частини (табл. 2.1, 2.2), доцільно стверджувати, що активне залучення коштів від закордонних країн і міжнародних організацій (частка яких стабільно перевищувала 15–26% протягом досліджуваного періоду) призвело до формування критично необхідного фінансового ресурсу для покриття соціального дефіциту. Результатом реалізації такої політики стало збереження ліквідності єдиного казначейського рахунку та запобігання неконтрольованій емісії національної валюти. Це забезпечило відносну цінову стабільність та підтримало реальні доходи населення, що є ключовим індикатором успішності бюджетного маневру.

Для наочності представимо динаміку та структуру доходів державного бюджету за 2022-2024 роки у вигляді рисунку 2.2.

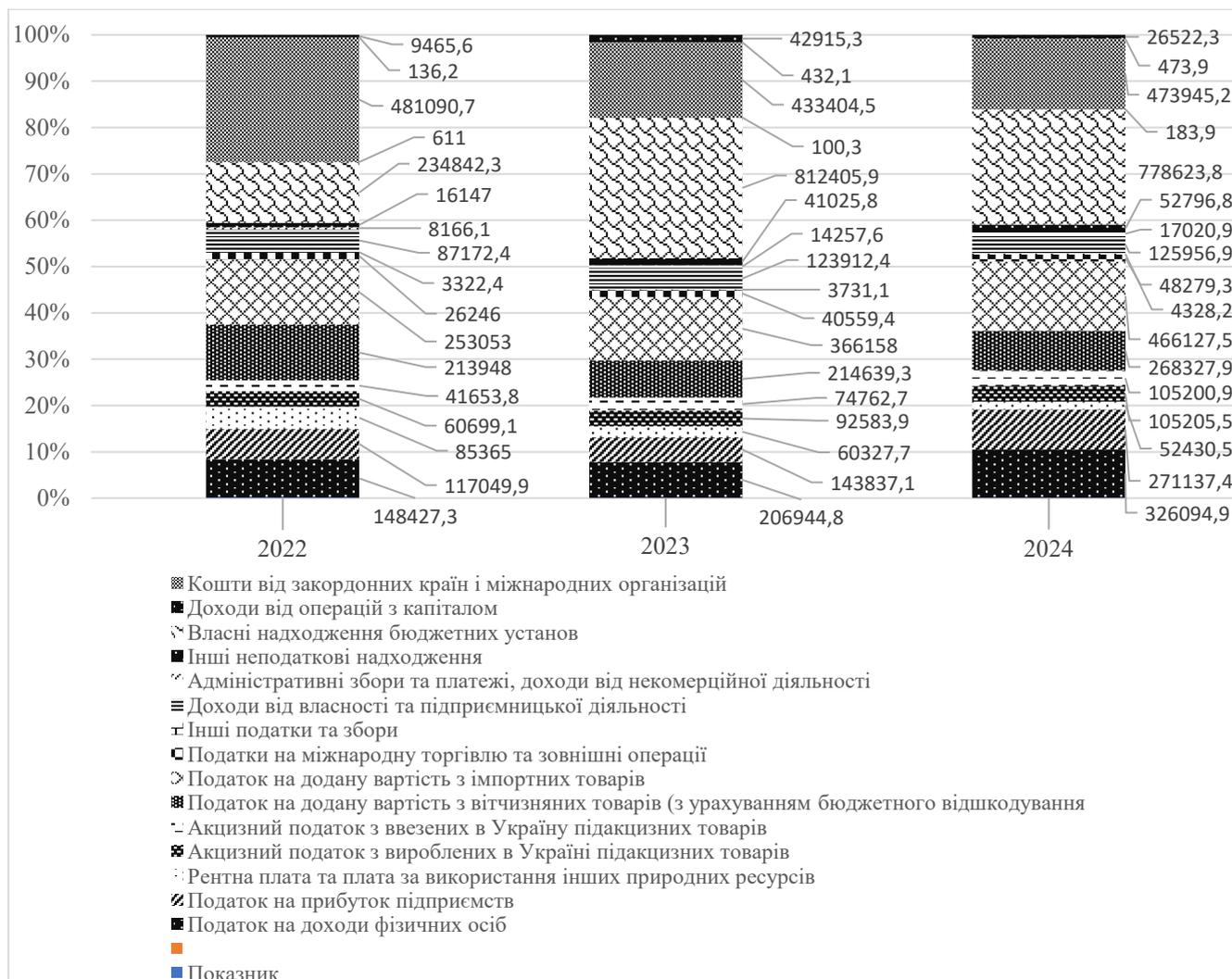

Рис. 2.1. Динаміка доходів державного бюджету за 2022-2024 роки

Крім того, доречно зазначити дані щодо дохідної частини державного бюджету станом на 01.11.2025 року (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Доходи державного бюджету станом на 01.11.2025 року, млн грн

Показник	2025	Частка, %
1	2	3
Усього	2973758,0	100,00
Податкові надходження:	1640406,8	55,16
Податки на доходи, прибуток та збільшення ринкової вартості, з них	623045,8	20,95
- Податок на доходи фізичних осіб	398760,9	13,41
- Податок на прибуток підприємств	224284,9	7,54
Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів	39253,5	1,32
Внутрішні податки на товари та послуги, з них	928928,1	31,24
- Акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів	97975,0	3,29
- Акцизний податок з ввезених в Україну підакцизних товарів	134578,4	4,53

Продовження табл. 2.3

1	2	3
- Податок на додану вартість з вітчизняних товарів (з урахуванням бюджетного відшкодування)	255766,2	8,60
- Податок на додану вартість з імпортованих товарів	440608,4	14,82
Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції	45777,4	1,54
Збори на паливно-енергетичні ресурси	0,1	0,00
Інші податки та збори	3198,5	0,11
Неподаткові надходження, з них:	932304,6	31,36
- Доходи від власності та підприємницької діяльності	172962,2	5,82
- Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної діяльності	12927,0	0,43
- Інші неподаткові надходження	53005,6	1,78
- Власні надходження бюджетних установ	693409,7	23,32
Доходи від операцій з капіталом	242,4	0,01
Кошти від закордонних країн і міжнародних організацій	356896,4	12,00
Цільові фонди	388,2	0,01
Офіційні трансферти	43519,7	1,46

Джерело: [23]

Аналіз структури доходів державного бюджету України станом на 01.11.2025 року (табл. 2.3) свідчить про продовження адаптації бюджетної системи до умов воєнного стану та чітку тенденцію до посилення фіскальної самодостатності порівняно з попередніми роками (табл. 2.2). Той факт, що ці дані охоплюють лише неповний фінансовий рік, робить їх важливим, але проміжним індикатором, який, однак, демонструє стійкі тенденції.

Найбільш значущим структурним зрушенням є зростання частки податкових надходжень до 55,16% за цей неповний період 2025 року, що є помітним відновленням внутрішньої фінансової бази після показника 52,75% за повний 2024 рік та критичного мінімуму 2023 року (45,04%). Це свідчить про стійке відновлення економічної активності та поліпшення податкового адміністрування. Головним каталізатором цього зростання є податок на доходи фізичних осіб (ПДФО), частка якого різко зросла до 13,41% (проти 10,44% у 2024 р.), підтверджуючи, що фінансування військових залишається ключовим фактором наповнення бюджету, навіть за даними за 11 місяців. Одночасно спостерігається суттєве зниження відносної залежності від міжнародної грантової допомоги: частка коштів від закордонних країн і міжнародних організацій скоротилася до 12,00%, що є значним

зменшенням порівняно з 15.18% у 2024 році. Це може бути стратегічним кроком до зменшення зовнішньої вразливості, незважаючи на необхідність закриття дефіциту. Проте частка неподаткових надходжень залишається стабільно високою, становлячи 31,36% (порівняно з 31,20% у 2024 р.), де ключову роль відіграють власні надходження бюджетних установ (23,32%), відображаючи продовження високої мобілізації ресурсів на оборону. Серед негативних тенденцій, які видно навіть за 11 місяців 2025 року, зберігається падіння частки рентної плати до 1,32% (проти 1,68% у 2024 р.), що підкреслює тривалу деградацію ресурсодобувних галузей. Таким чином, проміжні підсумки за 11 місяців 2025 року свідчать про успішну переорієнтацію бюджетної структури на внутрішню фінансову стійкість та зменшення відносної залежності від зовнішніх грантів, однак ці дані одночасно підтверджують збереження значної орієнтації на забезпечення національної безпеки та оборони і триваючу вразливість сировинного сектора, що відображено у низьких рентних платежах.

Для більшої наочності представимо структуру доходів державного бюджету станом на 01.11.2025 року у вигляді рисунку 2.2.

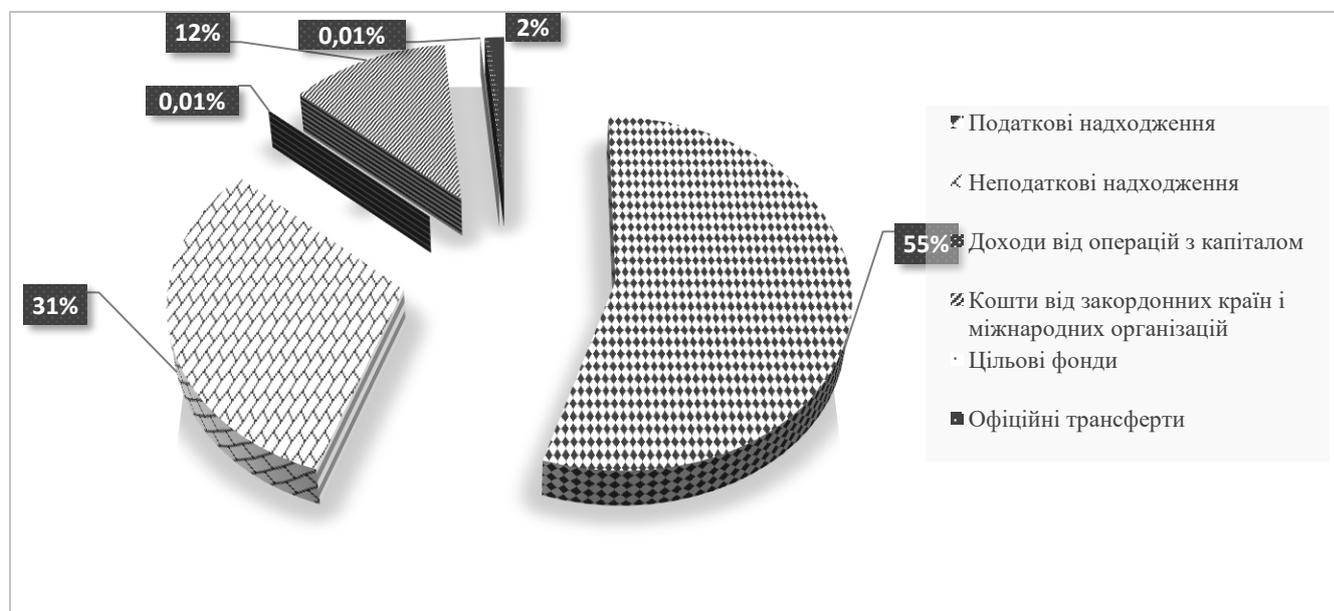

Рис. 2.2. Структура доходів державного бюджету станом на 01.11.2025 року

Для виявлення впливу бюджетної політики на соціально-економічний

розвиток держави в умовах воєнного стану необхідно провести аналіз динаміки та структури видатків державного бюджету за період з 2022 року по 2024 рік (табл. 2.4, 2.5, рис 2.3)

Таблиця 2.4

**Динаміка видатків державного бюджету України за
2022-2024 рр., млн грн**

Показник	2022	2023	2024	Відхилення		Відхилення	
				2023/ 2022, грн	2023/ 2022, %	2024/ 2023, грн	2024/ 2023, %
Усього	2705423,3	4014418,1	4486682,7	1308994,8	48,38	472264,6	11,76
Загальнодержавні функції	201999,1	296139,1	374306,6	94140	46,60	78167,5	26,40
Оборона	1142872,4	2097620,5	2304475,1	954748,1	83,54	206854,6	9,86
Громадський порядок, безпека, судова влада	443323,2	574614,6	692658,7	131291,4	29,62	118044,1	20,54
Економічна діяльність	95368,4	134307,6	163133,8	38939,2	40,83	28826,2	21,46
Охорона навколишнього середовища	4714,1	5202,5	9515,1	488,4	10,36	4312,6	82,89
Житлово-комунальне господарство	528,6	8369,4	7540,5	7840,8	1483,31	-828,9	-9,90
Охорона здоров'я	184267,8	179258,2	201445,4	-5009,6	-2,72	22187,2	12,38
Духовний та фізичний розвиток	11051,3	11817,7	16202,7	766,4	6,93	4385	37,11
Освіта	58508,1	60452,2	64738,0	1944,1	3,32	4285,8	7,09
Соціальний захист та соціальне забезпечення	425987,0	469251,2	464734,4	43264,2	10,16	-4516,8	-0,96
Міжбюджетні трансферти	136803,3	177385,2	187932,4	40581,9	29,66	10547,2	5,95

Джерело: систематизовано та розраховано автором на основі: [23]

Аналіз динаміки видатків державного бюджету України за 2022–2024 роки (табл. 2.4, рис. 2.3) демонструє кардинальну зміну бюджетної політики, яка була цілком підпорядкована принципу «безпека – понад усе» і призвела до переходу соціально-економічного розвитку у режим виживання та військового пріоритету.

Загальні видатки зросли з 2 705 423,3 млн грн у 2022 році до 4 486 682,7 млн грн у 2024 році, причому основний стрибок відбувся у 2023 році (+48,38%). Цей безпрецедентний ріст був спричинений абсолютним пріоритетом військового блоку: видатки на оборону зросли з 1 142 872,4 млн грн у 2022 році до 2 304 475,1

млн грн у 2024 році (+83,54% у 2023 р.), а видатки на громадський порядок, безпеку, судову владу також суттєво зростали (на 29,62% у 2023 р. та на 20,54% у 2024 р.).

Водночас, ця пріоритезація призвела до стиснення соціально-економічних видатків у відносному вимірі. Видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення зросли лише на 10,16% у 2023 році, а у 2024 році майже не змінилися, показавши невелике падіння на -0,96%, що створює ризик соціальної напруги та тиску на найбільш вразливі верстви населення. Видатки на охорону здоров'я навіть скоротилися у 2023 році на -2,72%, незважаючи на величезне навантаження, яке війна створює на медичну систему, а фінансування освіти показало мінімальне зростання (+3,32% у 2023 р.). Це свідчить про відкладене фінансування соціальної сфери, що може негативно позначитися на якості людського капіталу у довгостроковій перспективі.

Найбільше відносно зростання показала категорія житлово-комунальне господарство (+1483,31% у 2023 році), що є прямим наслідком масштабного руйнування критичної цивільної інфраструктури та необхідності термінового фінансування відновлювальних робіт. Видатки на економічну діяльність зросли на 40,83% у 2023 році та на 21,46% у 2024 році, що відображає політику підтримки критичних галузей та інфраструктурних потреб.

Таким чином, бюджетна політика 2022–2024 років, хоч і забезпечила макрофінансову стійкість та військове стримування, досягла цього ціною перерозподілу ресурсів на користь безпеки, що вимагає постійного зовнішнього фінансування для утримання соціальної сфери на плаву та створює довгострокові виклики для соціально-економічного розвитку.

Аналіз структури видатків державного бюджету за період з 2022 року по 2024 рік представлено в таблиці 2.5 та на рис 2.3.

Таблиця 2.5

Структура видатків державного бюджету України за 2022-2024 рр., млн грн

Показник	2022	Частка, %	2023	Частка, %	2024	Частка, %
Усього	2705423,3	100.00	4014418,1	100.00	4486682,7	100.00
Загальнодержавні функції	201999,1	7.47	296139,1	7.38	374306,6	8.34
Оборона	1142872,4	42.24	2097620,5	52.25	2304475,1	51.36
Громадський порядок, безпека, судова влада	443323,2	16.39	574614,6	14.31	692658,7	15.44
Економічна діяльність	95368,4	3.53	134307,6	3.35	163133,8	3.64
Охорона навколишнього середовища	4714,1	0.17	5202,5	0.13	9515,1	0.21
Житлово-комунальне господарство	528,6	0.02	8369,4	0.21	7540,5	0.17
Охорона здоров'я	184267,8	6.81	179258,2	4.47	201445,4	4.49
Духовний та фізичний розвиток	11051,3	0.41	11817,7	0.29	16202,7	0.36
Освіта	58508,1	2.16	60452,2	1.51	64738,0	1.44
Соціальний захист та соціальне забезпечення	425987,0	15.75	469251,2	11.69	464734,4	10.36
Міжбюджетні трансферти	136803,3	5.06	177385,2	4.42	187932,4	4.19

Джерело: систематизовано та розраховано автором на основі: [23]

Аналіз результативності видаткової політики (табл. 2.4, 2.5) свідчить, що концентрація понад 50% бюджетних ресурсів у секторі оборони спричинила безпосередній позитивний ефект у вигляді збереження суверенітету та інституційної спроможності держави. Результатом такого перерозподілу, попри вимушене скорочення капітальних інвестпроектів, стало формування «бюджету виживання», який гарантував безперебійне фінансування грошового забезпечення військовослужбовців. Це, у свою чергу, звело до підтримання внутрішнього споживчого попиту та стимулювало роботу вітчизняного малого та середнього бізнесу в умовах війни.

Аналіз структури видатків державного бюджету України за 2022–2024 роки (табл. 2.5, рис. 2.3) демонструє глибоку та безпрецедентну консолідацію бюджетної політики навколо єдиного пріоритету – забезпечення національної безпеки та оборони. Ця структурна трансформація мала прямий, хоча й суперечливий, вплив на соціально-економічний розвиток держави в умовах воєнного стану.

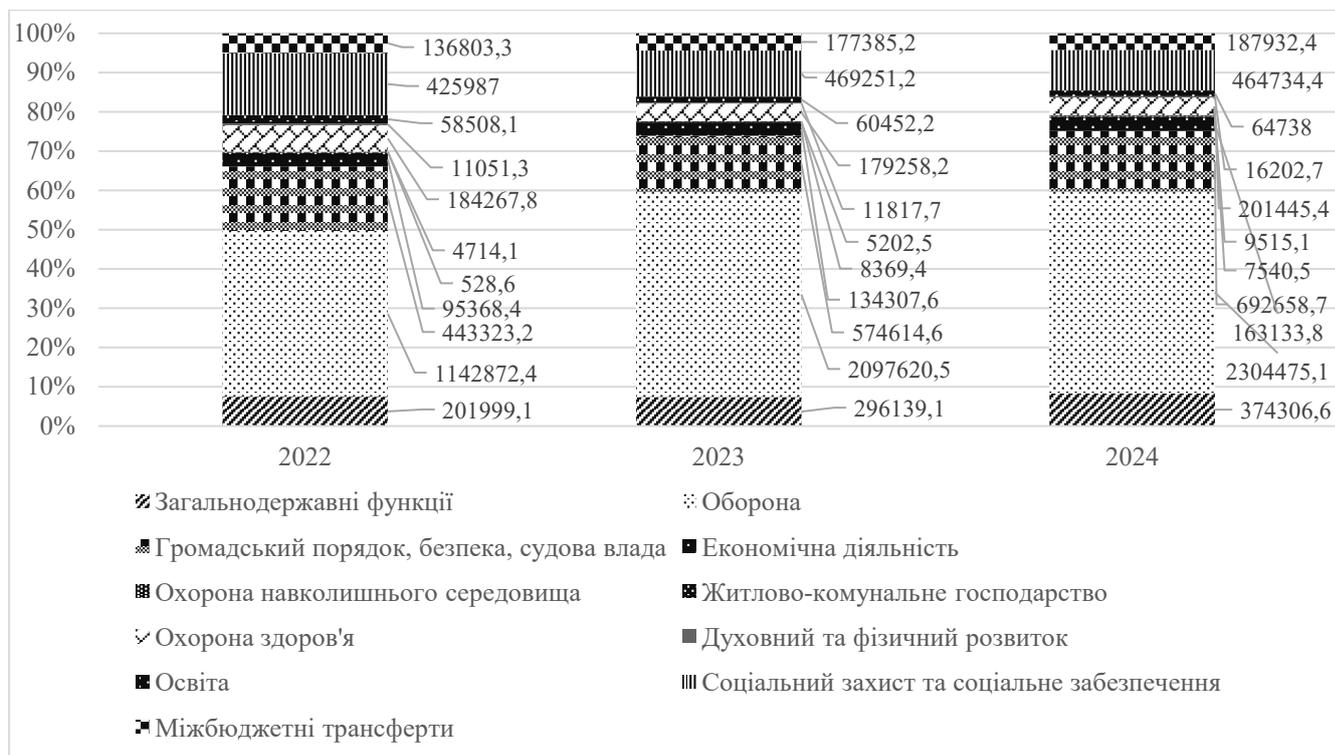

Рис. 2.3. Динаміка видатків державного бюджету за 2022-2024 роки

Центральним елементом нової бюджетної структури стало абсолютне домінування військового блоку. Частка видатків на оборону зросла з 42,24% у 2022 році до пікового значення 52,25% у 2023 році, і залишалася на рівні 51,36% у 2024 році. У сукупності з видатками на громадський порядок, безпеку та судову владу, які стабілізувалися на рівні 14,31%–15,44%, сумарний військово-безпековий блок займає близько двох третин усіх бюджетних коштів (майже 67% у 2024 р.). Ця структурна зміна є прямим інструментом військового стримування і є першопричиною макрофінансової стійкості в умовах війни, оскільки фінансування Збройних Сил є критичною передумовою для збереження економіки в цілому.

Водночас, ця пріоритезація призвела до стиснення соціально-гуманітарної сфери. Незважаючи на номінальне зростання фінансування, частка соціальних та гуманітарних видатків у загальному обсязі бюджету різко скоротилася: частка соціального захисту та соціального забезпечення впала з 15,75% у 2022 році до 10,36% у 2024 році; частка охорони здоров'я знизилася з 6,81% до 4,49%; а частка освіти скоротилася з 2,16% до 1,44%. Це структурне стиснення свідчить про відносне згортання пріоритетів у соціальній сфері. В умовах високої інфляції та

зростання соціальних потреб, таке скорочення частки створює ризик погіршення якості соціальних послуг та залежність цієї сфери від зовнішньої грантової та кредитної підтримки, що є неминучою платою за фінансування військової машини.

Структура видатків також відображає реакцію на фізичні руйнування: частка на житлово-комунальне господарство зростає з мінімальних 0,02% у 2022 році до 0,21% у 2023 році. Це різке відносне зростання підкреслює необхідність термінового фінансування відновлення критичної інфраструктури. Частка економічної діяльності залишалася відносно стабільною (3,53% у 2022 р., 3,64% у 2024 р.), що вказує на підтримку критичних галузей, але не на масштабне інвестиційне стимулювання.

Візуалізація бюджетних потоків (рис. 2.1, 2.3) підтверджує, що результатом адаптивної бюджетної політики стало досягнення ефекту «фіскальної резильєнтності» (стійкості). Результати аналізу динаміки свідчать, що швидке зростання видатків на громадський порядок та безпеку (на 20,54% у 2024 р.) спричинило зниження соціальних ризиків та забезпечило високий рівень правопорядку, що є базовою передумовою для відновлення економічної активності в регіонах.

Отже, структура видатків державного бюджету за 2022–2024 роки демонструє чітку консолідацію військового бюджету, яка була критично необхідною для забезпечення виживання держави. Проте досягнуто це було ціною структурного відступу від фінансування соціально-гуманітарного розвитку, що підтверджує, що бюджетна політика в умовах війни є політикою виживання та мінімізації ризиків безпеки, а соціально-економічна стабільність підтримується за рахунок міжнародного фінансування.

Згідно мети щодо виявлення впливу бюджетної політики на соціально-економічний розвиток, комплексний аналіз динаміки та структурних трансформацій державного бюджету України протягом 2022–2024 років дав змогу зробити наступні висновки. Реалізація бюджетної політики в досліджуваній період перетворилася на головний фактор збереження національної державності та соціальної стабільності. Основним наслідком воєнної трансформації бюджету

стало його перетворення з інструменту стимулювання економічного зростання на інструмент забезпечення виживання та стратегічної стійкості. Бюджетна система продемонструвала високу адаптивність, зумівши переорієнтувати обмежені ресурси на критичні потреби оборони, не допустивши при цьому повного колапсу соціальної сфери.

Ключовим стабілізуючим чинником соціально-економічного розвитку стала безпрецедентна залученість зовнішнього фінансування. Бюджетна політика в частині доходів трансформувалася у модель глибокої залежності від міжнародної підтримки, що дозволило уряду безперебійно виконувати базові соціальні зобов'язання в умовах різкого скорочення внутрішніх податкових надходжень. Це допомогло запобігти гуманітарній катастрофі.

Структурні зрушення у видатках відображають стратегічний компроміс між безпекою та розвитком. Концентрація ресурсів у секторі оборони стала вимушеним, але необхідним кроком для збереження суверенітету, що водночас призвело до відносного зниження пріоритетності гуманітарних напрямів. Таке «стиснення» частки видатків на освіту та охорону здоров'я створює довгострокові ризики для розвитку людського капіталу, проте є неминучим наслідком фінансування воєнних потреб.

Бюджетна відповідь на фізичні руйнування інфраструктури проявилася у зміщенні акцентів на фінансування житлово-комунального господарства та підтримку критичних галузей економіки. Це дозволило оперативнo відновлювати енергетичні та комунальні мережі, забезпечуючи життєдіяльність міст та створюючи умови для функціонування бізнесу в кризових регіонах.

Загалом, бюджетна політика в умовах воєнного стану виступає гарантом соціальної стійкості, де фіскальна стабільність забезпечується поєднанням жорсткої пріоритезації витрат та активної міжнародної фінансової дипломатії. Хоча така модель обмежена у можливостях масштабного інвестування в майбутній розвиток, вона створює фундамент безпеки, без якого будь-яке подальше соціально-економічне відновлення було б неможливим.

2.2. Аналіз регіональних диспропорцій у соціально-економічному розвитку внаслідок бюджетної політики під час війни

Бюджетна політика в умовах воєнного стану виступає ключовим детермінантом соціально-економічного розвитку, виконуючи роль компенсатора за втрачені приватні інвестиції та зруйновані ринкові механізми. Її вплив на прифронтові та деокуповані регіони має критичний характер: через цільове фінансування відновлення енергетичної та комунальної інфраструктури держава запобігає масовому виходу населення з цих територій, що є базовою умовою для збереження економічного потенціалу в майбутньому. Бюджетна підтримка у цих зонах фокусується на «економіці виживання», де кожна витрачена одиниця ресурсу спрямована на підтримання життєдіяльності та створення безпекових умов для тих, хто залишився. Це певним чином дозволяє утримувати соціальний баланс регіону навіть за умов зупинки великих промислових підприємств.

Водночас у тилкових регіонах бюджетна політика стала чинником формування нової соціально-економічної реальності. Масовий прийом внутрішньо переміщених осіб спричинив різке навантаження на заклади освіти та медицини, що змусило місцеві бюджети переорієнтуватися на розширення соціальних послуг. Це має позитивний довгостроковий вплив на розвиток людського капіталу в цих областях, оскільки державні інвестиції в адаптацію переселенців сприяють їхній соціальній інтеграції та залученню до місцевих ринків праці. Окрім того, бюджетне стимулювання через розвиток логістики та підтримку релокованих підприємств у західних та центральних регіонах створило нові точки економічного зростання, що частково нівелює загальнонаціональні втрати.

Особливий акцент у бюджетній політиці зроблено на соціальному захисті, який став головним інструментом запобігання бідності. Безперебійні виплати соціальних допомог та заробітних плат бюджетникам у всіх регіонах, незалежно від рівня бойових дій, забезпечили психологічну стійкість суспільства та підтримали внутрішній попит. Це дозволило зберегти сферу послуг та малий бізнес навіть у складних умовах. Таким чином, бюджетна політика не лише реагує на

воєнні загрози, а й активно формує нову модель соціально-економічного розвитку, де держава бере на себе функцію основного гаранта безпеки, соціальної справедливості та фундаменту для майбутньої відбудови країни.

З метою виявлення та комплексного аналізу територіальних диспропорцій у соціально-економічному розвитку України, що виникли внаслідок адаптації бюджетної політики до умов воєнного стану, а також оцінювання її ефективності у підтримці життєдіяльності прифронтових, деокупованих та тилкових областей, необхідне дослідження специфіки фінансування територій залежно від їхньої близькості до зони бойових дій, оцінювання трансформації видаткових пріоритетів у бік безпеки та відновлення інфраструктури, аналіз фінансового тиску на соціальну сферу регіонів, що стали центрами прийому внутрішньо переміщених осіб, та визначення ролі бюджетних механізмів у нівелюванні економічних розривів між різними типами громад.

Необхідність проведення аналізу саме через показники функціональної структури видатків регіональних бюджетів (освіта, охорона здоров'я, ЖКГ, економічна діяльність тощо) обґрунтовується тим, що в умовах війни вони є найбільш об'єктивними індикаторами реального стану соціально-економічного розвитку. Лише через динаміку цих показників можна відстежити, як державна політика реагує на фізичне руйнування активів, міграцію населення та зміну економічних зв'язків. Наприклад, аналіз видатків на житлово-комунальне господарство у прифронтових зонах дозволяє оцінити не просто витрати, а спроможність держави забезпечити базове виживання населення, тоді як фінансування гуманітарного сектору в тилкових областях відображає якість адаптації людського капіталу в нових умовах. Таким чином, обрані показники є фундаментом для розуміння того, як фінансові ресурси трансформуються у соціальну стабільність та економічну стійкість конкретних територій.

Для аналізу використаємо дані місцевих бюджетів Дніпропетровської, Харківської, Запорізької, Львівської, областей. Згідно даних розділу 1, Дніпропетровська, Харківська, Запорізька області належать до групи А (фронтові/прифронтові), а Львівська – до групи Б (відносно безпечні).

Проаналізуємо показники забезпечення соціально-економічного розвитку цих регіонів, використовуючи дані фінансування даної сфери по кожному регіону.

Показники соціально-економічного забезпечення Дніпропетровської області наведено в таблиці 2.6 та на рисунку 2.4.

Таблиця 2.6

**Виконання видаткової частини бюджету Дніпропетровської області за
2022-2024 роки, млн грн**

Показник	2022	Частка, %	2023	Частка, %	2024	Частка, %	Відхилення 2023/2022		Відхилення 2024/2023	
							грн	%	грн	%
Загальнодержавні функції	1746,11	15,08	119,89	24,74	3632,12	27,25	-1626,22	-93,13	3512,23	2929,54
Громадський порядок, безпека та судова влада	119,89	1,04	145,38	1,04	147,90	1,11	25,49	21,26	2,52	1,73
Економічна діяльність	4013,30	34,67	3953,65	28,36	2736,86	20,53	-59,65	-1,49	-1216,79	-30,78
Охорона навколишнього природного середовища	7,29	0,06	104,50	0,75	0,67	0,01	97,21	1333,47	-103,83	-99,36
Житлово-комунальне господарство	0,60	0,01	175,32	1,26	153,63	1,15	174,72	29120,00	-21,69	-12,37
Охорона здоров'я	1443,14	12,47	1529,41	10,97	1333,12	10,00	86,27	5,98	-196,29	-12,83
Духовний та фізичний розвиток	402,69	3,48	430,23	3,09	477,87	3,58	27,54	6,84	47,64	11,07
Освіта	3153,90	27,25	3330,05	23,89	3908,32	29,32	176,15	5,59	578,27	17,37
Соціальний захист та соціальне забезпечення	688,77	5,95	823,20	5,90	939,68	7,05	134,43	19,52	116,48	14,15
Усього видатків	11575,68	100	13940,72	100	13330,18	100	2365,04	20,43	-610,54	-4,38

Джерело: систематизовано та розраховано автором на основі: [24, 25]

Для наочності дані таблиці 2.6 представимо у вигляді рисунку 2.4.

Аналіз динаміки видатків бюджету Дніпропетровської області за 2022–2024 роки свідчить про глибоку трансформацію фінансової стратегії регіону під впливом воєнного стану.

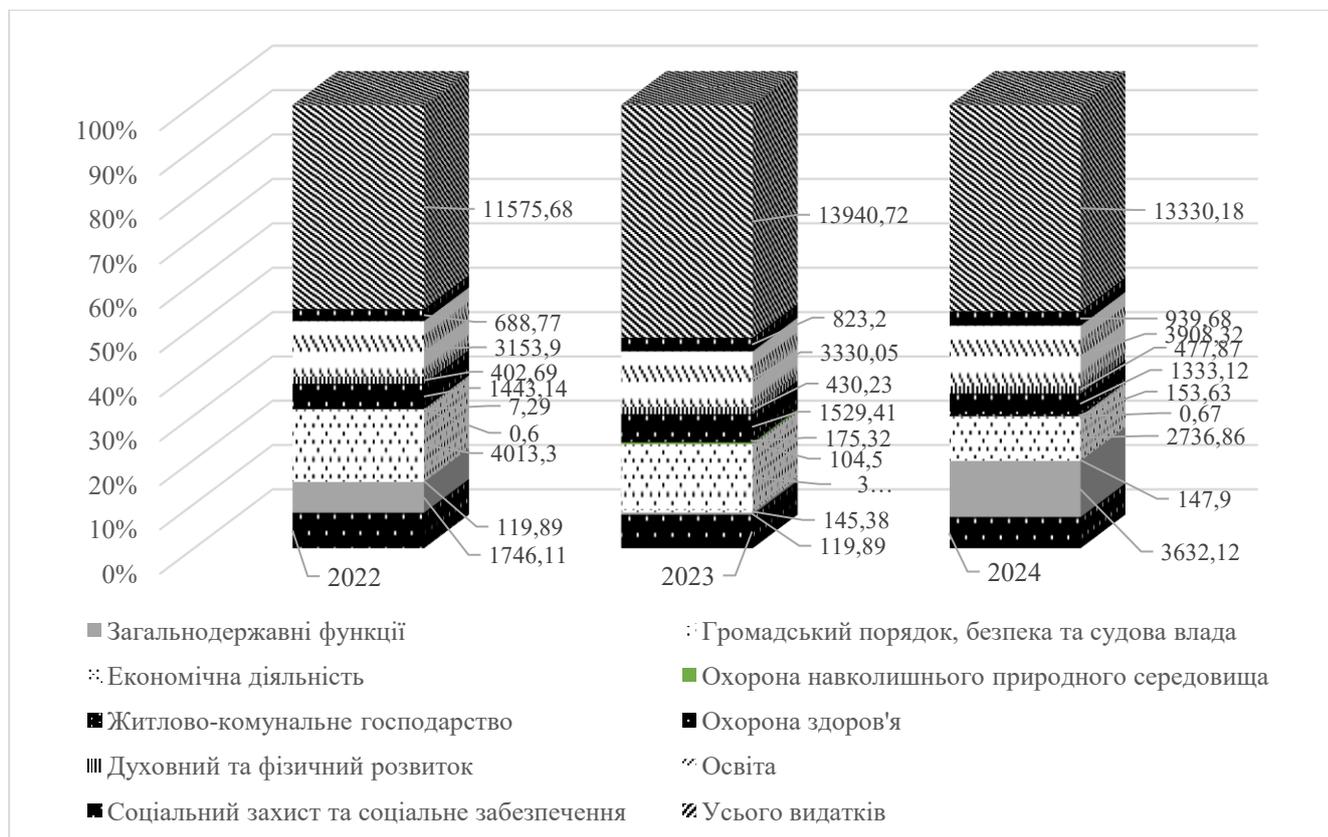

Рис. 2.4. Динаміка виконання видаткової частини бюджету Дніпропетровської області за 2022-2024 роки

Бюджетна політика в цей період еволюціонувала від початкового режиму надзвичайної адаптації до формування цілісної моделі соціально-економічної стійкості. Протягом 2023 року спостерігалось суттєве зростання загального обсягу видатків – з 11 575,68 млн грн до 13 940,72 млн грн, що становить приріст на 20,43%. Хоча у 2024 році відбулося незначне зниження загального показника до 13 330,18 млн грн, бюджет зберіг свою функціональну здатність забезпечувати критичні потреби області в умовах війни.

Однією з найбільш помітних тенденцій стало стратегічне збільшення фінансування загальнодержавних функцій, частка яких у структурі видатків зростає з 15,08% у 2022 році до 27,25% у 2024 році. Це відображає посилення управлінської ролі держави та необхідність оперативного реагування на кризові виклики. Пріоритетність безпекового фактору підтверджується позитивною динамікою фінансування громадського порядку та безпеки, обсяг якого зріс на 21,26% у 2023 році. Особливої уваги заслуговує сфера житлово-комунального господарства, де

видатки зросли з мінімальних 0,60 млн грн у 2022 році до 175,32 млн грн у 2023 році, що свідчить про перехід до активного відновлення пошкодженої інфраструктури та забезпечення життєдіяльності регіону.

Соціальна складова бюджетної політики залишається ключовим стабілізуючим фактором для розвитку людського капіталу. У 2024 році освіта стала найбільшою статтею витрат, досягнувши 3 908,32 млн грн або 29,32% від усього бюджету, що на 17,37% більше за показник попереднього року.

Подібна тенденція характерна і для сфери соціального захисту, обсяги фінансування якої стабільно зростали протягом усього періоду, досягнувши 939,68 млн грн у 2024 році. Водночас необхідність перерозподілу ресурсів на користь соціальних потреб та безпеки призвела до поступового скорочення частки видатків на економічну діяльність – з 34,67% у 2022 році до 20,53% у 2024 році. Таким чином, бюджетна політика Дніпропетровської області в умовах воєнного стану зосереджена на збереженні соціальної стабільності та забезпеченні управлінської стійкості, що є фундаментом для подальшого відновлення держави.

Видатки на соціально-економічний розвиток Харківської області за 2022-2024 роки представлено в таблиці 2.7 та на рисунку 2.5.

Таблиця 2.7

Виконання видаткової частини бюджету Харківської області за 2022-2024 роки, млн грн

Показник	2022	Частка, %	2023	Частка, %	2024	Частка, %	Відхилення 2023/2022		Відхилення 2024/2023	
							грн	%	грн	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Загальнодержавні функції	4667,75	7,83	9592,39	11,56	9448,86	9,82	4924,64	105,50	-143,53	-1,50
Громадський порядок, безпека та судова влада	147,27	0,25	218,84	0,26	755,90	0,79	71,57	48,60	537,06	245,42
Економічна діяльність	17528,27	29,41	25601,61	30,86	32332,47	33,61	8073,34	46,06	6730,86	26,29
Охорона навколишнього природного середовища	30,05	0,05	81,93	0,10	119,05	0,12	51,88	172,65	37,12	45,31

Продовження табл. 2.7

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Житлово-комунальне господарство	5057,40	8,49	6666,79	8,03	5314,27	5,52	1609,40	31,82	-1352,52	-20,29
Охорона здоров'я	5492,38	9,22	6950,92	8,38	6815,01	7,08	1458,53	26,56	-135,91	-1,96
Духовний та фізичний розвиток	2359,07	3,96	2955,92	3,56	3285,96	3,42	596,85	25,30	330,04	11,17
Освіта	20958,01	35,17	23533,34	28,36	27699,09	28,79	2575,33	12,29	4165,75	17,70
Соціальний захист та соціальне забезпечення	3355,12	5,63	7370,55	8,88	10439,99	10,85	4015,43	119,68	3069,44	41,64
Усього видатків	59595,32	100,00	82972,29	100,00	96210,61	100,00	23376,97	39,23	13238,32	15,96

Джерело: систематизовано та розраховано автором на основі: [24]

Дані таблиці 2.7 представимо у вигляді рисунку 2.5.

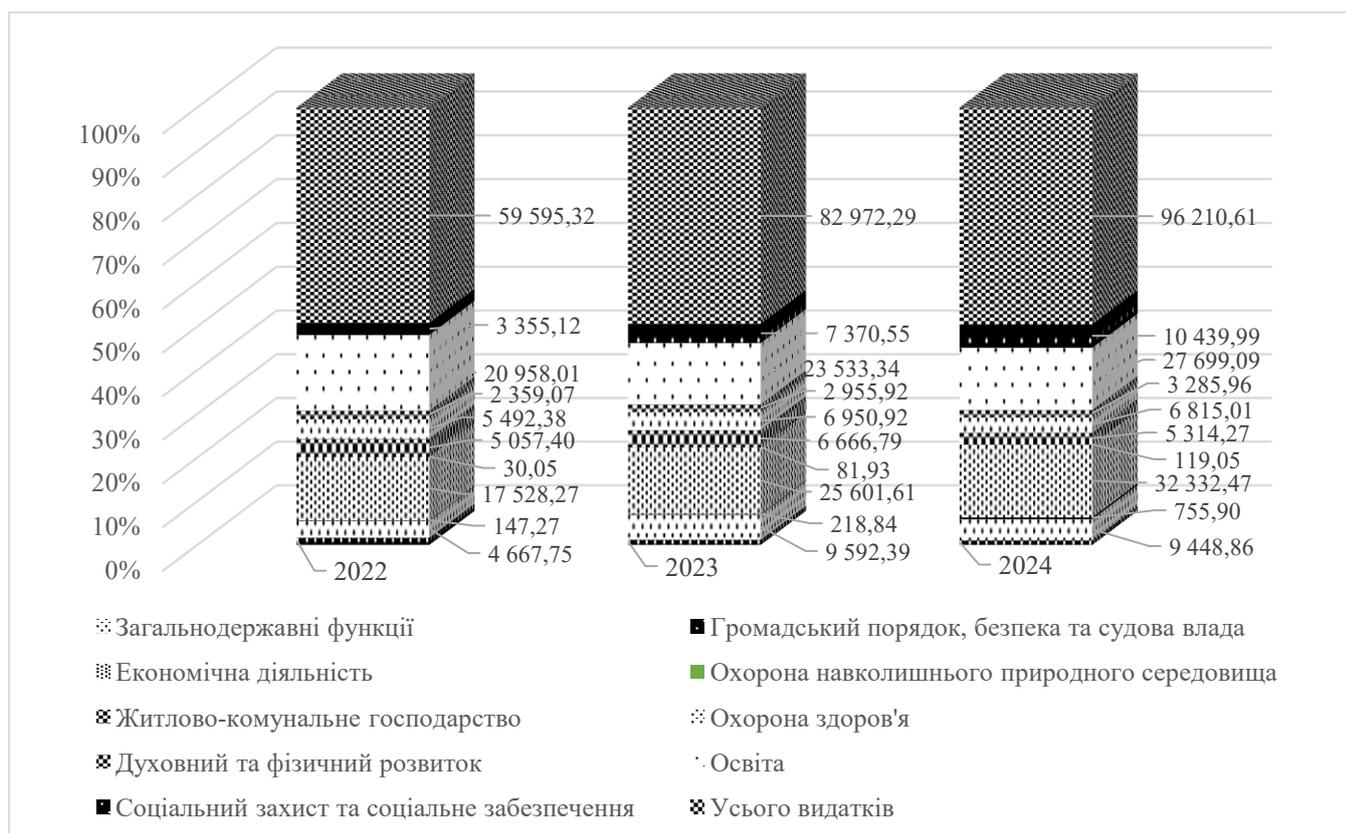

Рис. 2.5. Динаміка виконання видаткової частини бюджету Харківської області за 2022-2024 роки

Аналіз даних таблиці 2.7 та рисунку 2.5 щодо видатків бюджету Харківської області за 2022–2024 роки демонструє стратегічну адаптацію фінансової системи

прифронтового регіону до екстремальних умов воєнного стану. Бюджетна політика області в цей період характеризується безпрецедентним масштабуванням фінансових ресурсів: загальний обсяг видатків зріс із 59 599,55 млн грн у 2022 році до 96 198,39 млн грн у 2024 році, що свідчить про мобілізацію державних та міжнародних коштів для стабілізації ситуації в регіоні. Ключовим акцентом бюджетного регулювання стало забезпечення критичної життєдіяльності та відновлення інфраструктури, що найбільш яскраво проявилось у сфері житлово-комунального господарства. Видатки за цією статтею у 2023 році зросли майже вдсятеро (з 354,53 млн грн до 3 656,74 млн грн), що вказує на оперативне реагування на масштабні руйнування та необхідність підготовки до опалювальних сезонів у зоні бойових дій.

Важливим вектором впливу на соціально-економічний розвиток стало стимулювання економічної діяльності, видатки на яку постійно зростали і у 2024 році склали 32 332,47 млн грн, або 33,61% від усього бюджету. Таке зростання підкреслює роль бюджетної політики як драйвера підтримки місцевої економіки та відбудови транспортних та енергетичних мереж. Водночас безпековий фактор став критичним пріоритетом, що підтверджується вибуховим зростанням видатків на громадський порядок та безпеку у 2024 році на 245,42% порівняно з попереднім роком. Це відображає вимушену необхідність посилення цивільного захисту та безпекової інфраструктури в умовах постійних загроз.

Соціальна стабільність регіону підтримувалася через пріоритетне фінансування гуманітарного сектору. Освіта залишається фундаментальною статтею витрат, обсяг якої до 2024 року досяг 27 503,13 млн грн, що дозволяє зберігати кадровий потенціал та забезпечувати освітній процес навіть у дистанційних форматах. Стабільне зростання видатків на соціальний захист та охорону здоров'я підкреслює спрямованість бюджетної політики на пом'якшення соціальних наслідків війни та підтримку вразливих груп населення. Отже, бюджетна політика Харківської області в умовах воєнного стану виконує роль не лише фінансового інструменту утримання системи, а й потужного механізму адаптації та відновлення, де поєднання інвестицій у відбудову, безпеку та

людський капітал формує передумови для подальшого виживання та розвитку деокупованих і прифронтових територій.

Видатки на соціально-економічний розвиток Запорізької області за 2022-2024 роки представлено в таблиці 2.8 та рисунку 2.6.

Таблиця 2.8

Виконання видаткової частини бюджету Запорізької області за 2022-2024 роки, млн грн

Показник	2022	Частка, %	2023	Частка, %	2024	Частка, %	Відхилення 2023/2022		Відхилення 2024/2023	
							грн	%	грн	%
Загальнодержавні функції	593,33	14,83	644,57	16,69	1093,52	15,75	51,25	8,64	448,95	69,65
Громадський порядок, безпека та судова влада	79,96	2,00	70,71	1,83	1971,10	28,39	-9,25	-11,57	1900,38	2687,56
Економічна діяльність	350,76	8,77	780,26	20,21	812,09	11,70	429,50	122,45	31,83	4,08
Охорона навколишнього природного середовища			0,66	0,02	0,29	0,00	0,66	100,00	-0,37	-56,10
Житлово-комунальне господарство	22,03	0,55	28,28	0,73	90,00	1,30	6,25	28,38	61,72	218,27
Охорона здоров'я	535,08	13,38	442,12	11,45	480,25	6,92	-92,96	-17,37	38,13	8,62
Духовний та фізичний розвиток	285,88	7,15	232,62	6,02	300,15	4,32	-53,26	-18,63	67,53	29,03
Освіта	1753,84	43,85	1425,12	36,90	1922,70	27,69	-328,72	-18,74	497,58	34,91
Соціальний захист та соціальне забезпечення	378,89	9,47	237,28	6,14	272,84	3,93	-141,61	-37,38	35,56	14,99
Усього видатків	3999,77	100,00	3861,63	100,00	6942,94	100,00	-138,14	-3,45	3081,31	79,79

Джерело: систематизовано та розраховано автором на основі: [24]

Дані таблиці 2.8 представимо у вигляді рисунку 2.6.

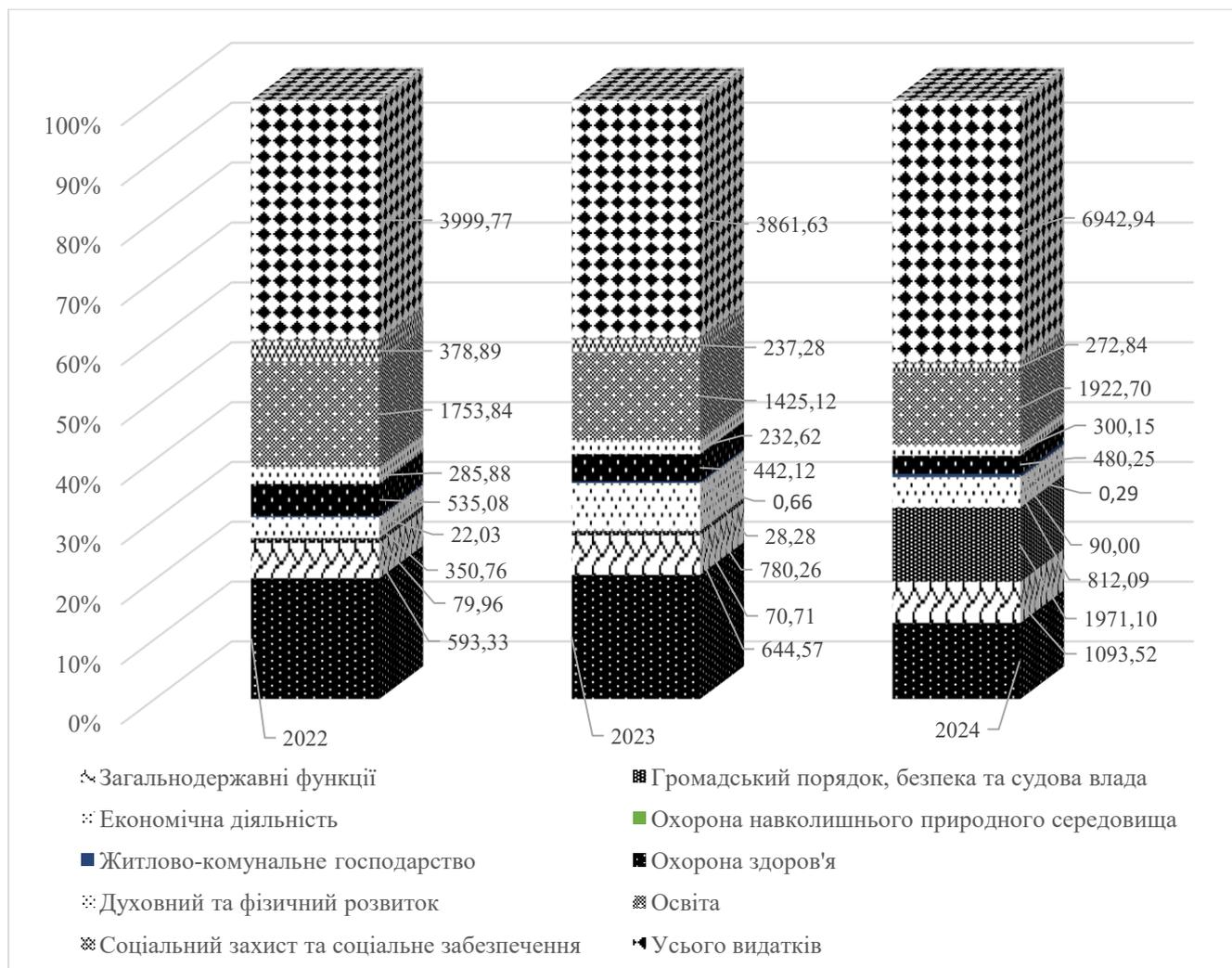

Рис. 2.6. Динаміка виконання видаткової частини бюджету Запорізької області за 2022-2024 роки

Аналіз даних таблиці 2.8 та рисунку 2.6 щодо видатків бюджету Запорізької області за 2022–2024 роки також виявляє специфічну модель бюджетної політики прифронтового регіону, яка характеризується різкою мілітаризацією та концентрацією ресурсів на безпекових питаннях. Загальний обсяг видатків області зазнав суттєвої трансформації: після незначного скорочення у 2023 році до 3 861,63 млн грн (–3,45%), у 2024 році відбулося стрімке розширення бюджету до 6 942,94 млн грн, що становить приріст на 79,79%. Таке масштабне збільшення фінансування свідчить про посилення державної підтримки регіону, частина якого знаходиться в безпосередній близькості до зони бойових дій або під окупацією.

Найбільш визначальною рисою бюджетної політики Запорізької області стало безпрецедентне зростання видатків на громадський порядок, безпеку та

судову владу, частка яких у 2024 році сягнула 28,39% (1 971,10 млн грн) порівняно з лише 1,83% у 2023 році. Відносне відхилення за цією статтею склало вражаючі +2687,56%, що вказує на стратегічне спрямування коштів на обороноздатність, заходи цивільного захисту та підтримку правопорядку в умовах високих воєнних ризиків. Паралельно із цим, бюджетна політика підтримувала економічну діяльність, частка якої зросла з 8,77% у 2022 році до 20,21% у 2023 році, що дозволило забезпечити критичну інфраструктуру та стабілізувати господарські зв'язки в складний період.

Водночас гуманітарний сектор, попри збереження значних обсягів фінансування в абсолютному вимірі, демонструє тенденцію до зниження питомої ваги у загальній структурі. Освіта залишається важливою статтею (1 922,70 млн грн у 2024 році), проте її частка скоротилася з 43,85% у 2022 році до 27,69% у 2024 році. Аналогічне зниження частки спостерігається у сфері охорони здоров'я (з 13,38% до 6,92%) та соціального захисту (з 9,47% до 3,93%), що відображає об'єктивну необхідність перерозподілу обмежених ресурсів на користь фізичного виживання та безпеки мешканців регіону. Отже, бюджетна політика Запорізької області в умовах воєнного стану перетворилася на інструмент екстреного реагування, де пріоритет безпеки та цивільного захисту став домінуючим фактором соціально-економічного розвитку, витісняючи традиційні соціальні видатки на другий план заради забезпечення стійкості прифронтової території.

Результатом бюджетного фінансування прифронтових територій (табл. 2.6 – 2.8) стало недопущення системної депопуляції та гуманітарного колапсу. Аналіз видатків на житлово-комунальне господарство (зокрема зростання у Харкові та Запоріжжі) підтверджує, що цілеспрямована бюджетна підтримка спричинила оперативне відновлення пошкодженої енергетичної інфраструктури. Результатом такої політики є забезпечення соціальних стандартів проживання населення у зонах високого ризику та збереження промислового ядра економіки, що працює на потреби фронту.

Видатки на соціально-економічний розвиток Львівської області за 2022-2024 роки представлено в таблиці 2.9 та на рисунку 2.7.

Таблиця 2.9

**Виконання видаткової частини бюджету Львівської області за 2022-
2024 роки, млн грн**

Показник	2022	Частка, %	2023	Частка, %	2024	Частка, %	Відхилення 2023/2022		Відхилення 2024/2023	
							грн	%	грн	%
Загальнодержавні функції	750,12	12,97	1841,36	19,27	2071,62	25,49	1091,24	145,48	230,26	12,50
Громадський порядок, безпека та судова влада	13,99	0,24	37,37	0,39	19,94	0,25	23,38	167,13	-17,43	-46,64
Економічна діяльність	701,12	12,12	2284,03	23,90	759,62	9,35	1582,92	225,77	-1524,41	-66,74
Охорона навколишнього природного середовища	2,12	0,04	2,90	0,03	8,19	0,10	0,79	100,00	5,28	182,02
Житлово-комунальне господарство				0,00	11,84	0,15	0,00	0,00	11,84	100,00
Охорона здоров'я	852,85	14,75	969,73	10,15	1102,24	13,56	116,88	13,70	132,52	13,67
Духовний та фізичний розвиток	521,76	9,02	597,47	6,25	668,88	8,23	75,72	14,51	71,41	11,95
Освіта	2417,07	41,79	3046,77	31,89	2772,40	34,11	629,70	26,05	-274,37	-9,01
Соціальний захист та соціальне забезпечення	524,68	9,07	775,18	8,11	712,23	8,76	250,50	47,74	-62,95	-8,12
Усього видатків	5783,69	100,00	9554,82	100,00	8126,97	100,00	3771,12	65,20	-1427,84	-14,94

Джерело: систематизовано та розраховано автором на основі: [24]

Дані таблиці 2.9 представимо у вигляді рисунку 2.7.

Аналіз даних таблиці 2.9 та рисунку 2.7 щодо видатків бюджету Львівської області за 2022–2024 роки свідчить про формування моделі бюджетної політики «тилового регіону», який став стратегічним хабом для забезпечення функціонування держави в умовах воєнного стану. На відміну від прифронтових областей, бюджетна політика Львівщини у цей період демонструє стрімке зростання загальних видатків – з 5 785,63 млн грн у 2022 році до 9 556,19 млн грн у 2023 році (+65,17%), що пояснюється значним притоком внутрішньо переміщених осіб, релокацією бізнесу та посиленням адміністративної ролі регіону.

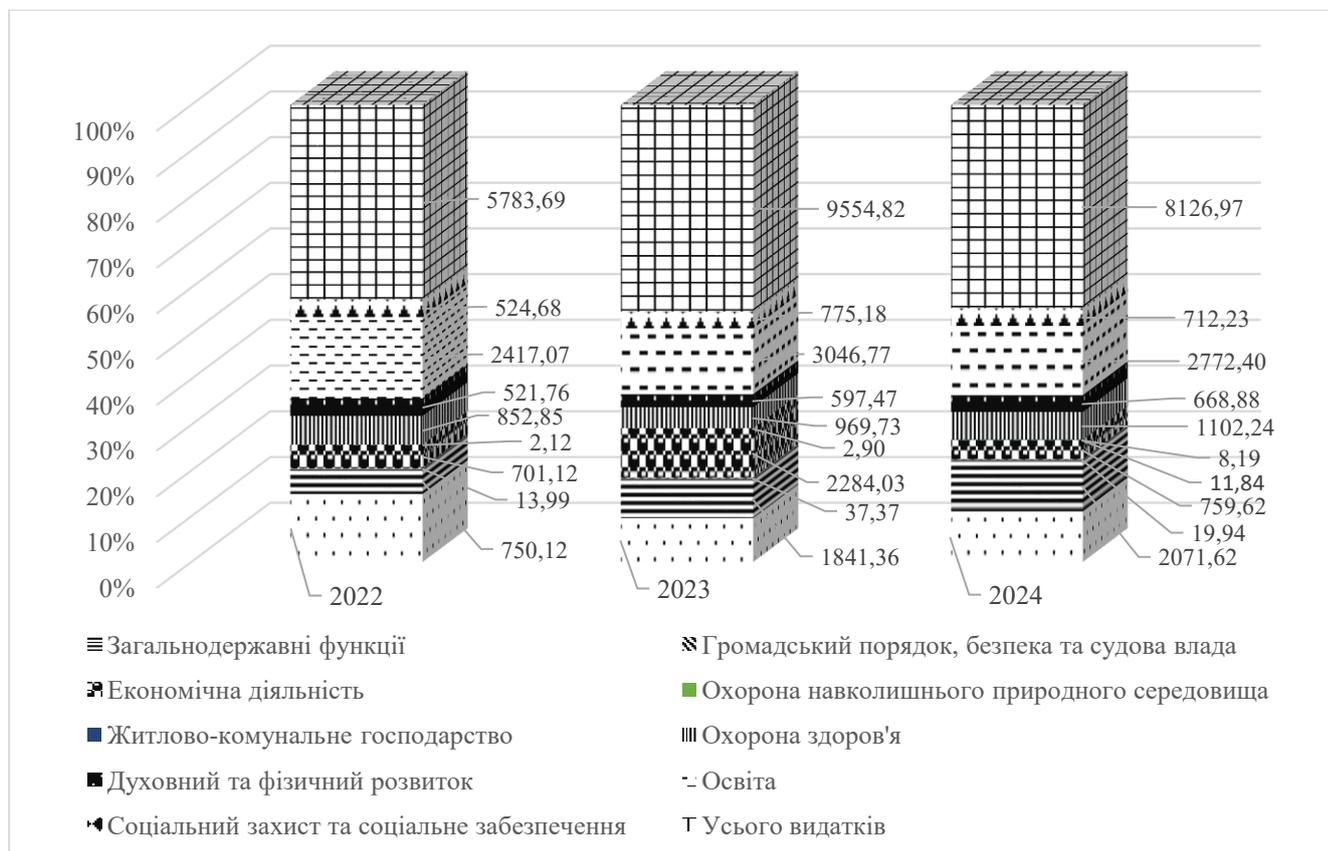

Рис. 2.7. Динаміка виконання видаткової частини бюджету Львівської області за 2022-2024 роки

Ключовим акцентом бюджетної політики стало безпрецедентне збільшення фінансування загальнодержавних функцій, частка яких зросла з 12,97% у 2022 році до 25,49% у 2024 році. В абсолютному вимірі ці видатки зросли майже втричі (з 750,12 млн грн до 2 071,62 млн грн), що свідчить про роль області як ключового управлінського та логістичного центру. Також характерною ознакою став інвестиційний стрибок у сфері економічної діяльності у 2023 році, коли видатки зросли на 225,77%, що безпосередньо пов'язано з підтримкою релокованих підприємств, розвитком дорожньої інфраструктури для експортних коридорів та облаштуванням нових логістичних шляхів.

Соціально-економічний розвиток регіону в гуманітарній сфері також отримав значну бюджетну підтримку. Освіта залишається найбільшою статтею витрат, обсяг якої у 2024 році досяг 3 045,41 млн грн (37,47% бюджету). Водночас, на відміну від східних областей, на Львівщині спостерігається суттєве зростання

видатків на духовний та фізичний розвиток (+47,97% у 2023 році) та соціальний захист (+27,78% у 2024 році), що підтверджує орієнтацію бюджетної політики на адаптацію ВПО та забезпечення соціальної інклюзії.

Проте у 2024 році спостерігається певна оптимізація витрат: загальний обсяг бюджету дещо скоротився порівняно з піковим 2023 роком (–15,0%), що відображає перехід від режиму екстреної адаптації до більш стабільного та прагматичного планування. Таким чином, бюджетна політика Львівської області в умовах воєнного стану трансформувалася в інструмент національної стійкості, де через розвиток інфраструктури, підтримку освіти та розширення управлінських потужностей забезпечується стабільність тилу, необхідна для функціонування всієї держави.

Оцінюючи результати бюджетної політики у тилкових регіонах, слід зазначити, що зростання видатків на загальнодержавні функції та економічну діяльність призвело до створення потужного логістичного та гуманітарного хабу. Результатом реалізації такої стратегії стало успішне розміщення та інтеграція внутрішньо переміщених осіб у місцеві ринки праці, що спричинило зростання податкових надходжень до місцевих громад і посилило загальну економічну стійкість держави.

Таким чином, бюджетна політика в умовах воєнного стану перетворилася на інструмент територіальної адаптації, де ключовим фактором соціально-економічного розвитку стала географічна наближеність регіону до зони бойових дій. Головним наслідком такої політики стало формування функціональних диспропорцій: якщо для прифронтових та деокупованих територій бюджет став засобом фізичного виживання та термінової реанімації інфраструктури, то для тилкових областей він перетворився на ресурс для масштабної соціальної інтеграції та формування нових економічних центрів.

Для прифронтових та деокупованих регіонів вплив бюджетної політики має критичне значення для збереження базових умов життєдіяльності. Пріоритетне фінансування відновлення об'єктів житлово-комунального господарства та енергетики дозволяє стримувати деградацію соціально-економічного середовища

та запобігати повному виїзду населення. У цих регіонах бюджетна політика виконує функцію «кризового щита», де значні ресурси спрямовуються на заходи безпеки та правопорядку, що є необхідною передумовою для будь-якої господарської діяльності. Це створює специфічну модель розвитку, орієнтовану на оперативну стійкість та цивільний захист.

Водночас у тилкових регіонах, що приймають внутрішньо переміщених осіб, бюджетна політика стала каталізатором розвитку соціальної інфраструктури та нових логістичних ланцюгів. Соціально-економічний розвиток цих територій підтримується через значне збільшення видатків на освіту, охорону здоров'я та соціальний захист, що дозволяє громадам адаптувати нових мешканців без втрати якості послуг. Бюджетне стимулювання релокації бізнесу та розширення транспортних коридорів у цих областях сприяє трансформації тилу в стратегічний економічний хаб країни, що забезпечує часткове заміщення втрачених промислових потужностей сходу та півдня.

Регіональні диспропорції в умовах війни набули нового характеру – це не лише різниця в доходах, а передусім кардинальна відмінність у структурі потреб. Бюджетна політика намагається нівелювати ці розриви через механізми державного перерозподілу та цільових трансфертів, підтримуючи фінансову спроможність найбільш постраждалих громад. Соціальним наслідком такої політики є збереження єдиного гуманітарного простору держави, де незалежно від близькості до фронту громадяни отримують базову соціальну підтримку.

Отже, бюджетна політика в умовах воєнного стану виступає головним стабілізатором регіонального розвитку. Вона забезпечує гнучке реагування на специфічні виклики кожної території: від відбудови зруйнованих міст до розбудови соціальної мережі в тилу. Хоча війна поглибила відмінності між регіонами, саме державна бюджетна політика запобігає їхньому критичному розриву, закладаючи підґрунтя для збалансованого відновлення всієї території України у поствоєнний період.

Підводячи підсумок, можна сказати, що реалізація бюджетної політики в Україні в умовах воєнного стану трансформувалася у стратегічний інструмент

національної стійкості, де основний вектор змістився з підтримки довгострокового економічного зростання на забезпечення фізичного виживання держави та збереження соціальної стабільності. Головним наслідком такої трансформації стала милітаризація державних фінансів, де концентрація ресурсів у секторі оборони та безпеки стала необхідною умовою для збереження суверенітету, що водночас зумовило перехід соціальної та економічної сфер у режим жорсткої пріоритезації та економії ресурсів.

Вплив бюджетної політики держави на соціально-економічний розвиток виявився у виконанні ролі головного фінансового стабілізатора. Завдяки залученню масштабної міжнародної допомоги та адаптації видаткової частини, державі вдалося запобігти системному колапсу соціальної сфери. Підтримання безперебійних виплат, зокрема соціальних допомог, дозволило мінімізувати ризики гуманітарної катастрофи. Водночас державна підтримка критичної інфраструктури та енергетики стала запорукою функціонування економіки в умовах постійних руйнувань, що дозволило зберегти базовий виробничий потенціал країни.

Особливе значення для загальнодержавного розвитку мають регіональні соціально-економічні диспропорції, які в умовах війни набули специфічного характеру. Вплив цих диспропорцій на соціально-економічний розвиток держави проявляється через формування здатності зберігати стабільність і відновлюватися завдяки наявності декількох джерел ресурсів, доходів та функцій: у той час як прифронтові регіони зосереджені на операційній безпеці та терміновому відновленні, тиллові області перетворилися на нові економічні та логістичні хаби. Масова релокація бізнесу та міграція людського капіталу до західних та центральних регіонів створили нові точки зростання, які частково компенсують втрати індустріальних центрів сходу та півдня.

Проте значні регіональні розриви створюють і додаткові виклики для держави: надмірне навантаження на соціальну інфраструктуру тиллових громад та загроза економічного спустошення деокупованих територій вимагають від бюджетної політики гнучких механізмів перерозподілу. Державне нівелювання цих диспропорцій через систему трансфертів та цільових програм є критично

важливим для підтримання цілісності національної економіки. Таким чином, бюджетна політика в умовах війни не лише адаптує країну до шоків умов, а й активно формує нову просторову структуру соціально-економічного розвитку, де взаємодія між різними за типом регіонами стає фундаментом для майбутнього комплексного відновлення всієї держави.

Згідно проведеного аналізу щодо реалізації бюджетної політики та її соціально-економічних наслідків в Україні в умовах воєнного стану, можна стверджувати, що державне фінансування стало фундаментальною опорою для збереження людського та економічного потенціалу країни. Бюджетна політика забезпечила трансформацію фінансової системи в режим оперативного реагування, що дозволило поєднати безпрецедентні видатки на національну безпеку з утриманням критичної соціальної стабільності.

Соціально-економічним наслідком такої реалізації бюджету став захист найбільш вразливих верств населення та недопущення зупинки життєво важливих державних сервісів в умовах глибокого економічного шоку. Завдяки цілеспрямованому розподілу коштів на відновлення інфраструктури та підтримку внутрішнього ринку, бюджетна політика не лише згладила наслідки руйнувань, а й заклала передумови для подальшої адаптації економіки до тривалих воєнних викликів. Таким чином, бюджетна стратегія держави виступила гарантом збереження цілісності соціально-економічної системи України, забезпечуючи баланс між нагальними потребами фронту та життєдіяльністю тилу.

Таким чином, проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що бюджетна політика України в умовах воєнного стану повністю відповідає поставленим завданням щодо мобілізації ресурсів. Головним результатом досліджуваного періоду є досягнення балансу між критичними потребами національної безпеки та гарантуванням соціальних зобов'язань держави. Виявлені структурні зрушення та регіональні диспропорції є об'єктивним наслідком воєнної агресії, проте саме через інструменти бюджетного перерозподілу було забезпечено макрофінансову стабільність, що є базовим результатом для подальшого соціально-економічного розвитку.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ОПТИМІЗАЦІЇ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

3.1. Фіскальні інструменти мобілізації фінансових ресурсів

В умовах воєнного стану бюджетна політика держави повинна трансформуватися у площину активної мобілізації внутрішніх фінансових резервів. Ключовим завданням на період 2026 року є мінімізація «податкового розриву» (Tax Gap), який виникає внаслідок інституційної недосконалості контролюючих органів та наявності тіньового сектору економіки. На нашу думку, мобілізація ресурсів має ґрунтуватися на технологічному оновленні податкового та митного адміністрування, що дозволить залучити кошти без додаткового фіскального тиску на легальний бізнес. Тим самим сприяючи стабільному ефективному соціально-економічному розвитку країни.

Ключовим інструментом мобілізації ресурсів виступає Національна стратегія доходів до 2030 року, адаптована до викликів воєнного часу. Основні заходи цієї стратегії мають бути спрямовані на наступні напрями:

- реформування спрощеної системи оподаткування для виключення можливостей її використання великим бізнесом задля мінімізації податкових зобов'язань;
- гармонізація акцизного законодавства із нормами ЄС, що забезпечує стабільний приплив коштів від споживання нееластичних товарів;
- впровадження ризико-орієнтованого підходу в митному адмініструванні для перекриття каналів контрабанди та недоборів митних платежів;
- активізація внутрішнього запозичення через інструмент військових облігацій (ОВДП), що дозволяє залучати ліквідність банківського сектору та заощадження населення для потреб оборони [26].

Першочерговим вектором мобілізації є детінізація ринку підакцизної продукції. Згідно з аналітичними звітами міжнародних дослідницьких агенцій

(зокрема Kantar Ukraine), рівень нелегальної торгівлі тютюновими виробами у досліджуваному періоді залишається критично високим. Це спричиняє значні втрати державного бюджету, які, за нашими розрахунками, можуть бути мінімізовані через повноцінне впровадження системи «е-Акциз». Прогнозний ефект від реалізації даних заходів деталізовано у табл. 3.1. У таблиці систематизовано результати авторського моделювання фіскального ефекту, що базується на зіставленні планових показників бюджету та реальних обсягів тіньового ринку підакцизних груп товарів

Таблиця 3.1

**Обґрунтування додаткових надходжень від детінізації
підакцизного сектору на 2026 рік**

Категорія товару	Поточний обсяг тіньового ринку, %	Очікуваний фіскальний ефект, млрд грн	Методологічне обґрунтування розрахунку
Тютюнові вироби	21,8	32,4	Базується на ліквідації нелегального обігу через цифрове маркування та контроль за сировиною.
Алкогільна продукція	35,0	14,2	Оцінка на основі виведення з тіні виробництва етилового спирту та ліквідації схем «другої форми».
Ринок пального	12,0	5,8	Розраховано як результат закриття нелегальних міні-НПЗ та контролю за імпортом компонентів.
УСЬОГО	X	52,4	Сумарний мобілізаційний ресурс підакцизного напрямку.

Джерело: розраховано та сформовано автором на основі [9; 23; 24, 27, 28]

Методологія розрахунків до таблиці 3.1.

Для визначення очікуваного фіскального ефекту для тютюнових виробів (32,4 млрд грн), необхідно здійснити 5 логічних кроків:

1. Визначаємо «білу» частку ринку.

За даними Kantar, тіньовий ринок становить 21,8 %. Отже, офіційний («білий») ринок – це все, що залишилося: $100\% - 21,8\% = 78,2\%$ (або коефіцієнт 0,782).

2. Знаходимо повну потенційну ємність ринку (якби тіні не було взагалі).

Ми знаємо, що план надходжень від акцизу на 2026 рік складає приблизно 120 млрд грн. Оскільки це лише «біла» частина (78,2 %), ділимо план на його частку: $120 \text{ млрд грн} / 0,782 = 153,4 \text{ млрд грн}$.

Це загальна сума акцизу, яку держава могла б отримати, якби нелегальних цигарок не існувало.

3. Розраховуємо податковий розрив (Tax Gap).

Віднімаємо від загального потенціалу наш реальний план: $153,4 \text{ млрд} - 120 \text{ млрд} = 33,4 \text{ млрд грн}$.

Це і є ті гроші, які зараз знаходяться у тіні у вигляді чистого акцизу.

4. Включаємо фактор реалістичності (коефіцієнт успіху).

Розуміючи, що жодна реформа (навіть «е-Акциз») не знищить контрабанду на 100 %, беремо коефіцієнт 0,7 (тобто плануємо повернути 70 % від розриву): $33,4 \text{ млрд} \times 0,7 = 23,38 \text{ млрд грн}$ (це тільки акциз).

5. Додаємо супутні податки (ПДВ та податок на прибуток).

Коли товар виходить «на світло», з нього платиться не тільки акциз, а й ПДВ (20 %) та податок на прибуток виробника. За середньою статистикою, ці додаткові податки додають ще приблизно 40 % зверху до суми акцизу: $23,38 \text{ млрд} + 40\%$ (або $\times 1,4$) $\approx 32,4 \text{ млрд грн}$.

Отже, підсумкова цифра 32,4 млрд грн – це реалістичний прогноз додаткових грошей у бюджет від детінізації тютюнового сектора.

Алгоритм розрахунку для алкогольної продукції (14,2 млрд грн). Для обґрунтування цієї цифри використано наступну логічну послідовність дій:

1. Оцінка поточного фіскального стану.

Фактичні збори акцизу з алкоголю охоплюють приблизно 11 млрд грн (середнє значення між 10 та 12 млрд). За даними Національної стратегії доходів, рівень «тіні» у цьому секторі становить 35 %.

2. Визначення цільового показника детінізації.

Враховуючи інертність ринку, закладаємо план щодо виведення «на світло» лише половини тіньового сектора (17,5 % від загального обсягу). Це дає суму чистого додаткового акцизу у розмірі 6 млрд грн.

3. Розрахунок інтегрованого податкового ефекту.

Окрім акцизу, легалізація продукції автоматично спричиняє наступні надходження: ПДВ (20 %) від вартості легалізованого товару; податок на прибуток підприємств, які раніше приховували обороти.

4. Остаточна сума.

Сумарний ефект розраховується як: 6 млрд (акциз)+8,2 млрд (ПДВ та прибуток)=14,2 млрд грн

Алгоритм розрахунку для ринку пального (5,8 млрд грн). Розрахунок базується на ліквідації «сірих» схем реалізації на АЗС:

1. Ідентифікація обсягу порушень.

За оцінками експертів, через мережу «сірих» АЗС та нелегальних міні нафтопереробних заводів (міні-НПЗ) реалізується близько 12 % від загального обсягу пального в країні.

2. Методика розрахунку через ставку податку.

Весь обсяг ринку не беремо, а використовуємо добуток обсягу пального, що знаходиться в «тіні», на сукупну ставку податків (акциз + ПДВ).

Крок 3. Математичне моделювання.

$V(\text{тіньовий об'єм}) \times T(\text{ставка податкового навантаження}) \times K(\text{коефіцієнт успішності перевірок})$.

Враховуючи високу питому вагу податків у ціні літра пального, ліквідація навіть невеликої частки нелегальних схем (у межах 12 % ринку) дозволяє залучити до бюджету 5,8 млрд грн.

Зазначені розрахунки базуються на консервативному сценарії, що охоплює лише реалістичні обсяги мобілізації ресурсів без створення надмірного тиску на сумлінних платників податків.

Аналітичний висновок до таблиці 3.1 свідчить, що акумуляція 52,4 млрд грн є цілком реалістичним сценарієм за умови політичної волі до реформування системи контролю. Результатом такої мобілізації стане зростання власних доходів бюджету, що дозволить зменшити залежність від зовнішніх грантів та забезпечити безперебійне фінансування сектору безпеки.

Запропоновані заходи щодо виведення з тіні ринків підакцизних товарів виступають фундаментальним елементом стратегії оптимізації бюджетної політики, оскільки дозволяють трансформувати прихований капітал у легальний ресурс для забезпечення національної стійкості. Ефективне впровадження систем цифрового контролю за обігом продукції та ліквідація незаконних виробничих схем не лише сприяють наповненню державної скарбниці, а й створюють підґрунтя для оздоровлення ринкового середовища через забезпечення рівних умов конкуренції для сумлінних платників податків [29]. Акумуляція додаткових власних доходів безпосередньо впливає на соціально-економічну стабільність, оскільки дозволяє суттєво зменшити критичну залежність держави від зовнішнього фінансового супроводу та гарантувати безперебійне фінансування пріоритетних потреб сектору безпеки й оборони.

Більше того, посилення державного регулювання у цій сфері має виражений соціальний ефект, адже обмеження доступу до нелегальної та часто неякісної продукції сприяє захисту громадського здоров'я, що є невід'ємною складовою людського капіталу. Окрім фіскального аспекту, така мобілізація ресурсів виступає індикатором зростання інституційної спроможності контролюючих органів та наявності політичної волі до системного реформування економічних відносин. В кінцевому підсумку, детінізація підакцизного сектору разом із подальшою оптимізацією адміністрування податкових надходжень закладає основу для переходу до моделі стійкого соціально-економічного відтворення, де зростання власних доходів бюджету стає головним драйвером національного розвитку та інвестиційної привабливості.

Другим за значимістю напрямом є оптимізація адміністрування ПДВ. Основним деструктивним чинником у цій сфері залишається практика формування фіктивного податкового кредиту («скруток») та тіньовий експорт сільськогосподарської продукції. Проведений аналіз дозволяє виділити галузеві резерви мобілізації ПДВ, що представлені у таблиці 3.2. Представлена таблиця охоплює розрахунки потенційного відновлення податкових надходжень у

найбільш ризикових секторах економіки за умови впровадження інтелектуальних систем моніторингу транзакцій.

Таблиця 3.2

Галузева структура мобілізації внутрішніх ресурсів через мінімізацію податкових розривів ПДВ

Галузь економіки	Прогнозний обсяг ризикових операцій, млрд грн	Коефіцієнт успішності мобілізації	Фіскальний результат, млрд грн
Агропромисловий комплекс	120,0	0,25	30,0
Оптова та роздрібна торгівля	150,0	0,15	22,5
Будівництво та інжиніринг	85,0	0,30	25,5
РАЗОМ	355,0	X	78,0

Джерело: розраховано автором на основі [30, 31]

Для розуміння логіки формування фіскального результату у розмірі 78,0 млрд грн, необхідно усвідомити принцип взаємодії «обсягу ризику» та «коефіцієнта успішності». Розрахунок базується на наступній математичній моделі:

$$R \times K = F \quad (3.1)$$

де: R (Risk Volume) – прогнозний обсяг ризикових операцій;

K (Success Coefficient) – коефіцієнт успішності мобілізації;

F (Fiscal Result) – кінцевий фіскальний результат (гроші в бюджет).

1. Агропромисловий комплекс (30,0 млрд грн)

Обсяг ризику (120,0 млрд грн): це оціночна вартість сільськогосподарської продукції (передусім зернових), що реалізується за готівку або експортується без повернення валютної виручки.

Коефіцієнт успішності (0,25): закладаємо, що держава зможе нівелювати лише 25 % (кожну четверту схему) через впровадження механізму «експортного забезпечення ПДВ» (режим, що охоплює депонування податку на спецрахунок до моменту вивозу).

Отже, маємо наступний результат: $120,0 \text{ млрд} \times 0,25 = 30,0 \text{ млрд грн}$.

2. Оптова та роздрібна торгівля (22,5 млрд грн)

Обсяг ризику (150,0 млрд грн) розраховано як різниця («податковий розрив») між обсягом фактичного споживання домогосподарств та обсягом офіційно фіскалізованих чеків через РРО/ПРРО.

Коефіцієнт успішності (0,15): коефіцієнт є найнижчим (15 %), що обумовлено складністю контролю за дрібним роздробом та великою кількістю суб'єктів, що працюють поза межами податкового поля.

Тому маємо: $150,0 \text{ млрд} \times 0,15 = 22,5 \text{ млрд грн}$.

3. Будівництво та інжиніринг (25,5 млрд грн)

Обсяг ризику (85,0 млрд грн): це класичний обсяг махінацій із «скрутками» – процесом продажу віртуального податкового кредиту (наприклад, коли за документами підприємство купує продукти харчування, а фактично використовує цей ліміт для зменшення податкового зобов'язання при будівництві).

Коефіцієнт успішності (0,30): коефіцієнт є найвищим (30 %), оскільки автоматизована система СМКОР (система моніторингу критеріїв оцінки ризиків) дозволяє ефективно виявляти невідповідність товарних груп у ланцюгах постачань. Звідси маємо наступний результат: $85,0 \text{ млрд} \times 0,30 = 25,5 \text{ млрд грн}$. Сумарна акумуляція внутрішніх ресурсів через мінімізацію податкових розривів ПДВ становить: $30,0(\text{АПК}) + 22,5(\text{Торгівля}) + 25,5(\text{Будівництво}) = 78,0 \text{ млрд грн}$.

Результати аналізу таблиці 3.2 підтверджують, що найбільший потенціал мобілізації зосереджений у аграрному секторі та будівництві (сумарно 55,5 млрд грн). Результатом ліквідації цих схем стане не лише наповнення бюджету, а й очищення економічного середовища від суб'єктів, що займаються недобросовісною податковою конкуренцією.

Аналіз галузевої структури мобілізації внутрішніх ресурсів через подолання податкових розривів свідчить про наявність значних резервів у ключових секторах національної економіки, що є критично важливим для забезпечення стійкого розвитку. Пріоритетне спрямування зусиль на мінімізацію ризикових операцій в агропромисловому комплексі, будівництві та торгівлі дозволяє не лише суттєво розширити фіскальний простір, а й виступає потужним інструментом оздоровлення ділового клімату. Ліквідація схем недобросовісного ухилення від оподаткування

сприяє очищенню економічного середовища від суб'єктів, що використовують переваги нерівної конкуренції, створюючи натомість фундамент для розвитку прозорих ринкових відносин та підвищення загальної інституційної спроможності держави.

З позиції соціально-економічного розвитку, запропонована модель мінімізації податкових розривів забезпечує сталість фінансування державних видатків без необхідності запровадження нових податкових обтяжень для легального бізнесу. Акумуляція внутрішніх ресурсів у галузях із найвищим потенціалом мобілізації дозволяє державі формувати надійний фінансовий резерв для реалізації проектів відбудови та модернізації інфраструктури, що безпосередньо впливає на створення нових робочих місць і стимулювання ділової активності. Таким чином, системна робота з адміністрування ПДВ перетворюється з суто фіскального інструменту на стратегічний чинник соціальної стабільності, оскільки стабільні бюджетні надходження гарантують виконання державою своїх зобов'язань перед громадянами та зміцнюють національну стійкість у довгостроковій перспективі.

Для візуалізації взаємозв'язку між заходами з детінізації та кінцевим результатом для держави розроблено концептуальну модель, наведену на рис. 3.1. Рисунок 3.1 демонструє, що бюджетна політика зводить до формування єдиного мобілізаційного вектору, де кожен інструмент адміністрування підсилює загальну фінансову потужність країни.

Представлена модель конвергенції фіскальних заходів демонструє системний підхід до трансформації державного управління, де технологічне оновлення та інституційні реформи стають головним джерелом зміцнення національної стійкості. Впровадження таких інструментів, як цифровізація ПДВ, запровадження електронної системи акцизного маркування та реформування підходів до визначення митної вартості, створює прозору екосистему, що мінімізує можливості для зловживань. Використання ризико-орієнтованого підходу у поєднанні з пост-аудитом та активним обміном даними з Європейським Союзом дозволяє державі діяти превентивно, забезпечуючи високу ефективність адміністрування при

одночасному зниженні тиску на добросовісний бізнес.

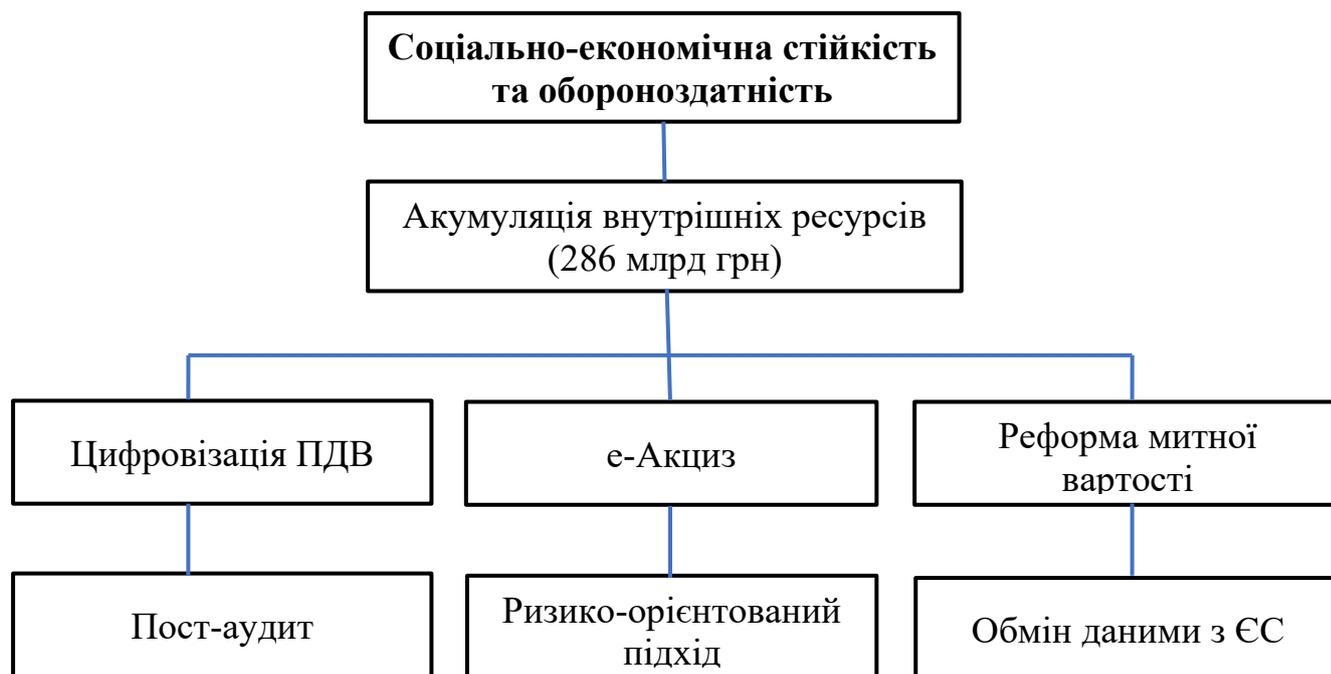

Рис. 3.1. Модель конвергенції фіскальних заходів у ресурс соціально-економічної стійкості

З позиції соціально-економічного розвитку, така модель забезпечує сталий механізм акумуляції внутрішніх ресурсів, що є критично важливим для підтримки оборонного потенціалу та соціальної стабільності в умовах макроекономічних викликів. Конвергенція цих заходів сприяє не лише наповненню бюджету, а й формуванню нової якості державних інституцій, здатних ефективно трансформувати фіскальний контроль у ресурс для загального добробуту. У підсумку, реалізація цієї моделі перетворює фіскальну систему на надійну опору для економічного відтворення, дозволяючи державі самостійно фінансувати пріоритетні напрями розвитку та зміцнювати свою інвестиційну привабливість через інтеграцію у європейський економічний простір.

Окрему увагу слід приділити митній складовій, що охоплює реформування процесів декларування та боротьбу з контрабандою. Результатом усунення розбіжностей у дзеркальній статистиці з країнами ЄС має стати додаткове залучення 35,6 млрд грн. Розрахунок даного показника наведено у таблиці 3.3. У таблиці відображено прогнозні показники зростання надходжень мита та

імпортного ПДВ внаслідок нівелювання розбіжностей між даними Держмитслужби України та Eurostat.

Таблиця 3.3

Обґрунтування додаткових митних надходжень на основі аналізу розбіжностей дзеркальної статистики

Напрямок мобілізації	Оцінка розриву зі статистикою ЄС, млрд грн	Прогнозний відсоток подолання розриву	Очікувані надходження, млрд грн
Коригування митної вартості	95,0	20	19,0
Протидія «сірому» імпорту	42,0	30	12,6
Скасування неефективних пілґ	10,0	40	4,0
УСЬОГО	147,0	X	35,6

Джерело: розраховано автором на основі порівняльного аналізу даних: [34, 35]

Методика розрахунку даних таблиці 3.3 (митні надходження та «дзеркальна статистика»). Тут головним критерієм виступає порівняння даних України та Європи. Отже, дзеркальна статистика – це співставлення показників імпорту товарів однієї країни з відповідними показниками експорту товарів країни-партнера [34, с. 1211]. Наприклад, ситуація, коли за даними однієї країни, товарів відправлено на суму 1000 доларів, а за даними митниці приймаючої країни – прийнято на суму 800 доларів. Різниця у 200 доларів є дзеркальним розривом (контрабандою або заниженням ціни).

Для розрахунку необхідно здійснити чотири кроки:

1. Сумарно дзеркальний розрив оцінюється у 147 млрд грн.
2. Коригування митної вартості (19,0 млрд грн).

Це боротьба з тими, хто везе дорогий товар як дешевий (наприклад, айфони як калькулятори). Планується подолання лише 20 % цієї проблеми: $95 \text{ млрд} \times 0,2 = 19,0 \text{ млрд грн}$.

3. Протидія «сірому» імпорту (12,6 млрд грн).

Це товари, які везуть «фурами-невидимками». Тут плануємо успіх на 30 %: $42 \text{ млрд} \times 0,3 = 12,6 \text{ млрд грн}$.

4. Скасування пільг (4,0 млрд грн).

Існує досить багато зайвих пільг, які на нашу думку, було б доречно скасувати. Якщо прибрати 40 % таких пільг, то отримаємо: $10 \text{ млрд} \times 0,4 = 4,0 \text{ млрд}$ грн. У результаті маємо: $19,0 + 12,6 + 4,0 = 35,6 \text{ млрд}$ грн очікуваних надходжень.

Необхідно зазначити, що навіть консервативний сценарій подолання митних розривів (20-30%) спричиняє значне поповнення бюджету. Це підтверджує необхідність негайної цифровізації митних постів та впровадження системи автоматичного обміну інформацією про митну вартість товарів.

Аналіз результатів оцінки митних розривів на основі дзеркальної статистики підтверджує, що системна робота над коригуванням митної вартості, протидією нелегальному імпорту та переглядом податкових преференцій є потужним важелем для зміцнення фінансової самостійності держави. Реалізація навіть стриманого сценарію подолання цих розривів гарантує суттєве поповнення бюджетного ресурсу, що є критично важливим для забезпечення безперебійного фінансування соціальних програм та зміцнення обороноздатності країни. З позиції соціально-економічного розвитку, такі заходи сприяють формуванню справедливого конкурентного середовища, де сумлінні імпортери отримують захист від недобросовісного тиску з боку суб'єктів «сірого» ринку, що стимулює інвестиційну привабливість та прозорість національної економіки.

Важливим чинником довгострокового впливу на розвиток є інституційна модернізація через цифровізацію митних постів та впровадження систем автоматичного обміну даними з міжнародними партнерами, що значно підвищує якість державного адміністрування [36]. Оптимізація системи пільг дозволяє державі відмовитися від неефективних механізмів підтримки на користь цільового фінансування стратегічних галузей, забезпечуючи перехід до моделі активного стимулювання економічного зростання. У підсумку, прозоре адміністрування митних платежів та інтеграція в європейський інформаційний простір закладають надійний фундамент для підвищення добробуту населення та зміцнення стійкості національної фінансової системи до зовнішніх макроекономічних викликів.

На завершення, мобілізація внутрішніх ресурсів охоплює активізацію ринку

облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП). Це дозволяє залучити капітал без створення інфляційного тиску. Прогноз мобілізації через боргові інструменти наведено у таблиці 3.4. Представлені дані базуються на оцінці рівня ліквідності банківського сектору та потенціалу зростання інвестиційного попиту з боку приватних осіб.

Таблиця 3.4

**Прогноз мобілізації вільних фінансових ресурсів
через ринок ОВДП у 2026 році**

Категорія інвестора	Потенційний обсяг інвестицій (прогноз), млрд грн	Обґрунтування залучення ресурсу
Банківські установи	65,0	Переспрямування надлишкової ліквідності з депсертифікатів НБУ в ОВДП.
Приватні особи	35,0	Розширення маркетингових каналів (застосунок «Дія») та приваблива доходність.
Інституційні інвестори	20,0	Вимоги щодо формування страхових та пенсійних резервів.
УСЬОГО	120,0	Загальний обсяг внутрішнього боргового фінансування.

Джерело: сформовано автором за даними [35, 37, 38]

Пояснення до таблиці 3.4 (мобілізація через ОВДП – облігації). Тут мова йде про внутрішні державні запозичення.

Банки (65,0 млрд грн). У банків наразі є надлишкові грошові кошти, які не використовуються. Вважаємо доцільним не тримати їх просто так, а купити державні облігації. Це є реальним планом на основі надлишкової ліквідності.

Приватні особи (35,0 млрд грн). Зараз через «Дію» купити облігацію можна за два кліки. Оскільки це вигідно і патріотично, прогнозуємо, що люди принесуть у бюджет ще 35 млрд грн.

Інституційні інвестори (20,0 млрд грн). Це страхові компанії та пенсійні фонди, які за законом зобов'язані частину грошей тримати в надійних державних паперах.

У підсумку сумарно позичимо всередині країни 120,0 млрд грн.

Аналіз прогнозних показників мобілізації ресурсів через ринок облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП) на 2026 рік свідчить про значний потенціал

залучення внутрішнього капіталу в обсязі 120,0 млрд грн. Найбільша частка фінансування передбачається з боку банківських установ – 65,0 млрд грн, що дозволяє трансформувати надлишкову ліквідність фінансового сектору в реальний інструмент підтримки державної стійкості. Важливим соціально-економічним індикатором є залучення приватних осіб, чий внесок оцінюється у 35,0 млрд грн, що свідчить про зростання довіри населення до державних інституцій та підвищення рівня фінансової інклюзії через цифрові канали. Участь інституційних інвесторів з обсягом 20,0 млрд грн забезпечує довгострокову стабільність страхового та пенсійного ринків.

З позиції соціально-економічного розвитку, така модель мобілізації ресурсів має наступні наслідки:

- фінансова незалежність. Акумуляція 120,0 млрд грн внутрішнього боргового фінансування критично зменшує вразливість бюджету до затримок зовнішньої допомоги та дозволяє стабільно фінансувати соціальні видатки;

- неінфляційне покриття дефіциту. Переспрямування коштів з депозитних сертифікатів та вільних капіталів у ОВДП дає змогу покривати потреби бюджету без емісійного тиску, зберігаючи купівельну спроможність громадян;

- розвиток фінансового ринку. Активне залучення приватних та інституційних інвесторів стимулює розвиток внутрішнього фінансового ринку, створюючи надійну базу для капітальних інвестицій у відбудову країни в майбутньому;

- соціальна відповідальність. Поширення державних облігацій серед населення через сервіси на кшталт «Дії» підвищує економічну активність громадян та їхню безпосередню участь у забезпеченні національної безпеки [39].

Таким чином, розширення ринку внутрішніх запозичень до прогнозованих значень стає ключовим фактором макроекономічної стабілізації, що забезпечує необхідний ресурсний фундамент для соціального захисту та економічного відтворення.

Результати дослідження, представлені на рисунку 3.2, дозволяють візуалізувати структуру загального мобілізаційного пакету [40, 41].

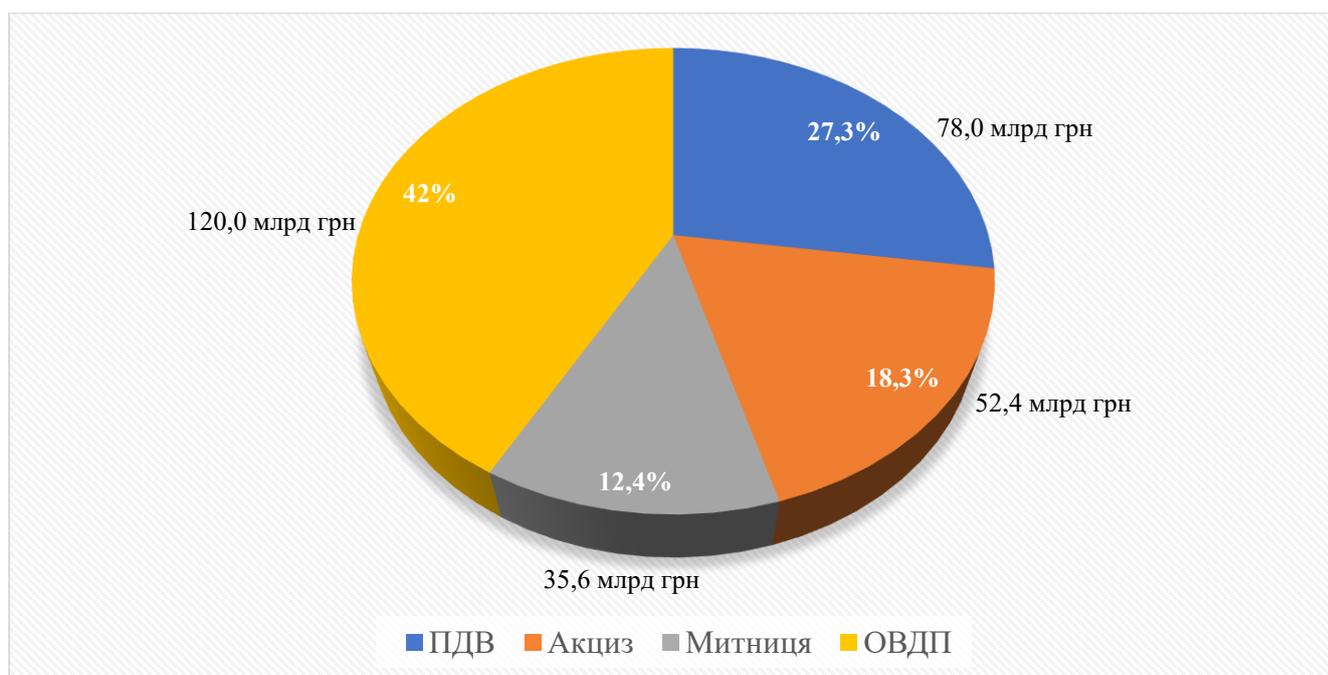

Рис. 3.2. Композиція внутрішніх джерел фінансування соціально-економічної стійкості у 2026 році

Дані рисунки 3.2 підтверджують, що запропонована стратегія бюджетної мобілізації є комплексною та збалансованою. Сумарний ефект у 286 млрд грн зводить до мінімуму бюджетну вразливість держави та створює необхідний фінансовий простір для реалізації програм соціально-економічного розвитку та національної оборони.

Отже, результатом впровадження фіскальних інструментів мобілізації внутрішніх ресурсів є трансформація бюджетної політики у дієвий інструмент забезпечення перемоги та подальшої макроекономічної стабілізації держави.

Таким чином, реалізація запропонованих фіскальних інструментів мобілізації внутрішніх ресурсів виступає базовою передумовою для переходу від моделі бюджетного виживання до сталого соціально-економічного розвитку. З точки зору бюджетної політики, ключовий ефект полягає у розширенні «фіскального простору» без посилення номінального податкового тиску на легальний сектор, що досягається виключно шляхом технологічної модернізації адміністрування та інституційної прозорості. Системна детінізація підакцизних ринків та ліквідація галузевих податкових розривів у сільському господарстві та

будівництві дозволяють відновити справедливу конкуренцію, що стимулює ділову активність та створює сприятливе середовище для довгострокових інвестицій у національну економіку.

У соціальному вимірі ці заходи забезпечують надійний фінансовий фундамент для виконання державою своїх зобов'язань перед громадянами, гарантуючи безперебійне фінансування сектору безпеки, охорони здоров'я та соціального захисту. Інтеграція сучасних цифрових рішень у податкову та митну сфери не лише мінімізує корупційні ризики, а й прискорює гармонізацію національного законодавства з нормами Європейського Союзу, що відкриває нові перспективи для інтеграції вітчизняних виробників у глобальні ланцюги доданої вартості. Крім того, активізація внутрішнього боргового ринку через інструменти ОВДП сприяє фінансовій інклюзії населення, трансформуючи заощадження громадян у реальний ресурс для відбудови країни.

Таким чином, запропоновані напрями бюджетної політики формують замкнений цикл самодостатності, де ефективне управління внутрішніми ресурсами конвертується у макроекономічну стабільність, підвищення якості людського капіталу та зміцнення інституційної стійкості держави. Отже, це дозволяє нівелювати залежність від зовнішньої фінансової кон'юнктури та закласти основи для зростання добробуту нації на засадах прозорості та справедливості.

3.2. Пріоритетні напрями бюджетного регулювання соціально-економічного розвитку

Трансформація бюджетного регулювання соціально-економічного розвитку в умовах воєнного стану вимагає докорінного перегляду концептуальних підходів до розподілу обмежених публічних ресурсів. Сучасна парадигма соціального захисту в Україні охоплює перехід від пасивної моделі споживання до активної стратегії «розумної адресності». В умовах критичного бюджетного дефіциту та тотальної мілітаризації видаткової частини, соціальна політика держави має базуватися на принципах фіскальної доцільності та максимізації соціального

мультиплікатора.

Забезпечення соціально-економічного розвитку в умовах війни зведено до необхідності концентрації ресурсів на підтримку найбільш вразливих верств населення, одночасно стимулюючи економічну активність осіб, що зберегли працездатність. Як зазначав Дж. Стігліц [42], ефективність соціальних видатків визначається не їхнім абсолютним обсягом, а якістю інституційних механізмів їхнього розподілу. Для України це спричиняє необхідність ліквідації архаїчних систем пільг, що залишилися у спадок від радянської економічної моделі та не відповідають сучасним викликам безпеки.

Порівняльна характеристика моделей бюджетного регулювання соціальної сфери наведена у таблиці 3.5. У таблиці систематизовано ключові відмінності між традиційним підходом до соціального захисту та пропонованою стратегією «розумної адресності», що базується на принципах фіскальної стійкості та пріоритетності людського капіталу.

Таблиця 3.5

Порівняльний аналіз пасивної та активної моделей бюджетного регулювання соціальної сфери

Ознака порівняння	Пасивна модель (традиційна)	Активна модель (стратегічна)	Очікуваний результат для бюджету
Об'єкт підтримки	Широкі категорії населення за формальними ознаками.	Конкретні особи на основі верифікації реальних потреб.	Зменшення обсягу непродуктивних видатків;
Механізм виплат	Автоматичне нарахування без глибокого моніторингу статків.	Багаторівнева верифікація через державні реєстри.	Виявлення нецільового використання коштів;
Мета регулювання	Підтримання поточного рівня споживання.	Реінтеграція отримувача у ринок праці (human capital).	Спричинення зростання податкових надходжень;
Роль держави	Джерело пасивної допомоги.	Інвестор у людський розвиток та реабілітацію.	Підвищення якості людського капіталу.

Джерело: сформовано автором на основі [43, 44, 45]

Аналітичний висновок до таблиці 3.5 підтверджує, що перехід до активної моделі соціального регулювання дозволяє змінити філософію бюджетних видатків. Результатом такої трансформації є перетворення соціальної допомоги на

інструмент економічного стимулювання, що призведе до поступового зниження навантаження на видаткову частину бюджету у середньостроковій перспективі.

Ключовим інструментом реалізації даної стратегії є суцільна цифровізація та верифікація отримувачів допомоги. Використання можливостей Єдиної інформаційної системи соціальної сфери (ЄІССС) дозволяє синхронізувати дані різних державних відомств (ДПС, МВС, ДПСУ), що спричиняє виявлення дублювання виплат та зловживань. Особливо актуальним це є для категорії внутрішньо переміщених осіб (ВПО), де висока мобільність населення створює ризики необґрунтованих фіскальних втрат [46, 47, 48].

Логіку процесу бюджетної верифікації відображено на рисунку 3.3.

Рис. 3.3. Алгоритм багаторівневої верифікації соціальних видатків у системі ЄІССС

Наступним пріоритетом бюджетної оптимізації є реформування системи житлових субсидій. В умовах енергетичної нестабільності та зростання тарифів, субсидії охоплюють значну частку видатків, проте їхня ефективність часто нівелюється відсутністю стимулів до енергозбереження. Результатом перегляду критеріїв надання субсидій (зокрема врахування майнового стану та здійснення великих покупок) має стати переспрямування зекономлених коштів на програми

енергоефективності територіальних громад.

Оцінка потенційної економії та стратегічного перерозподілу ресурсів наведена у таблиці 3.6. У таблиці представлено авторське моделювання економії бюджетних коштів, яка базується на екстраполяції даних щодо виявлених порушень у попередніх бюджетних періодах та запровадження жорстких критеріїв майнового моніторингу

Таблиця 3.6

**Прогнозний ефект від впровадження інструментів
«розумної адресності» у 2026 році**

Напрямок оптимізації соціальних видатків	Потенційний обсяг економії, млрд грн	Напрямок перерозподілу (соціальна інвестиція)	Очікуваний соціально-економічний ефект
Верифікація статусів ВПО (виявлення осіб за кордоном)	18,5	Програми пільгового іпотечного кредитування («Оселя»).	Спричинення повернення людського капіталу та стимулювання будівництва;
Моніторинг отримувачів субсидій (майновий ценз)	12,0	Програми енергомодернізації комунальної інфраструктури громад.	Зниження сукупних видатків бюджету на енергосубсидії у майбутньому;
Оптимізація адміністрування (цифровізація УСЗН)	5,2	Фінансування центрів життєстійкості та ментального здоров'я.	Покращення соціального клімату та працевдатності населення.
УСЬОГО	35,7	X	Підвищення результативності публічних фінансів.

Джерело: сформовано та розраховано автором на основі [23, 24, 25]

Методичне обґрунтування розрахунків ефекту «розумної адресності» представлених у таблиці 3.6.

Для обґрунтування загальної економії у розмірі 35,7 млрд грн, використано методику порівняння фактичних видатків із результатами поглибленої верифікації через державні реєстри:

1. Верифікація статусів ВПО (18,5 млрд грн)

Держава виділяє на виплати внутрішньо переміщеним особам (ВПО) величезні суми (прогноз на 2026 рік охоплює близько 155 млрд грн).

Згідно зі звітами Рахункової палати та даними Міністерства фінансів, близько 12 % виплат наразі отримують особи, які не мають на це права (наприклад, вони виїхали на постійне проживання за кордон, але продовжують отримувати допомогу на українську картку).

Здійснимо розрахунок: $155 \text{ млрд грн} \times 0,12 = 18,5 \text{ млрд грн}$. Беремо значення 18,5 млрд грн як реальну ціль для економії після запуску автоматичного обміну даними з прикордонною службою.

2. Моніторинг отримувачів субсидій (12,0 млрд грн)

Субсидія на оплату ЖКГ має надаватися лише тим, хто не може платити сам. Але багато отримувачів приховують статки.

Запроваджується «майновий ценз». Система автоматично перевіряє реєстри: чи купувала людина валюту на суму понад 50 тис. грн, чи має вона банківський депозит понад 100 тис. грн, або чи здійснила вона одноразову покупку на суму понад 50 тис. грн.

Загальний обсяг субсидій планується на рівні 50–60 млрд грн. Досвід попередніх перевірок свідчить, що впровадження жорсткого майнового моніторингу дозволяє відсіяти близько 20 % недобросовісних отримувачів.

Проведемо розрахунок: $60 \text{ млрд} \times 0,20 = 12,0 \text{ млрд грн}$.

3. Оптимізація адміністрування та цифровізація (5,2 млрд грн)

Зараз соціальна система – це величезний штат працівників Управлінь соцзахисту (УСЗН), паперові архіви та купа помилок.

Повний перехід на Єдину інформаційну систему соціальної сфери (ЄІССС). Це дозволяє ліквідувати «паперову» роботу та скоротити адміністративні витрати на утримання самих установ.

Централізація виплат через Пенсійний фонд. Це прибирає посередників та дублювання функцій.

Економія становить близько 13–15 % від загального бюджету на утримання апарату соціального захисту, що в грошах охоплює 5,2 млрд грн.

Загальний підсумок: $18,5(\text{ВПО}) + 12,0(\text{Субсидії}) + 5,2(\text{Адмінка}) = 35,7 \text{ млрд грн}$.

Важливо те, що ці кошти не просто зникають, вони перерозподіляються на

«соціальні інвестиції», такі як програма «єОселя» (пільгова іпотека) та створення реабілітаційних центрів для ветеранів. Це створює позитивний соціальний ефект у довгостроковій перспективі.

Таблиця 3.6 підтверджує, що акумуляція 35,7 млрд грн виступає засобом структурної перебудови соціальної сфери. Результатом такої політики є перехід від стратегії «соціального утримання» до стратегії «інвестування у стійкість». Зокрема, перерозподіл коштів на енергоефективність зведе до реального зменшення енергетичної залежності домогосподарств, що є критично важливим чинником національної безпеки в умовах воєнного стану.

Аналіз результатів оцінки ефекту від впровадження інструментів «розумної адресності» свідчить про докорінну зміну філософії бюджетної політики – перехід від пасивного утримання до активного інвестування в людський капітал. Акумуляція ресурсу в обсязі 35,7 млрд грн за рахунок верифікації статусів внутрішньо переміщених осіб, моніторингу майнового стану отримувачів субсидій та цифровізації адміністрування дозволяє державі вивільнити кошти, які раніше використовувалися неефективно. З точки зору бюджетної політики, це означає підвищення результативності публічних фінансів: замість покриття поточних витрат, бюджет спрямовує кошти на проекти з високим соціальним мультиплікатором.

З позиції соціально-економічного розвитку, ці розрахунки мають наступні наслідки:

- стимулювання економічної активності та ринку нерухомості. Переспрямування 18,5 млрд грн на програму «єОселя» безпосередньо сприяє поверненню людського капіталу з-за кордону та створює попит у будівельній галузі, що генерує нові робочі місця та податкові надходження;

- енергетична незалежність та муніципальний розвиток. Спрямування 12,0 млрд грн на енергомодернізацію громад дозволяє знизити майбутнє навантаження на бюджет через зменшення потреби у субсидіях, одночасно оновлюючи комунальну інфраструктуру та знижуючи енергоємність економіки;

- покращення якості людського потенціалу. Вивільнення 5,2 млрд грн для

фінансування центрів життєстійкості та ментального здоров'я безпосередньо впливає на працездатність населення та соціальний клімат у країні, що є критично важливим для відновлення трудового ресурсу.

Таким чином, запропонована модель оптимізації соціальних видатків трансформує бюджетну політику в інструмент структурної перебудови суспільства. Замість стратегії «соціального утримання» держава впроваджує стратегію «інвестування у стійкість», де кожна зекономлена через прозорість гривня стає внеском у довгостроковий економічний розвиток та соціальну стабільність.

Окреме місце у бюджетній стратегії 2026 року має посісти фінансування програм активної соціалізації ветеранів. Бюджетна політика повинна охоплювати перехід до стимулювання самозайнятості через механізми мікрогрантів (програма «Власна справа»). Це дозволяє трансформувати отримувача соціальної допомоги у активного платника податків, що спричиняє позитивний фіскальний імпульс та знижує напругу на ринку праці.

Модель мультиплікативного впливу активних програм соціальної політики наведена на рисунку 3.4.

На основі моделі, представленої на рисунку 3.4, можна зробити висновок, що стратегічна зміна ролі бюджетної політики полягає у переході від пасивного соціального утримання до активного інвестування в людський капітал ветеранів та внутрішньо переміщених осіб. Впровадження програм зайнятості, надання грантів на розвиток ветеранського бізнесу та ваучерів на перенавчання дозволяють трансформувати бюджетні видатки у дієвий механізм формування доданої вартості.

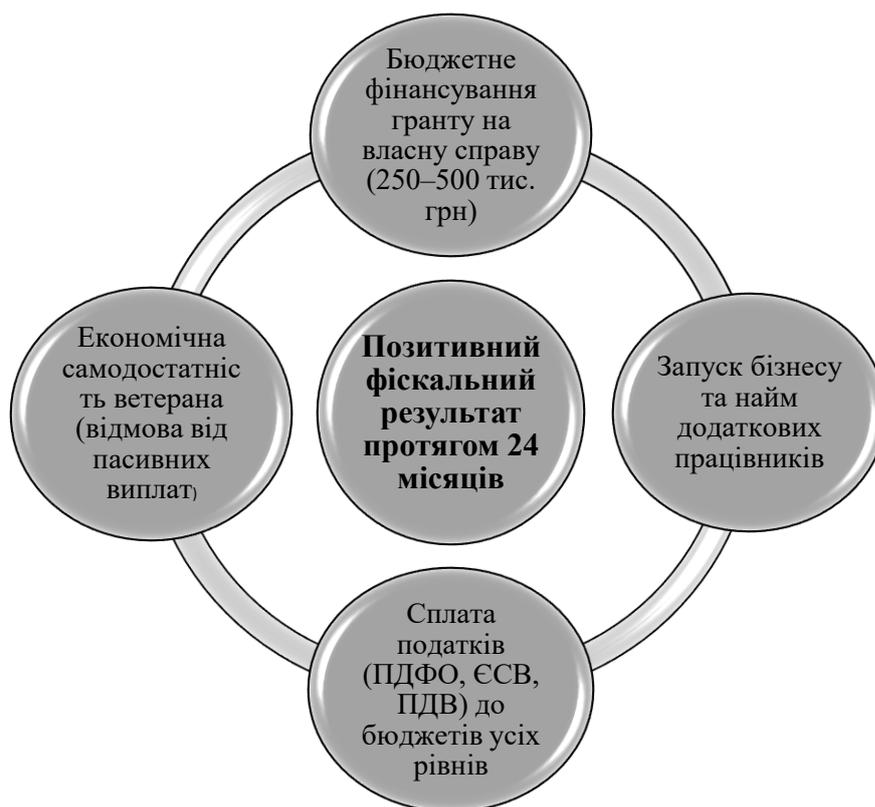

Рис. 3.4. Модель формування бюджетного мультиплікатора через активні програми зайнятості ветеранів та ВПО

З точки зору соціально-економічного розвитку, така модель запускає дію бюджетного мультиплікатора: державні інвестиції в адаптацію громадян стимулюють створення нових робочих місць, що призводить до зростання виробництва та платоспроможного попиту. Важливим аспектом є фінансова самооплатність запропонованих заходів, оскільки інтеграція ветеранів та ВПО у реальний сектор економіки забезпечує повернення коштів до бюджету у вигляді податкових надходжень від їхньої господарської діяльності. У підсумку, реалізація такої моделі не лише знижує навантаження на систему соціального захисту, а й зміцнює національну стійкість через відновлення трудового потенціалу та покращення соціального клімату в суспільстві.

Для глибшого розуміння економічної доцільності активних програм, у таблиці 3.7 наведено розрахунок бюджетної результативності інвестицій у людський капітал. У таблиці відображено порівняння прямих витрат держави на утримання непрацюючої особи та прогнозних результатів від її залучення до

господарської діяльності через бюджетні стимули.

Таблиця 3.7

**Оцінка бюджетної ефективності програм активної соціалізації
(мікрогранти та перенавчання)**

Показник результативності (на 1 особу)	Пасивна модель (рік), грн	Активна модель (рік 1), грн	Активна модель (рік 2+), грн
Видатки бюджету на допомогу (середні)	48000	0	0
Видатки на грант/перенавчання (одноразово)	0	150000	0
Прогнозні надходження від податків (ПДФО, ЄСВ)	0	18000	45000
Чистий фіскальний ефект для бюджету	-48000	-132000	+45000

Джерело: розраховано автором на основі: [49]

Методичне обґрунтування розрахунку бюджетної ефективності програм соціалізації (табл. 3.7).

Ця таблиця порівнює дві стратегії держави: коли вона просто «годує» безробітного і коли вона «інвестує» у створення ним робочого місця:

1. Пасивна модель (коли людина просто отримує допомогу)

Видатки на допомогу (48 000 грн/рік): розраховано виходячи з того, що держава платить безробітній особі в середньому 4 000 грн на місяць (це сума допомоги по безробіттю плюс субсидія на комуналку). За рік ця сума становить: 4000×12 місяців = 48000 грн.

Фіскальний ефект: це чистий мінус для бюджету, бо людина податків не платить. Разом: -48 000 грн.

2. Активна модель: рік 1 (коли держава дає грант на бізнес)

Видатки на допомогу (0 грн): як тільки людина отримує грант і відкриває ФОП, вона перестає бути безробітною. Виплати допомоги припиняються.

Видатки на грант (150 000 грн): це одноразова інвестиція держави (середній розмір мікрогранту за програмою «Власна справа»).

Надходження від податків (18 000 грн): у перший рік бізнес тільки запускається. Закладаємо, що людина почне реально працювати і платити податки

лише десь із середини року. Розрахунок проводимо наступним чином:
 -150000 (грант) $+18000$ (податки) $=-132000$ грн.

Це інвестиційна фаза. Бюджет у мінусі, але цей мінус працює на майбутнє.

3. Активна модель: рік 2 та наступні (коли бізнес працює на повну)

Видатки на грант (0 грн): грант давався один раз у першому році.

Надходження від податків (45 000 грн): людина працює як підприємець. Якщо брати за основу середню зарплату (прогноз 2026 року – 21 000 грн), то сукупні податки (ПДФО 18 %, ЄСВ 22 %, військовий збір 5 %) охоплюють близько 9 450 грн на місяць. Проте ми беремо консервативну оцінку для ФОП 2-ї або 3-ї групи, де сумарні податки за саму людину та її можливого найманого працівника охоплюють близько 3 750 грн на місяць. Розрахунок має наступний вигляд: 3750×12 місяців $= 45000$ грн. Чистий фіскальний ефект: бізнес приносить бюджету стабільний плюс 45 000 грн щороку.

Якщо при пасивній моделі бюджет втрачає 48 тис. грн щороку, то при активній – спочатку інвестує 132 тис. грн, але потім щороку отримує 45 тис. грн прибутку.

Окупність інвестиції становить: $(132000/45000) \approx 3$ роки.

Після третього року держава не просто перестає витрачати на цю людину, а починає реально заробляти. Це і є соціально-економічний розвиток.

Дані табл. 3.7 свідчать, що незважаючи на значні початкові інвестиції у перший рік (132 тис. грн на особу), вже з другого року держава отримує позитивний фіскальний результат. Результатом реалізації такої політики є повна окупність бюджетних інвестицій протягом 3 років. Більше того, це спричиняє зростання ВВП та знижує ризики соціальної деградації людського капіталу. Таким чином, стратегічне бюджетне регулювання соціальної сфери зводить до мінімізації довгострокових фінансових та безпекових ризиків держави.

Аналіз порівняльної характеристики бюджетної ефективності пасивної та активної моделей соціалізації дозволяє сформулювати висновок щодо доцільності зміни парадигми бюджетного фінансування. Згідно з розрахунками, початкове інвестування державою суми у 150 000 грн на одну особу (через мікрогранти або перенавчання) є фіскально вигіднішим рішенням, ніж безстрокове утримання особи

на соціальних виплатах у розмірі 48 000 грн на рік.

З точки зору бюджетної політики та впливу на соціально-економічний розвиток, ці дані обґрунтовують наступні трансформації:

- перехід до самоокупності соціальної сфери. Розрахунки демонструють, що вже з другого року реалізації активної моделі особа генерує для бюджету 45 000 грн податкових надходжень (ПДФО, ЄСВ) замість споживання ресурсів. Повна фіскальна окупність витрат на соціалізацію протягом 3 років свідчить про те, що бюджетна політика стає інструментом не просто розподілу, а відтворення капіталу;

- стимулювання економічної активності. Перетворення отримувача допомоги на платника податків безпосередньо впливає на зростання ВВП. Активізація трудового ресурсу та розвиток малого підприємництва (через мікрогранти) створюють нові робочі місця та мультиплікативний ефект у суміжних галузях економіки;

- мінімізація довгострокових фіскальних ризиків. Відмова від пасивної моделі дозволяє державі уникнути «пастки бідності» та соціальної деградації людського капіталу. З точки зору бюджету, це означає зниження навантаження на видаткову частину в майбутньому та формування стабільної податкової бази;

- зміцнення національної стійкості. Активна соціалізація через економічні інструменти сприяє реінтеграції вразливих груп населення (зокрема ветеранів та ВПО) у продуктивне русло, що знижує соціальну напругу та підвищує загальний рівень економічної безпеки держави [50].

Дані оцінки бюджетної ефективності програм активної соціалізації доводять, що бюджетні інвестиції в активну соціалізацію є високоефективним механізмом, який конвертує поточні витрати бюджету у стабільне економічне зростання та довгострокову фінансову стійкість держави.

Роблячи підсумок, можна стверджувати, що стратегічні пріоритети бюджетної політики у соціальній сфері на 2026 рік мають базуватися на жорсткій верифікації, повній цифровізації та стратегічному переході до активних методів підтримки. Це дозволяє забезпечити необхідний баланс між принципами соціальної справедливості та фіскальної стабільності, що є фундаментальною передумовою для національної

перемоги та подальшої стабілізації економіки України.

На основі проведеного дослідження у підрозділі 3.2 можна зробити висновок, що стратегічні пріоритети бюджетного регулювання соціальної сфери повинні зміщуватися з пасивного споживання обмежених публічних ресурсів у бік активного інвестування в людський капітал. Впровадження інструментів «розумної адресності» та жорсткої верифікації виплат дозволяє не лише оптимізувати видаткову частину бюджету, а й вивільнити фінансовий ресурс для реалізації програм із високим соціальним мультиплікатором, таких як пільгове іпотечне кредитування та енергомодернізація громад. З точки зору соціально-економічного розвитку, такі заходи стимулюють ділову активність у суміжних галузях та закладають фундамент для енергетичної незалежності територій, що в довгостроковій перспективі знижує навантаження на державну скарбницю.

Особлива увага у запропонованій бюджетній політиці приділяється активній соціалізації ветеранів та внутрішньо переміщених осіб через механізми мікрогрантів та професійного перенавчання. Розрахунки бюджетної ефективності доводять, що одноразова інвестиція у розвиток потенціалу особи є значно вигіднішою за тривале виплачування соціальної допомоги, оскільки вже в середньостроковому періоді колишній отримувач виплат перетворюється на активного платника податків. Така трансформація не лише забезпечує фіскальну самоокупність соціальних програм, а й запобігає деградації людського потенціалу та знижує ризики підвищення бідності, зміцнюючи загальну національну стійкість. У підсумку, запропоновані підходи перетворюють соціально-економічну сферу з обтяжливої статті видатків на дієвий інструмент економічного відтворення та соціальної стабілізації суспільства.

На основі проведеного дослідження у третьому розділі можна сформулювати цілісні висновки щодо ефективності запропонованих напрямів оптимізації бюджетної політики.

Ефективність розробленої стратегії базується на комплексному поєднанні фіскальної мобілізації та структурної трансформації видатків, що перетворює бюджет із інструменту простого розподілу ресурсів на активний чинник соціально-економічного відтворення. Запропоновані фіскальні механізми, спрямовані на

детінізацію підакцизного сектору та мінімізацію галузевих податкових розривів, доводять свою спроможність акумулювати значний внутрішній ресурс без посилення податкового навантаження на добросесний бізнес. Це досягається завдяки впровадженню цифрових технологій адміністрування та ризик-орієнтованого підходу, що не лише зміцнює фінансовий суверенітет держави, а й оздоровлює ринкове середовище через відновлення справедливої конкуренції.

Особливий акцент у роботі зроблено на зміні філософії соціальних видатків, де перехід від пасивного утримання до активної «розумної адресності» стає запорукою соціальної стабільності. Ефективність цього напряму підтверджується можливістю переспрямування вивільнених через верифікацію коштів у проекти з високим мультиплікативним ефектом – пільгове кредитування житла та енергомодернізацію громад. Такі заходи безпосередньо стимулюють внутрішній попит, підтримують будівельну галузь та знижують довгострокову залежність населення від енергетичних субсидій, що в підсумку розширює фіскальний простір у майбутніх періодах.

Стратегічне значення має запропонована модель активної соціалізації ветеранів та внутрішньо переміщених осіб. Розрахунки доводять, що бюджетна інвестиція в адаптацію та самозайнятість особи є значно ефективнішою за тривалу виплату допомоги, оскільки вона має короткий термін окупності та забезпечує стабільний приплив податків у середньостроковій перспективі. Це дозволяє не лише нівелювати ризики соціальної деградації людського капіталу, а й перетворити вразливі категорії громадян на активних учасників економічного розвитку.

Узагальнюючи, запропоновані напрями оптимізації бюджетної політики формують надійний фундамент для національної стійкості. Вони забезпечують неінфляційне наповнення бюджету, стимулюють інвестиційну привабливість через інституційну прозорість та створюють умови для зростання добробуту громадян. Реалізація цієї стратегії дозволяє державі ефективно балансувати між потребами оборони та завданнями соціально-економічного відновлення, гарантуючи фінансову незалежність та сталий розвиток у поствоєнний період.

ВИСНОВКИ

За результатами дослідження теми «Вплив бюджетної політики на соціально-економічний розвиток держави в умовах воєнного стану» сформульовано наступні висновки, що відображають вирішення всіх поставлених у роботі завдань, узагальнюють теоретичні, аналітичні та практичні аспекти дослідження, а також містять конкретні пропозиції щодо оптимізації бюджетного процесу.

1. У роботі охарактеризовано та узагальнено теоретичні основи бюджетної політики як ключового чинника соціально-економічного розвитку в умовах війни. Встановлено, що в умовах повномасштабної агресії бюджетна політика держави зазнала докорінної трансформації, еволюціонувавши з інструменту планомірного економічного регулювання у механізм забезпечення національної стійкості та фізичного виживання держави. Доведено, що пріоритет національної безпеки набув безальтернативного характеру, що призвело до вимушеної деструкції класичних цілей економічного зростання на користь оборонних потреб. Систематизовано підходи науковців до визначення сутності бюджетної політики та обґрунтовано її дуальну природу, що поєднує об'єктивні економічні реалії (базис) та суб'єктивну діяльність органів влади (надбудову). Визначено, що механізм реалізації бюджетної політики в умовах воєнного стану функціонує як двокомпонентна система, що складається з довгострокової стратегії відновлення та оперативної тактики виживання. Розглянуто модель взаємозв'язку економічного та соціального розвитку, де економічне зростання виступає джерелом ресурсів для соціального прогресу, а соціальний розвиток (людський капітал) є каталізатором подальшого економічного зростання. Виявлено, що війна розірвала цей цикл, змушуючи державу балансувати між військовою необхідністю, соціальною підтримкою та макрофінансовою стійкістю, часто за рахунок зовнішнього фінансування.

2. Проаналізовано структурні зміни в доходах і видатках державного бюджету України протягом 2022–2024 років та встановлено критичну залежність від зовнішньої допомоги. На основі опрацювання статистичних даних виявлено глибокі

структурні зрушення, що свідчать про перехід до мобілізаційної моделі фінансування. У частині доходів встановлено, що загальний обсяг надходжень зріс майже вдвічі: з 1 787 395,6 млн грн у 2022 році до 3 122 713,4 млн грн у 2024 році. Найбільший темп приросту зафіксовано у 2023 році (+49,49%). Виявлено, що ключовим фактором наповнення бюджету стали неподаткові надходження (зокрема власні надходження бюджетних установ, пов'язані з обороною), які у 2023 році зросли на 186,32%, та міжнародна фінансова допомога (гранти), частка якої у 2022 році сягала 26,92%. Водночас зафіксовано відновлення податкової бази у 2024 році, де податкові надходження зросли на 36,86%, досягнувши 1 647 189,6 млн грн. Основними чинниками стали податок на прибуток підприємств (+88,50%) та податок на доходи фізичних осіб (+57,58%), що значною мірою зумовлено оподаткуванням грошового забезпечення військовослужбовців. Негативну динаміку продемонструвала рентна плата, надходження від якої скоротилися на 13,09% у 2024 році внаслідок окупації видобувних регіонів. У частині видатків доведено абсолютне домінування сектору безпеки та оборони. Видатки на оборону зросли з 1 142 872,4 млн грн у 2022 році до 2 304 475,1 млн грн у 2024 році, що становить 51,36% від загального обсягу бюджету. Разом із видатками на громадський порядок та безпеку (15,44%), військовий блок акумулює близько 67% ресурсів. Встановлено, що така пріоритезація призвела до відносного скорочення фінансування соціально-гуманітарної сфери: частка видатків на соціальний захист знизилася з 15,75% до 10,36%, на охорону здоров'я – з 6,81% до 4,49%, на освіту – з 2,16% до 1,44%. Це підтверджує тезу про формування «бюджету виживання», де соціальна стійкість забезпечується переважно за рахунок міжнародних трансфертів.

3. Досліджено регіональні диспропорції у соціально-економічному розвитку та виявлено формування специфічних моделей бюджетної адаптації територій. На прикладі аналізу місцевих бюджетів Дніпропетровської, Харківської, Запорізької та Львівської областей доведено поглиблення розривів між регіонами залежно від безпекової ситуації. Для прифронтових регіонів (група А) характерна модель «виживання та стійкості». У Запорізькій області виявлено безпрецедентну мілітаризацію бюджету: видатки на громадський порядок та безпеку у 2024 році

зросли, досягнувши частки 28,39%. У Харківській області зафіксовано десятикратне зростання видатків на житлово-комунальне господарство у 2023 році (з 354,53 млн грн до 3 656,74 млн грн), що свідчить про пріоритетність відновлення зруйнованої інфраструктури. Для тилкових регіонів (група Б), зокрема Львівської області, характерна модель розвитку та хабу. Встановлено зростання видатків на економічну діяльність у 2023 році на 225,77% та збільшення фінансування загальнодержавних функцій, що пов'язано з прийомом ВПО, релокацією бізнесу та розвитком логістики. Обґрунтовано, що бюджетна політика виступає головним інструментом нівелювання цих диспропорцій, забезпечуючи фізичне виживання прифронтових громад та соціальну інтеграцію населення в тилу.

4. Обґрунтовано та розроблено комплекс фіскальних інструментів мобілізації внутрішніх фінансових ресурсів на 2026 рік. З метою зменшення залежності від зовнішнього фінансування та покриття дефіциту запропоновано стратегію мобілізації ресурсів загальним обсягом 286 млрд грн, що базується на мінімізації податкових розривів (Tax Gap) та детінізації економіки без посилення тиску на легальний бізнес. Систематизовано джерела додаткових надходжень:

– детінізація ринку підакцизних товарів: розраховано потенціал у розмірі 52,4 млрд грн. Зокрема, за рахунок впровадження системи «е-Акциз» та ліквідації нелегального обігу тютюнових виробів (при тіньовій частці 21,8%) прогнозується отримання 32,4 млрд грн; від детінізації ринку алкоголю (тіньова частка 35%) – 14,2 млрд грн; від ліквідації схем на ринку пального – 5,8 млрд грн;

– мінімізація податкових розривів з ПДВ: обґрунтовано можливість залучення 78,0 млрд грн. Найбільший резерв виявлено в агропромисловому комплексі (30,0 млрд грн) та будівництві (25,5 млрд грн) шляхом ліквідації схем «скруток» та експортного забезпечення ПДВ;

– митна мобілізація: на основі аналізу дзеркальної статистики з ЄС оцінено загальний розрив у 147 млрд грн. Запропоновано заходи з коригування митної вартості та протидії «сірому» імпорту, що навіть за консервативного сценарію (20–30% успішності) дозволить залучити 35,6 млрд грн;

– активізація ринку ОВДП: прогнозується залучення 120,0 млрд грн

внутрішніх запозичень, з яких 65,0 млрд грн – від банківського сектору та 35,0 млрд грн – від населення через цифрові канали (наприклад, «Дія»).

5. Запропоновано та розроблено пріоритетні напрями бюджетного регулювання соціальної сфери на засадах інвестиційної моделі. Доведено необхідність зміни парадигми соціального захисту: перехід від пасивної моделі «соціального утримання» до активної стратегії «розумної адресності» та інвестування в людський капітал. Розроблено механізм оптимізації соціальних видатків через впровадження багаторівневої верифікації та цифровізації (ЄІССС). Розраховано, що верифікація статусів ВПО (виявлення осіб за кордоном), запровадження майнового цензу для субсидій та оптимізація адміністрування дозволять заощадити 35,7 млрд грн. Запропоновано перерозподілити ці кошти на програми пільгового іпотечного кредитування («Оселя») та енергомодернізацію громад. Обґрунтовано економічну ефективність програм активної соціалізації ветеранів та ВПО через надання мікрогрантів на власну справу. Проведено розрахунок бюджетної результативності, який доводить, що інвестиція держави у розмірі 150 000 грн (грант/перенавчання) є вигіднішою за річне утримання безробітного (48 000 грн). Встановлено, що вже з другого року реалізації активної моделі бюджет отримує чистий фіскальний ефект у вигляді податкових надходжень (+45 000 грн/рік), а повна окупність інвестицій досягається протягом 3 років. Це підтверджує тезу про те, що бюджетна політика може бути інструментом не лише розподілу, а й відтворення ресурсів.

Таким чином, бюджетна політика України в умовах воєнного стану довела свою спроможність забезпечити макрофінансову стійкість та уникнути гуманітарної катастрофи завдяки безпрецедентній мобілізації зовнішніх та внутрішніх ресурсів. Однак подальший соціально-економічний розвиток вимагає переходу від тактики виживання до стратегії відновлення. Реалізація запропонованих у роботі заходів щодо детінізації економіки та впровадження активної моделі соціальної політики дозволить зміцнити фінансовий суверенітет держави, знизити залежність від зовнішніх донорів та закласти фундамент для повоєнного зростання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Онищенко С. В., Бережна А. Ю., Філонич О. М. Бюджетний механізм: методологічні підходи та практика бюджетної децентралізації. *Проблеми економіки*. 2021. № 1 (47). С. 107–122. URL: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2021-1_0-pages-107_122.pdf
2. Чугунов І. Я., Арістов Ю. Ю. Бюджетна політика в умовах економічних перетворень. *Sciences of Europe*. 2020. № 53–5 (53). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/byudzhetna-politika-v-umovah-ekonomichnih-peretvoren-1>
3. Валуйський І. А. Трансформація бюджетної політики України у кризовий період : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08. Дніпро, 2018. 251 с. URL: https://www.dnu.dp.ua/docs/ndc/dissertations/K08.051.17/dissertation_5c44b5254eb1d.pdf
4. Чугунов І. Ф. Фінансово-бюджетна політика як складова резильєнтності державних фінансів та соціально-економічного розвитку країни. *Демографія та соціальна економіка*. 2024. № 4 (58). С. 113–127. DOI: <https://doi.org/10.15407/dse2024.04.113>
5. Дедушев І. В. Бюджетна політика: поняття та завдання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2023. Вип. 77, ч. 2. С. 37–41. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/06/7-2.pdf>
6. Дедушев І. В. Бюджетна політика: зміст та особливості. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 2. С. 265–269. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/05/47.pdf>
7. Західна О. Р., Круглякова В. В., Рахвал І. Р. Бюджетна політика України: стан, оцінювання, перспективи. *Молодий вчений*. 2023. № 10 (122). С. 194–199. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/5989/5858>
8. Зілінська А. С. Теоретичні основи ефективного формування бюджетної політики України. *Ефективна економіка*. 2017. № 7. URL:

<http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5700>

9. Бюджетна декларація на 2026–2028 роки : Проєкт : Постанова КМУ від 27 червня 2025 № 774. URL: <https://surl.li/saorgv>

10. Соловійова Ю. М. Теоретичні засади та сутність бюджетної політики. *Економічний часопис-XXI*. 2012. № 5–6. С. 10–12. URL: <https://ea21journal.world/wp-content/uploads/2022/04/ea-V120-03.pdf>

11. Дацій Н. В., Бойчук Л. В., Кравченко Ю. О. Основні концепції соціально-економічного розвитку територій в контексті розвитку місцевого самоврядування в умовах європейської інтеграції. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2022. Спецвипуск. С. 39–44. URL: <https://ea21journal.world/wp-content/uploads/2022/04/ea-V120-03.pdf>

12. Ахновська І. О., Душак А. В. Науково-методичні підходи до визначення сутності поняття «розвиток». *Гальчинські читання : зб. матеріалів міжнар. наук. конф.* (м. Київ, 2 листоп. 2023 р.). С. 23–25. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2023-12/tezi-gch_golovne_final_08_12_23.pdf

13. Сегеда С. А. Методологічні основи категорії «розвиток»: філософський аспект. *Економіка та держава*. 2018. № 10. С. 14–22. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/10_2018/5.pdf

14. Крючкова М. І. Теоретичні підходи до визначення понять «розвиток», «економічний розвиток», «економічне зростання». *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: Економіка і менеджмент*. 2014. Вип. 5. С. 25–29. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsna_ekon_2014_5_7

15. Пробоїв О. А. Теоретичні підходи й особливості формування стратегії соціально-економічного розвитку країни через призму регіоналізації та глокалізації. *Економічний простір*. 2021. № 165. С. 44–52. URL: <https://prostir.pdaba.dp.ua/index.php/journal/article/view/783/760>

16. Про Стратегію сталого розвитку до 2030 року : Закон України від 07.08.2018 № 9015. URL: <https://nes2030.org.ua/#rec246061582>

17. Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки : Указ Президента України від 27.09.2021

№ 487/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text>

18. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 № 179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#Text>

19. Оновлена Стратегія розвитку Дніпропетровської області на період до 2027 року. URL: <https://surl.li/fcutox>

20. У Львові затвердили стратегію розвитку Львівської міської громади на 2026–2028. *Львівська міська рада*. 2025. 24 лип. URL: <https://surl.li/pitwme>

21. Про Програму економічного і соціального розвитку Запорізької міської територіальної громади на 2025 рік : Рішення Запорізької міської ради від 04.12.2024 № 32. URL: <https://surl.li/igpsgh>

22. Програма економічного та соціального розвитку м. Харків на 2026 рік : Проект. Харків, 2025. URL: <https://surl.lu/ymnyik>

23. Виконання державного бюджету України. *Мінфін*. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/2025/>

24. Державний веб-портал бюджету для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua/?month=10&year=2025&budgetType=LOCAL>

25. Звіт про виконання обласного бюджету за 2024 рік. *Дніпропетровська обласна рада : офіційний веб-портал*. URL: <https://surl.li/hdetqd>

26. Про схвалення Національної стратегії доходів до 2030 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.12.2023 № 1218-р. URL: https://mof.gov.ua/uk/national_income_strategy-716

27. Офіційний веб-сайт *Kantar Ukraine*. URL: <https://www.kantar.com/>

28. Тістик Р. Детінізація економіки, покращення адміністрування податків і митниці, прибутки НБУ – важливі джерела додаткового наповнення держбюджету наступного року / Офіційний вебпортал парламенту України. 2025. 16 жовт. URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/267020.html

29. eАкциз: створюємо систему чесного обігу тютюну та алкоголю — результати відрядження до ЄС. Прес-офіс Міністерства цифрової трансформації. 26 лют. 2025. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/technologies/eaktsiz-stvoryuemo->

[sistemu-chesnogo-obigu-tyutyunu-ta-alkogolyu-rezultati-vidryadzhennya-do-es](#)

30. Ступницький О. І., Швець І. Ю. Відновлення України: фінансові ресурси і інструменти відбудови та розвитку територіальних громад : монографія / Укр. шк. міжнар. інновац. підприємництва, права і комунікацій, Ін-т міжнар. відносин Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Київ, 2023. 111 с. URL: <https://surl.li/eriknd>

31. *Tax Administration 2024: Comparative Information on OECD and Other Advanced and Emerging Economies.* 2024. 13 Nov. URL: https://www.oecd.org/en/publications/tax-administration-2024_2d5fba9c-en/full-report.html

32. *Eurostat : official website of the European Union.* URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/main/home>

33. Документи : офіційний веб-сайт *Державної митної служби України.* URL: <https://customs.gov.ua/documents/>

34. Медвідь Ю. О. Аналіз зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання методом дзеркальної статистики. *Глобальні та національні проблеми економіки.* 2015. Вип. 8. С. 1210–1212. URL: <http://global-national.in.ua/archive/8-2015/254.pdf>

35. Операції НБУ з ОВДП : офіційний веб-сайт *Національного банку України.* URL: <https://bank.gov.ua/ua/markets/ovdp>

36. Аналіз міжнародного досвіду та найкращих практик щодо прозорості та підзвітної відбудови / Офіс ефективного регулювання BRDO. 2022. 31 с. URL: <https://brdo.com.ua/wp-content/uploads/2022/06/UA-international-experience-transparent-accountable-recovery.pdf>

37. ОВДП для населення : офіційний веб-сайт *Міністерства фінансів України.* URL: https://mof.gov.ua/uk/domestic_government_bonds_for_population-360

38. Інвестиції в ОВДП за рік зросли майже на 30%: українці та бізнес активніше підтримують бюджет : офіційний веб-сайт *Міністерства фінансів України.* URL: https://www.mof.gov.ua/uk/news/investitsii_v_ovdp_za_rik_zrosli_maizhe_na_30_ukra

[intsi ta biznes aktivnishe pidtrimuiut biudzheth-5452](#)

39. Данилюк М. М., Дмитришин М. В. Ринок державних цінних паперів в умовах фінансової нестабільності. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2025. Вип 20. Т.2. С. 316-324. URL: <https://surl.li/lnxwg>
40. Про Державний бюджет України на 2026 рік : Закон України від 03.12.2025 № 4695-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4695-20#Text>
41. Державний бюджет-2026 підписано: нові правила та фінансові орієнтири для місцевого самоврядування / Портал «Децентралізація». 2025. 10 груд. URL: <https://decentralization.ua/news/20278?page=418>
42. Джозеф Стігліц, Хосе Антоніо Окампо, Шарі Шпігель, Рікардо Френч-Девіс, Діпак Найяр Стабільність із зростанням: макроекономіка, лібералізація та розвиток. Видавництво Оксфордського університету. 2006. URL: <https://academic.oup.com/book/34297?login=false>
43. Осика О. В. Бюджетне регулювання в умовах економічних та соціальних перетворень. *Економіка та суспільство*. 2025. Випуск 74. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/6081/6020>
44. Щєбликіна І., Кусакова Ю. Бюджетне регулювання як один із найважливіших фінансових мето-дів бюджетного механізму на макрорівні. *Фінансові стратегії інноваційного розвитку економіки*. 2025. № 4 (64). С. 102–107. URL: <https://doi.org/10.26661/2414-0287-2024-4-64-17>
45. Актуальні питання соціальної роботи : навч. посіб. / О. М. Денисюк та ін. ; ред. кол.: О. В. Епель, Т. Л. Лях, І. В. Силантьєва. Ужгород : РІК-У, 2023. 420 с. URL: <https://gemini.google.com/app/4e858360bff2a37d?hl=uk>
46. Про Єдину інформаційну систему соціальної сфери : Закон України від 18.09.25 № 4607-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4607-20#Text>
47. Єдина інформаційна система соціальної сфери (ЄІССС) / Офіційний веб-сайт Міністерства соціальної політики, сім'ї та єдності України. URL: <https://www.msp.gov.ua/e-servisy/yeiss>
48. Про верифікацію та моніторинг державних виплат : Закон України від 03.12.2019 року № 324-IX. URL:

<https://data.rada.gov.ua/ogd/zak/perv/text/d490822.htm>

49. «Робота: Гранти від держави на відкриття чи розвиток бізнесу : офіційний веб-сайт *Міністерства економіки України*. 2025. 11 серп. URL: <https://me.gov.ua/documents/detail?lang=uk-ua&id=94321ef8-1418-479c-a69f-f3d0fdb8b977&title=robota-grantividderzhavinavidkrittiachirozvitokbiznesu>

50. Практики соціальної солідарної економіки: європейський досвід для сталого розвитку України : монографія / за заг. ред. І. М. Сотник. Суми : Сумський державний університет, 2024. 137 с. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ea0a8c51-8d41-4598-bd7d-f8ad5702ca64/content>

ДОДАТКИ

Додаток А

**Стратегічні цілі та пріоритетні напрямки стратегій соціально-економічного розвитку міст Дніпро,
Запоріжжя, Харків, Львів на 2026 рік в умовах військового стану**

Місто	Стратегічні цілі	Пріоритетні напрямки
Дніпро	<p>Формування цілісної та згуртованої держави у всіх критичних вимірах: соціальному, гуманітарному, економічному, екологічному, кліматичному, безпековому та просторовому.</p> <p>Підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки та окремих регіонів.</p> <p>Розбудова ефективної системи багаторівневого врядування (governance) для забезпечення прозорості та якості управлінських рішень.</p>	<p>Створення безпечових і соціально-економічних умов для повернення громадян, розвиток людського капіталу та відновлення ефективної системи соціальних послуг.</p> <p>Відновлення та розвиток стійкої, інклюзивної інфраструктури (зокрема комунікаційних мереж), з обов'язковим дотриманням принципів енергоефективності та відновлення балансу екосистем.</p> <p>Відновлення підприємницької діяльності, зростання економіки на основі внутрішнього потенціалу та смарт-спеціалізацій, а також залучення інвестицій для інноваційних проєктів.</p> <p>Розвиток інституційної спроможності місцевого самоврядування, наближення системи управління до практик ЄС (багаторівневе врядування), залучення громадян до прийняття рішень та розбудова міжрегіональних і транскордонних партнерств.</p>
Запоріжжя	<p>Зростання економічної стабільності та підвищення рівня безпеки й соціального добробуту містян.</p> <p>Гарантування повноцінної роботи всіх сфер життєдіяльності громади в умовах воєнного стану.</p> <p>Запровадження початкових заходів із повоєнного відновлення та ефективна імплементація державної політики розвитку на рівні територіальної громади.</p>	<p>Збереження, зростання економіки громади та сприяння підприємництву шляхом залучення інвестицій і співпраці з міжнародними партнерами.</p> <p>Розвиток людського капіталу на засадах доступності та інклюзії, а також надання якісних соціальних і публічних послуг.</p> <p>Забезпечення енергетичної стійкості та досягнення екологічної безпеки й сталого розвитку.</p> <p>Розроблення та реалізація Комплексного Плану відновлення та розвитку ЗМТГ на середньострокову перспективу (до 2027 року).</p>

Продовження додатку А

Харків	<p>Забезпечення відновлення сталого розвитку міста та підвищення комфортності проживання громадян. Досягнення цієї мети передбачає комплексний підхід, що включає:</p> <p>Інфраструктурний розвиток: Відновлення та модернізація інженерно-транспортної інфраструктури.</p> <p>Соціально-гуманітарна сфера: Вирішення нагальних соціальних і гуманітарних питань та підвищення якості життя населення.</p> <p>Економічна основа: Створення сприятливих умов для розвитку економіки шляхом формування міцної інноваційно-інвестиційної бази.</p>	<p>Стабільне наповнення бюджету; прозоре управління комунальною власністю, закупівлями та землями.</p> <p>Відновлення ЖКГ, транспорту та доріг; підвищення енергоефективності та обґрунтована тарифна політика.</p> <p>Посилення безпеки, боротьба зі злочинністю; захист прав громадян, ветеранів, ВПО та інклюзивність.</p> <p>Формування містобудівної політики, доступне житло та розвиток цифровізації.</p> <p>Охорона довкілля, готовність до надзвичайних ситуацій та системне програмне планування міста. забезпечення відкритості і прозорості, об'єктивного та всебічного інформування територіальної громади міста Харкова про діяльність міського голови, міської ради та її виконавчих органів;</p>
Львів	<p>Перемога, Стійкість та Майбутнє</p>	<p>Першочергова підтримка Збройних Сил України та забезпечення життєстійкості (Resilience) громади в умовах триваючої агресії.</p> <p>Розбудова екосистеми людяності UNBROKEN для підтримки та реабілітації ветеранської спільноти; інвестиції у національно-патріотичне та спортивне виховання, а також впровадження нових, актуальних сенсів у освіту та культуру.</p> <p>Стимулювання розвитку інноваційної економіки як головної рушійної сили регіонального зростання.</p> <p>Зміцнення єдності громади та забезпечення належного (ефективного) врядування; активна співпраця з міжнародними партнерами для залучення ресурсів та досвіду.</p>

Джерело: систематизовано автором на основі: [19, 20, 21, 22]

